

VLADA CRNE GORE

PROGRAM EKONOMSKIH REFORMI ZA CRNU GORU 2019 – 2021. GODINA -NACRT-

Podgorica, decembar 2018.

SADRŽAJ

LISTA SKRAĆENICA	3
1. OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE	4
2. MAKROEKONOMSKI OKVIR	9
2.1. Najnovija ekonomska dešavanja	10
2.1.1. Bruto domaći proizvod	10
2.1.2. Inflacija	11
2.1.3. Zaposlenost i zarade	12
2.1.4. Kreditna aktivnost banaka	12
2.1.5. Eksterni sektor	13
2.1.6. Kapitalni i finansijski račun	14
2.2. Srednjoročni makroekonomski scenario	14
2.2.1. Osnovni makroekonomski scenario 2019-2021. i rizici za ostvarenje	14
2.3. Alternativni scenario	22
2.3.1. Makroekonomski scenario nižeg rasta 2019-2021	22
3. FISKALNI OKVIR	24
3.1 Strategija politike i srednjoročni ciljevi	24
3.2 Izvršenje budžeta u 2018. godini	24
3.3 Srednjoročni budžetski izgledi	29
3.4 Strukturni bilans (ciklična komponenta deficita, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav) ...	34
3.5 Nivoi i trendovi zaduživanja, analiza operacija "ispod crte" i prilagođavanja tokova i stanja	35
3.5.1 Državni i javni dug tokom 2018. godine	35
3.5.2 Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2019 – 2021.	40
3.5.3 Scenario nižeg rasta	42
3.5.4 Stanje državnih garancija	43
3.6.1 Osjetljivost projekcija javnih finansija na alternativne scenarije rizika	44
3.6.2 Upoređivanje sa prethodnim programom	46
3.7 Fiskalno upravljanje i budžetski okvir	47
3.8 Održivost javnih finansija	47
4. STRUKTURNE REFORME U PERIODU 2019-2021. GODINA	51
4.1 Prepoznavanje ključnih prepreka konkurentnosti i inkluzivnom rastu	51
4.2 Kratak pregled reformskih mjera	51
4.3 Analiza po oblastima i mjere strukturnih reformi	54
4.3.1 Reforma energetskeg tržišta i tržišta saobraćaja	54
4.3.5 Reforme vezane za trgovinu	78
5. BUDŽETSKE IMPLIKACIJE STRUKTURNIH REFORMI	89

LISTA SKRAĆENICA

BDV - Bruto dodata vrijednost	MSP - Mala i srednja preduzeća
CEFTA - Centralno-evropski sporazum o slobodnoj trgovini	PER - Program ekonomskih reformi
CGES - Crnogorski elektroprenosni sistem AD	NATO-Sjevernoatlanski savez
COSME - Program EU za konkurentnost MSP	NOK - Nacionalni okvir kvalifikacija
EBRD - Evropska banka za obnovu i razvoj	OECD - Organizacija za ekonomski razvoj i saradnju
EIB - Evropska investiciona banka	PEP - Pretpristupni ekonomski program
EIF - Evropski investicioni fond	PER- Program ekonomskih reformi
EEN- Evropska mreža preduzeća	PRCG 2018-2021. - Pravci razvoja Crne Gore 2018-2021.
EFP- Ekonomsko-fiskalni program	RRC - Regionalni savjet za saradnju
EK - Evropska komisija	RUP - Rudnik uglja Pljevlja
EPCG - Elektroprivreda Crne Gore	SEETO - Obzervatorij za saobraćaj u Jugoistočnoj Evropi
GPA-Sporazum o Vladinim nabavkama u okviru STO	SDI - Strane direktne investicije
IPA - Instrument za pretpristupnu pomoć	Strategija JIE 2020 - Strategija razvoja Jugoistočne Evrope do kraja 2020.
IPARD - IPA ruralni razvoj	STO - Svjetska trgovinska organizacija
IRFCG - Investiciono-razvojni fond Crne Gore	TEP - Termoelektrana Pljevlja
JP - Javno preduzeće	
JPP - Javno-privatno partnerstvo	
KfW - Njemačka razvojna banka	

1. OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE

Program ekonomskih reformi (u daljem tekstu: PER) je najvažniji dokument Crne Gore u ekonomskom dijalogu sa Evropskom unijom i ključni strateški dokument zemlje za srednjoročno makroekonomsko i fiskalno programiranje, koji sadrži i prateću agendu strukturnih reformi važnih za smanjenje ili eliminisanje prepreka privrednom rastu i jačanju sveukupne konkurentnosti zemlje.

Tematika obuhvaćena Programom ekonomskih reformi za period 2019-2021. godina bila je predmet širokog konsultativnog procesa sa najvažnijim zainteresovanim stranama u društvu, kao i rada međuresorne radne grupe koju je Vlada Crne Gore osnovala u cilju njegove izrade.

Ekonomska politika i proces evroatlantskih integracija Crne Gore

Crna Gora je članica NATO-a i zemlja koja je duboko u pregovorima za članstvo u EU. Do sada su otvorena 32 pregovaračka poglavlja i zatvorena 3.

Crna Gora ima veoma aktivnu ulogu u jačanju regionalne saradnje, reflektovane u Berlinskom procesu, kao važnoj nadogradnji procesa pregovora za članstvo u EU. Promovisan je novi način komunikacije među regionalnim liderima, kroz intenzivan dijalog na najvišem nivou, koji se odvijao ne samo u Briselu i evropskim prijestonicama, već i u državama regiona, a sve u cilju jačanja regionalne ekonomske saradnje i implementacije Agende povezivanja i višegodišnjeg Akcionog plana za regionalni ekonomski prostor šest zemalja Zapadnog Balkana u CEFTA pravnom okviru.

Takođe, Crna Gora kao članica Svjetske trgovinske organizacije (STO), redovno ispunjava obaveze koje proističu iz multilateralnog trgovinskog sistema i sporazuma unutar STO, a sve u cilju pojednostavljenja trgovine i povećanja ukupne konkurentnosti.

Strateški razvojni cilj za Crnu Goru u narednom srednjoročnom periodu i pravci ekonomske politike za njegovo ostvarenje

Strateški razvojni cilj Crne Gore definisan u Programu ekonomskih reformi je održiv i inkluzivan ekonomski rast koji će doprinijeti smanjenju razvojnog jaza zemlje u odnosu na prosjek EU i povećanju kvaliteta života svih njenih građana. BDP po glavi stanovnika u tekućim cijenama je za 2018. godinu procijenjen na oko 7.397 eura dok je po paritetu kupovnih snaga trenutno na nivou od 46% EU prosjeka. Nakon snažnog realnog ekonomskog rasta od 4,7% u 2017. godini i projektovane stope rasta od 4,1% u 2018. godini, očekuje se nastavak ekonomskog rasta koji će doprinijeti ubrzanijem približavanju životnog standarda u Crnoj Gori, životnom standardu građana razvijenih zemalja.

Kako je opisano u Programu ekonomskih reformi za 2018. godinu, za ostvarenje prethodno navedenog strateškog cilja razvoja, Vlada Crne Gore u srednjem roku kombinuje dvije grupe mjera ekonomske politike. Prva grupa mjera se odnosi na jačanje makroekonomske stabilnosti zemlje, fiskalne i finansijske. Druga grupa mjera ekonomske politike usmjerena je na sprovođenje strukturnih reformi, odnosno otklanjanje ključnih prepreka za unapređenje konkurentnosti zemlje i povećanje potencijalnog privrednog rasta na srednji i dugi rok.

Usklađenost preporuka EU i prioriteta Vlade Crne Gore

Program ekonomskih reformi je dokument u potpunosti konzistentan sa godišnjim Zakonom o budžetu i srednjoročnim budžetskim okvirom, kao i strateškim razvojnim dokumentima Crne Gore. Evropska komisija godišnje ocjenjuje reformske mjere i politike sadržane u ovom dokumentu, i u tom kontekstu su na Ministarskom dijalogu u maju 2018. godine, na osnovu Programa ekonomskih reformi za 2018. godinu date preporuke za njegovu izradu u periodu 2019-2021. godina. Riječ je o 6 preporuka sadržanih u tabeli 1.1 ovog poglavlja koje se istovremeno podudaraju sa ključnim razvojnim prioritetima Crne Gore definisanim u strateškim dokumentima: Pravcima razvoja Crne Gore; Strategiji razvoja Jugoistočne Evrope do kraja 2020. godine; Nacionalnoj Strategiji održivog razvoja do 2030. godine, kao i sektorskim razvojnim strategijama i politikama.

U narednoj tabeli su prikazane reformske mjere planirane za 2019., koje predstavljaju odgovor na navedene preporuke.

Tabela 1.1: Preporuke sa Ministarskog sastanka iz maja 2018. i njihovo sprovođenje (već realizovano ili predviđeno za 2019.)

Preporuka Crnoj Gori	Mjere realizovane do kraja 2017. i mjere predviđene u 2018.
<p>1. Da potpuno sprovede fiskalnu strategiju iz jula 2017. godine; Preduzme dodatne fiskalne mjere ako je potrebno za postizanje ciljanog duga i deficita kao što je navedeno u ERP 2018; Uspostavi odgovarajuću alokaciju budžeta za prihvatanje potencijalnih obaveza u vezi sa nepovoljnim sudskim slučajevima; Pripremi dokument o opcijama uspostavljanja nezavisnog tijela za fiskalni nadzor za dalju konsultaciju sa zainteresovanim stranama, uključujući i EU.</p>	<p>Vlada Crne Gore je, shodno Fiskalnoj Strategiji za period 2017-2020.godina u 2018. godini nastavila sa sprovođenjem mjera fiskalne konsolidacije, koje su doprinijele daljem smanjenju budžetskog deficita. Mjera fiskalne konsolidacije uvedena 2018.godine sa najsnažnijim uticajem je povećanje opšte stope PDV-a sa 19% na 21%. Takođe je povećana akciza na duvanske proizvode I alkohol I uvedena akciza na gaziranu vodu sa dodatkom šećera. Usljed suočavanja sa izazovom rasta neformalne ekonomije zbog povećanja akciza na duvan i rizika odstupanja od projekcija prihoda iz Fiskalne strategije, Vlada je u julu 2018.godine redefinisala akiznu politiku, vraćajući visinu akcize na nivou iz 2017.godine. To je doprinijelo potepenom oporavku tržišta duvanskih proizvoda i približavanju prihoda od akciza na duvanske proizvode u 2018.godini, nuvu iz prethodne godine. U cilju smanjenja tekuće potrošnje, odnosno uspostavljanja jače kontrole nad istom, Vlada je usvojila Plan optimizacije javne uprave u julu 2018.godine, sa ciljem racionalizacije broja zaposlenih u javnoj upravi i konsekventno smanjenja troškova zarada u srednjem roku. Sve navedeno je u funkciji ostvarenja suficita opšte države i smanjenja javnog duga u srednjem roku.</p> <p>U skladu sa preporukom br. 1 sa ministarskog sastanka iz maja 2018.godine, Ministarstvo finansija je preduzelo mjere planiranja potencijalnih obaveza u vezi sa troškovima sudskih presuda, procjenjujući da će deficit centralnog budžeta sa ovim obavezama iznositi 3,8% BDP, dok je bez navedenih obaveza, shodno rebalansu budžeta iz jula 2018.godine, predviđen na 3,2% BDP.</p> <p>Prema procjeni, prihodi cenralnog budžeta u 2018.godini su iznosili 1,757 milijardi eura ili 38,2% BDP, I veći su za 190,7 miliona eura ili za 12,2% u odnosu na prethodnu godinu. Snažnom rastu prihoda je doprinijelo sprovođenje mjera fiskalne konsolidacije i snažan ekonomski rast.</p> <p>Ostvareni izdaci budžeta su u 2018. procijenjeni na 41,9% BDP, što je u odnosu na BDP niže nego što je projektovano u Fiskalnoj strategiji . Navedena procjena izdataka obuhvata I procjenu neizmirenih obaveza iz prethodnog perioda.</p> <p>Shodno navedenom, procijenjeni deficit centralnog budžeta u 2018. godini iznosi 173,1 miliona eura ili oko 3,8% BDP. Istovrmeno, deficit opšte države se procjenjuje na 2,9% BDP u 2018.godini.</p> <p>U skladu sa preporukom br. Vlada Crne Gore je ptistupila sagledavanju optimalnog modela osnivanja Fiskalnog savjeta kao nezavisnog tijela za Fiskalni nadzor. U tom smislu, Ministarstvo finansija posredstvom NIPAC kancelarije se obratilo Delegaciji EU u Crnoj Gori, za obezbjeđenje tehničke pomoći u detaljnoj pripremi opcionog dokumenta uspotavljanja nezavisnog tijela za fiskalni nadzor I pravnog okvira njegovog funkcionisanja.</p>
<p>2. Da postepeno smanji javnu potrošnju na plate i penzije kao udio u BDP-u. U tu svrhu sprovede novi plan optimizacije reforme javne uprave, uključujući lokalnu samoupravu i javne institucije, i pripremi penzione reforme koje bi promijenile valorizaciju i indeksaciju penzija i suzile podobnost za prijevremene penzije.</p>	<p>Shodno preporuci br. 2 sa ministarskog sastanka iz maja 2018. godine, Vlada je u julu 2018. godine usvojila Plan optimizacije javne uprave koji ima za cilj smanjenje broja zaposlenih na nivou javne uprave, a time I smanjenje rashoda zarada na centralnom I lokalnom nivou. Takođe se pristupilo I izmjeni Zakona o penzijsko-invalidskom osiguranju, u cilju povećanja adekvatnosti obračuna penzija, valorizacije i indeksacije, I sužavanja mogućnosti prijevremenog penzionisanja. Ipak, predložene izmjene zakona su tokom javne rasprave naišle na oštro protivljenje sindikata, što je uticalo na neophodnost prolongiranja izmjena predmetnog zakona, kako bi se istim uspješno odgovorilo na preporuku br.2 I stvorile pretpostavke za uspješnost reforme.</p>
<p>3. Da nastavi napore usmjerene na rezoluciju NPL i restrukturiranje korporativnog duga, fokusirajući se i na zajmove izvan bankarskog sektora i osnovne prepreke van nadležnosti centralne banke. Uspostavi okvir za oporavak i rezoluciju kreditnih institucija. Razmisli o sprovođenju pregleda kvaliteta</p>	<p>U odgovoru na ovu preporuku, pripremljena je:</p> <p>Prioritetna reformska mjera 7: Podsticanje rješavanja NPL-a uz jačanje okvira za prudencioni nadzor i solventnost banaka</p>

<p>aktive u bankarskom sektoru i opcijama za unapređenje okvira za pomoć u hitnoj likvidnosti; Unaprijedi odgovornost i transparentnost makroprudencijalne politike objavljivanjem dokumenta u kome su opisane nadležnosti, ciljevi i instrumenti centralne banke u ovoj oblasti.</p>	
<p>4. Da na osnovu mapiranja infrastrukture i analize tržišnih interesa, razvije sveobuhvatni akcioni plan o proširenju širokopojasnog pristupa i pokrivenosti i implementira mjere smanjenja troškova širokopojasne mreže u skladu s Direktivom EU 2014/61; Obezbiđi prikupljanje i dostavljanje statističkih podataka o istraživanju i razvoju i inovacijama; Razvije model za uvođenje fiskalnih podsticaja za sektor istraživanja i inovacija u skladu sa pravilima EU o državnoj pomoći.</p>	<p><i>U odgovoru na ove preporuke, pripremljena je:</i></p> <p><i>Prioritetna reformska mjera 12: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine</i></p>
<p>5. Da usvoji zakone o koncesijama i javno-privatnim partnerstvima u skladu sa pravilima EU i najboljim praksama praćene akcionim planom za izgradnju institucionalnih kapaciteta u ovoj oblasti; da obezbijedi djelotvorne, efikasne i nezavisne regulatorne i sigurnosne vlasti u željeznici kako bi sprovede potpuno otvaranje željezničkog tržišta.</p>	<p><i>U odgovoru na ovu preporuku, predložene su:</i></p> <p><i>Prioritetna reformska mjera br. 3: Kreiranje efikasnog i nezavisnog regulatornog tijela i tijela za bezbjednost u željezničkom saobraćaju</i></p> <p><i>Prioritetna reformska mjera 8: Donošenje i primjena Zakona o javno –privatnom partnerstvu i Zakona o koncesijama</i></p>
<p>6. Da izvrši pregled aktivnih politika tržišta rada kako bi se poboljšala njihova pokrivenost i efikasnost, posebno za mlade, žene i dugoročno nezaposlene; Obezbiđi bolju koordinaciju između mjera aktivne politike zapošljavanja i šema socijalnih davanja; Poveća upis u stručno i visoko obrazovanje koje odgovara potrebama tržišta rada.</p>	<p><i>U skladu sa navedenom preporukom, predložene su reformske mjere u oblasti obrazovanja i vještina, zapošljavanja i tržišta rada. To su:</i></p> <p><i>Prioritetna reformska mjera 15: Razvoj kvalifikacija i obrazovnih programa u skladu sa potrebama tržišta rada</i></p> <p><i>Prioritetna reformska mjera 16: Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavaca</i></p> <p><i>Prioritetna reformska mjera 17: Podrška samozapošljavanju i jačanje lokalnih inicijativa za zapošljavanje</i></p>

Makroekonomski projekcije za period 2019-2021.

Model rasta ekonomije Crne Gore, u periodu 2019-2021.godina, ostaje pod snažnim uticajem investicionog ciklusa, koji će imati dominantan uticaj na ekonomske tokove. Na kretanje ekonomske aktivnosti, uticaće i mjere konsolidacije javnih finansija, kao i mjere usmjerene na optimizaciju državne uprave. Nediverzifikovanost crnogorske ekonomije u značajnoj mjeri ograničava multiplikativne efekte investicija. Vrijednosti investicija i uvoza su na rekordno visokom nivou, a osnovni scenario ima za pretpostavku da će se investicije zadržati na tom nivou, ali neće dalje značajnije rasti s obzirom na limitirane mogućnosti države za dalje zaduživanje i nisku raspoloživost domaće štednje za te namjene.

Polazeći od svega navedenog, prema osnovnom scenariju za Crnu Goru sadržanom u ovogodišnjem Programu ekonomskih reformi, godišnja stopa realnog ekonomskog rasta iznosiće 2,8% u 2019. godini; 2,3% u 2020. i 2,4% u 2021. godini. Prema scenariju nižeg rasta, prosječna godišnja stopa realnog ekonomskog rasta u periodu 2019-2021. godina je 1,73%.

Fiskalni okvir u periodu 2019-2021.

Osnovni cilj fiskalne politike, u narednom srednjoročnom periodu, jeste očuvanje održivosti javnih finansija, što uz odgovarajuće strukturne reforme i povoljan investicioni ambijent treba da garantuje intenziviranje rasta ekonomije.

Shodno utvrđenom srednjoročnom okviru, glavni ciljevi strategije u oblasti javnih finansija u periodu 2019 – 2021. godine, su:

- projektovano smanjenje deficita u 2019. godini, nakon čega javne finansije prelaze u zonu suficita koji se ostvaruje u periodu 2020 – 2021. godine;
- postepeno smanjenje javnog duga uz njegovo vraćanje u okvire od 60% u 2022. godini.

Program ekonomskih reformi za 2019-2021., sadži nastavak mjera fiskalne konsolidacije sadržanih u Planu sanacije budžetskog deficita i javnog duga Crne Gore za period 2017-2021. i srednjoročnoj Fiskalnoj strategiji, koji se temelje na pretpostavci finansiranja tekuće potrošnje iz izvornih prihoda budžeta, uz projektovano ostvarenje suficita tekućeg budžeta. Shodno mjerama fiskalne konsolidacije sadržanim u navedenim dokumentima, Program ekonomskih reformi 2019-2021., shodno osnovnom scenariju predviđa ostvarenje deficita javnih finansija od 2,2% BDP u 2019. i njegov prelazak u zonu suficita u 2020.godini u iznosu od 0,9% BDP.

U tabeli 1.2. (koja je istovremeno sadržana u poglavlju 3 ovog dokumenta) su prikazane projekcije javnih finansija Crne Gore u periodu 2019-2021. u osnovnom scenariju i scenariju nižeg rasta.

Tabela 1.2: Sažetak makroekonomskih i fiskalnih projekcija Crne Gore za period 2019-2021. godini (osnovni i scenario nižeg rasta)

Makroekonomski okvir		Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2019.	2020.	2021.
Makroekonomski pokazatelji	BDP nominalno (u mil.€)	4.299,1	4.604,5	4.788,6	4.956,8	5.138,3	4.737,7	4.888,8	5.041,5
	BDP, nominalni rast	8,7	7,1	4,0	3,5	3,7	2,9	3,2	3,1
	BDP, realni rast	4,7	4,1	2,8	2,3	2,4	1,4	1,9	1,9
	Inflacija (na kraju godine)	2,4	2,9	1,8	1,8	1,9	2,2	1,8	1,6
	Rast zaposlenosti (%)	2,1	2,2	1,0	0,9	0,5	-1,5	-1,0	0,0
	Deficit tekućeg računa (% BDP)	16,1	18,1	17,0	15,9	12,5	12,6	8,5	5,2
Fiskalni okvir (u % BDP-a)		Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2019.	2020.	2021.
Fiskalni pokazatelji	Izvorni javni prihodi	41,5	42,9	43,0	42,6	41,7	42,6	41,6	40,5
	Javna potrošnja	46,8	45,8	45,2	41,7	38,8	45,6	42,3	39,6
	Deficit/Suficit	-5,3	-2,9	-2,2	0,9	2,9	-3,0	-0,7	0,9
	Kamate	2,4	2,0	2,1	1,8	1,7	2,1	1,9	1,8
	Primarni deficit/suficit ¹	-3,2	-0,9	-0,1	2,8	4,6	-0,9	1,2	2,7
	Javni dug (% BDP)	63,2	70,0	67,0	64,6	60,4	68,6	67,0	63,6

Izvor:Ministarstvo finansija

Istovremeno, od 2019.godine, predviđen je silazni trend javnog duga u odnosu na BDP i to sa projektovanih 70% BDP u 2018. godini, na 67% BDP u 2019. godini, 64,6% BDP u 2020. i 60,4% BDP u

¹ Primarni budžetski deficit/suficit predstavlja budžetski deficit/suficit, umanjen za izdatke po osnovu kamata.

2021. godini. će se, usljed izgradnje prve dionice autoputa, javni dug povećavati na 66,5% u 2018. godini, čemu će doprinijeti i završetak radova na izgradnji prioritetne dionice auto-puta Bar Boljare u posmatranom periodu.

Strukturne reforme u priodu 2019-2021.

Polazeći od reformskih prioriteta definisanih u ključnim razvojnim dokumentima zemlje, prepreka konkurentnosti i ekonomskom rastu identifikovanih u poglavlju 4 ovog dokumenta, Zakona o budžetu za 2019. godinu, usvojenog Plana sanacije budžetskog deficita i javnog duga i Fiskalne strategije Crne Gore za period 2018-2020. godina, kao i od preporuka sa Ministarskog dijaloga iz Brisela iz maja 2019. godine, definisane su prioritetne reformske mjere u navedenom poglavlju Programa ekonomskih reformi za period 2019-2021. godina. Ove mjere su usko povezane sa mjerama u poglavlju 3, kao i sa poglavljem 2 dokumenta, i u srednjem roku zajedno treba da imaju pozitivan makrofiskalni efekat i unaprijede konkurentnost zemlje. Dakle, u Programu ekonomskih reformi za 2019. godinu, ključni razvojni prioriteti Vlade su razrađeni u osam oblasti strukturnih reformi definisanih u Smjernicama Evropske komisije² za izradu PER-a 2019-2021. godina, u okviru kojih je definisano 19 prioritetnih reformskih mjera.

Implementaciju reformskih mjera iz Programa ekonomskih reformi, kroz redovne izvještaje prati i Savjet za konkurentnost, koji je Vlada, u skladu sa preporukama Evropske komisije, osnovala u 2017. godini.

² Reforma energetskeg tržišta i tržišta saobraćaja; Sektorski razvoj; Poslovni ambijent i smanjenje neformalne ekonomije; Istraživanje, razvoj i inovacije (RDI) i Digitalna ekonomija; Reforme vezane za trgovinu; Obrazovanje i vještine; Zapošljavanje i tržište rada; Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti.

2. MAKROEKONOMSKI OKVIR

Pozitivni faktori koji su uticali na sinhronizovan rast svjetske ekonomije u 2017. godini, postepeno slabe, pa najnovije jesenje projekcije EK predviđaju niže stope rasta svjetskih ekonomija, uz divergentan rast po regionima i skupinama, a usporavanje će biti naročito izraženo kod novorastućih ekonomija. Svjetska ekonomija je u situaciji kada finansijski uslovi mogu da se značajno pogoršaju u vrlo kratkom roku. Nestabilne politike u međunarodnoj kooperaciji podstaknute su povećanom nejednakošću, uz rastuće populističke tendencije. Procjenjuje se da kombinovani efekti trgovinskih barijera i uvođenje tarifa na uvoz, između dvije najveće svjetske ekonomije, mogu dugoročno smanjiti američki rast za jedan procenat i smanjiti stope rasta svjetske ekonomije za pola procenta. Značajna karakteristika dinamike rasta u prethodnom periodu je da je većina razvijenih ekonomija imala rast iznad potencijalnog, pa je to jedan od razloga što će se stope rasta spustiti na potencijalne (niže) u narednom periodu.

Stope rasta svjetske ekonomije za 2018. je procijenjena na 3,7% da bi u 2019 i 2020. godini opala na 3,5% za obje godine, zbog očekivanja slabijeg rasta u USA, Eurozoni, Velikoj Britaniji i novorastućim ekonomijama. Iako se za američku ekonomiju u 2018. godinu predviđa rast realnog BDP-a od 2,9%, za 2019. godinu prognozirana stopa rasta je 2,6%, što odslilkava negativan uticaj uvođenja trgovinskih tarifa. Za 2020. je rast još niži, zbog pada realnih stopa rasta na potencijalni nivo. Na niži rast uticaće i negativne posljedice trgovinskih tarifa, slabljenje uticaja fiskalnih olakšica, kao i rast kamatnih stopa.

Procijenjeni rast ekonomija Eurozone u 2018. je 2,1%, dok je za 2019. godinu previđen rast od 1,9%, jer nedavni indikatori povjerenja (istraživanja biznisa i zvanični podaci proizvodnih sektora) ukazuju na slabiji rast, a isti trend se bilježi i kod izvoza. Za 2020, projektovani rast iznosi 1,8%.

Tržište sirovina u 2018. godini je bilo pod uticajem značajnog rasta cijena energenata (11,1%) u odnosu na prethodnu godinu (oktobar), dok su cijene hrane i metala bile u padu (6,4 i 11,7%, respektivno). Projekcije rasta cijena energenata su vrlo nesigurne zbog embarga na izvoz iranske nafte, i neizvjesnosti dinamike povećanja proizvodnje zemalja OPEC-a i Amerike, kojom se (kompenzuje) nadomješta jaz u ponudi, ali i uticaja slabljenja ukupne tražnje svjetske ekonomije.

Rast ukupne inflacije u 2018. godini, bio je podstaknut dinamikom cijena u sektoru energenata, kako u razvijenim, tako i u zemljama u razvoju i ekspanziji. Bazna inflacija je bila ispod ciljnih vrijednosti. Ukupna inflacija je posljednjih mjeseci blago porasla, pa se očekuje da će ona u EU biti na nivou od 2%, a u USA 2,5%.

Nezaposlenost je bila pod uticajem dinamike ekonomske aktivnosti i ona je u razvijenim zemljama na rekordno niskom nivou u uz projekcije daljeg pada (USA,EU, Japan). Tako je u USA stopa nezaposlenosti na nivou od 3,9%, u EU 6,3% i u Japanu 2,7%.

EK je u jesenjim prognozama revidirala realan rast za evropske ekonomije u ekspanziji i razvoju. Ovakva očekivanja, u prvom planu, posljedica su smanjenog optimizma u Turskoj, koja je kao najveća ekonomija ove grupacije opredijelila pad. Političke nestabilnosti, zategnuti odnosi sa važnim trgovinskim partnerima – SAD i EU i pad vrijednosti turske valute, uticali su na projektovanu negativnu stopu rasta u 2019. godini od 1,5%.

Tabela 2.1 Projekcije realnog rasta BDP-a EK za evropske ekonomije u ekspanziji

Ekonomije regiona - rast BDP-a u procentima	2018	2019	2020
Bugarska	3,5	3,7	3,6
Mađarska	4,3	3,4	2,6
Rumunija	3,6	3,8	3,6
Hrvatska	2,8	2,8	2,6
Turska	3,8	-1,5	3,0

Izvor: Jesenje makroekonomske projekcije Evropske komisije.

Ekonomije Zapadnog Balkana će nastaviti stabilan rast u 2018. i 2019. godini. Projekcije rasta BDP-a za zemlje Zapadnog Balkana date su u sljedećoj tabeli.

Tabela 2.2 Projekcije realnog rasta BDP-a EK za zemlje Zapadnog Balkana

Ekonomije regiona - rast BDP-a u procentima	2018	2019	2020
Srbija	4,1	3,8	3,8
BJR Makedonija	2,1	2,8	3,1
Albanija	4,1	3,9	3,9
Crna Gora	3,9	2,8	3,1

izvor: Jesenje makroekonomske projekcije Evropske komisije.

Tehničke pretpostavke o kretanja kursa eura prema USD, cijenama sirovina, rastu globalne ekonomije i rastu globalne trgovine i realnom rastu u EU, preuzeti su iz Jesenjih makroekonomskih projekcija Evropske komisije.

2.1. Najnovija ekonomska dešavanja

2.1.1. Bruto domaći proizvod

Ubrzanje ekonomske aktivnosti pod snažnim uticajem investicionog „buma“, započeto 2017. godine, dovelo je do snažnijeg rasta od očekivanog. Konačni podaci Monstata pokazuju da je crnogorska ekonomija u 2017. godini ostvarila realni rast BDP-a od 4,7%, pri čemu su procjene kretanja ekonomije revidirane “naviše” tri puta tokom godine. Snažan rast se nastavlja i u 2018. godini. Prema preliminarnim podacima MONSTAT-a, realni rast ekonomije u prvom i drugom kvartalu 2018. iznosio je 4,5% i 4,9%, respektivno, pa je shodno tim pokazateljima, rast ekonomije za pola godine iznosio 4,8%. Gledano po djelatnostima, najznačajniji rast bilježi sektor građevinarstva sa rastom izvršenih građevinskih radova od 40,4% i izvršenih efektivnih časova rada od 20,3%. Industrijska proizvodnja je povećana 36,1%, prvenstveno usljed rasta proizvodnje električne energije od 117,8%. Rast prometa u sektoru maloprodaje realno je veći 3,9%, dok je broj noćenja turista u kolektivnom smještaju bio veći za 11,7%. Komponente BDP-a sa potrošne strane pokazuju da je realna potrošnja domaćinstava za pola godine veća za 2,1%, podstaknuta rastom kredita stanovništvu i prihodima od turizma, dok investicije u fiksni kapital bilježe rast od 27,9%, kao rezultat realizacije infrastrukturnih projekata i projekata u oblastima energetike i turizma. Ukupno procijenjeno učešće bruto investicija i izvoza roba za 2018. procjenjuje se na 73,4% BDP-a, sa 62,2% koliko je iznosilo 2015. godine. Ovo pokazuje da se ostvaruju ciljevi ekonomske politike usmjereni na rast investicija i izvoza roba i usluga. Realan rast izvoza roba i usluga je iznosio 18,5%, a rast uvoza roba i usluga 11,3%. Najznačajniji pozitivan doprinos rastu ekonomije za pola godine dale su bruto investicije u fiksni kapital (7,5 p.p) i izvoz roba i usluga (5,9 p.p), dok je uvoz roba i usluga “oduzeo” rastu 8,1 procentnih poena. Prema preliminarnim podacima Centralne banke, prihodi od turizma (ino turisti) za šest mjeseci 2018, iznosili su 230,1 miliona eura, što je 12,7% više nego u istom periodu prošle godine. Efekti fiskalne konsolidacije na privatnu potrošnju su kratkoročni i ublaženi su rastom zaposlenosti u privatnom sektoru i većim obimom novoodobrenih kredita.

Dostupni indikatori za treći kvartal pokazuju da se trend ekonomskog rasta nastavlja. Promet u turizmu (samo kolektivni smještaj) za osam mjeseci bilježi rast dolazaka i noćenja turista od 12,3 i 7,1%, respektivno. Kontinuirano ulaganje u turizam rezultiralo je povećanjem kvaliteta i kvantiteta smještajnih kapaciteta. U 2017. godini su otvorena 33 hotela sa 1.738 ležaja, u 2018. 21 hotel sa 1.570 ležaja, pri čemu je preko 70% novih smještajnih kapaciteta u hotelima visoke kategorije. Industrijska proizvodnja za osam mjeseci bilježi rast od 24,4%, dominantno kao rezultat povećane proizvodnje električne energije (90,2%), čemu su pogodovali povoljni vremenski uslovi, i novih kapaciteta u proizvodnji struje

(vjetroelektrana Krnovo). Promet u maloprodaji prati ukupan ekonomski rast i za osam mjeseci je realno veći za 3,1%. Na osnovu ostvarenja za pola godine, dostupnih indikatora za treći kvartal i očekivanih kretanja u četvrtom kvartalu, procjenjuje se da će rast ekonomije za 2018. godinu dostići 4,1%.

U narednoj tabeli prikazana je razlika između prošlogodišnjih projekcija datih u PER-u 2018-2020 i ažuriranih projekcija BDP-a, po komponentama.

Tabela 2.3 Razlike između projekcija i procjene za 2018.

	projekcija 2018 (realni rast u%)	procjena 2018 (realni rast u%)	Razlika (u p.p.)
Realni rast BDP-a	3.0	4.1	1.1
Domaća tražnja	3.0	5.4	2.4
Potrošnja domaćinstava	2.9	1.6	-1.3
Bruto investicije u osnovna sredstva	7.0	20.7	13.7
Potrošnja države	-1.2	0.3	1.5
Izvoz roba i usluga	4.0	6.9	2.9
Uvoz roba i usluga	3.6	8.6	5.0

Izvor: Ministarstvo finansija

U poređenju sa projekcijama iz prethodnog PER-a, evidentna su značajna odstupanja. Najznačajnije odstupanje primjetno je kod bruto investicija u osnovna sredstva, zbog intenziviranja investicione aktivnosti i uvoza opreme i mašina neophodnih za izvođenje investicija. S tim u vezi, potcijenjen je i uvoz roba, dok je odstupanje kod izvoza roba i usluga rezultat diverzifikacije izvozno orjentisanih sektora i većih prihoda od turizma. Shodno tome, niži je negativan doprinos neto izvoza rastu BDP-a. Prema procjeni potrošnja domaćinstava će biti na nižem novou od ranije projektovanog zbog održavanja nivoa zarada na istom nivou kao godinu ranije, dok je potrošnja države i pored konsolidacije u blagom plusu.

Međunarodne finansijske institucije revidirale su procjenu rasta crnogorske ekonomije za 2018. godinu, i posljednje projekcije date su u narednoj tabeli.

Tabela 2.4 Projekcije međunarodnih finansijskih institucija za 2018.

Projekcije realnog rasta BDP-a za Crnu Goru, u %	2018
Evropska komisija	3,9
MMF	3,7
Svjetska banka	3,8
Ministarstvo finansija Crne Gore	4,1

Projekcije rasta za 2018. godinu Ministarstva finansija Crne Gore ne razlikuju se značajnije od projekcija međunarodnih finansijskih institucija, pri čemu u svim projekcijama postoji saglasnost u pogledu glavnih pokretača ekonomskog rasta, a to su investiciona aktivnost i sektor turizma.

2.1.2. Inflacija

Potrošačke cijene u 2018. godini su rasle, uz pozitivne stope godišnjeg rasta u svim mjesecima. Najveći uticaj na inflaciju tokom perioda imali su rast cijena nafte na globalnom nivou, koji se, uz slabljenje eura u odnosu na dolar, sa eksternog tržišta kontinuirano „prelivao“ na rast cijena goriva u Crnoj Gori. Drugi faktor koji je uticao na rast cijena je povećanje opšte stope PDV-a, sa 19 na 21%, i akciza na duvan i alkoholna i gazirana pića sa domaćeg tržišta.

Prosječna stopa za period januar-septembar iznosila je 2,9%. Od septembra se primjenjuju niže akcize na duvan (vraćene su na nivo iz avgusta prošle godine), što je dijelom uticalo na nižu godišnju stopu inflacije u septembru u odnosu na istu zabilježenu prethodnog mjeseca. Izvozne cijene bile veće 2,7%, dok su uvozne rasle po stopi 1,5%. Imajući u vidu kretanje faktora koji opredjeljuju inflaciju do kraja godine, procjenjuje se da će prosječna inflacija za 2018. godinu iznositi 2,9%.

2.1.3. Zaposlenost i zarade

U 2018. godini nastavljeno je poboljšanje stanja na tržištu rada, što je prije svega posljedica rasta ekonomske aktivnosti, i s tim u vezi povećane tražnje za radnom snagom, ali i rezultat podsticaja za samozapošljavanje i aktivne politike zapošljavanja. Tokom prvih šest mjeseci 2018. godine, na tržištu rada evidentno je povećanje zaposlenosti i smanjenje broja nezaposlenih. Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi (ARS) zaposlenost je porasla za 2,2%, prosječan broj zaposlenih iznosio je 232.600, dok je prosječan broj nezaposlenih iznosio 41.900, što je 5% manje u odnosu na isti period prethodne godine. Stopa nezaposlenosti u drugom kvartalu bila je 14,4%, stopa aktivnosti je iznosila 56,2%, i veća je za 1,4 p.p u odnosu na isti kvartal prethodne godine. Ovakva dinamika je prije svega rezultat rasta zaposlenosti u građevinskom sektoru, koji je za osam mjeseci iznosio 7,9%.

Broj zaposlenih, prema administrativnim podacima, za period januar – avgust povećan je za 2,2%, a registrovana stopa nezaposlenosti krajem avgusta iznosila je 17,7%, što je za 3,7 p.p. manje u odnosu na isti period prethodne godine. Visok rast zaposlenosti zabilježen je u prva dva mjeseca trećeg kvartala. (3,7%)

Podaci o broju zaposlenih po proizvodnim sektorima pokazuju značajan rast zaposlenosti u sektorima građevinarstva, prerađivačke industrije, transporta i turizma. Povećanje zaposlenosti je rezultat snažne investicione aktivnosti i rasta turističkog prometa. Na osnovu zabilježenih pozitivnih kretanja na tržištu rada, kao i nastavka ekonomskog rasta u drugoj polovini godine, procjenjuje se da će ukupna zaposlenost ostvariti godišnji rast od 2,2%, vođen prije svega rastom zaposlenosti u privatnom sektoru.

Prosječna bruto i neto zarada (zarada bez poreza i doprinosa), u periodu januar-avgust 2018. iznosile su 765 eura odnosno 510 eura, što je približno isti nivo u odnosu na uporedni period 2017. godine. Kao rezultat dinamike cijena i nominalnih zarada procjenjujemo da će realna zarada u 2018. opasti za oko 3,0%.

2.1.4. Kreditna aktivnost banaka

U bankarskom sistemu Crne Gore dominiraju banke u većinskom stranom vlasništvu, sa učešćem od 74% u aktivni bankarskog sektora. Koncentracija na bankarskom tržištu je u padu usled povećane konkurencije, dijelom podstaknute ulaskom novih banaka na tržište, što je rezultiralo pregrupisavanjem banaka na tržištu. Pet velikih banaka kontroliše 61,9% ukupne aktive, a odobrile su 63,2 % ukupnih kredita u sistemu na kraju septembra tekuće godine. U odnosu na kraj 2013. godine, učešće top pet banaka u ukupnoj aktivni smanjeno je za 8,4 p.p., a u ukupnim kreditima za 8,6 p.p.

Ukupna aktiva banaka iznosila je 4.412,6 milijarde eura na kraju septembra 2018.g. (ili oko 96% BDP) i ostvaruje rast od 7,7% u odnosu na isti period prethodne godine. U strukturi aktive najveći dio se odnosi na kredite i potraživanja od klijenata i banaka (67,8%). Većina kreditiranja je koncentrisana kod stanovništva (41,6%), privrede (33,9%) i plasmana kod banaka (13,1%).

Ukupni krediti banaka iznosili su 2,989,6 milijardi eurana kraju septembra 2018.g. i ostvaruju rast od 10,7% na godišnjem nivou. Na oporavak kreditiranja ukazuje i podatak da su sve banke u sistemu ostvarile rast kredita u tekućoj godini, dok je na godišnjem nivou rast zabilježen kod jedanaest banaka. Ukupan dug sektora stanovništva po osnovu kredita uzetih od banaka iznosio je 1,215 milijardi i ostvaruje rast od 10,7% na godišnjem nivou. Zaduženost nefinansijskog sektora po ovom osnovu iznosila je 1,0148 milijardi i ostvaruje rast od 9,7% na godišnjem nivou.

Tokom devet mjeseci 2018.g., ukupni novoodobreni krediti su iznosili 858,2 mil.€, i ostvarili su rast od 10,1% u odnosu na isti period prethodne godine. Od navedenog iznosa na sektor privrede odnosi se 362,8 mil.€, što predstavlja rast od 5%. U istom periodu, novoodobreni krediti fizičkim licima iznosili su 360,8 mil.€ i zabilježili su pad od 0,1%.

Nastavljen je pozitivan trend smanjenja nekvalitetnih kredita na agregatnom nivou, što je od posebnog značaja kada se ima u vidu da se od 1.01.2018.g. primjenjuje međunarodni standard finansijskog izvještavanja (MSFI 9). Nekvalitetni krediti i potraživanja su na kraju septembra iznosili 200,6 mil.€, odnosno 6,7% ukupnih kredita i potraživanja. Ovaj pokazatelj bilježi pad od 0,6 p.p. u odnosu na decembar 2017.g., dok na godišnjem nivou bilježi pad od 0,7 p.p.

Depoziti predstavljaju stabilan i dominantan izvor finansiranja bankarske aktivnosti, sa učešćem od 78,4% u strukturi pasive. Ukupni depoziti banaka kontinuirano rastu, te su na kraju septembra t.g. dostigli rekordan iznos od 3.459,3 mil. eura i ostvarili rast od 10,3% na godišnjem nivou. Na depozite stanovništva odnosilo se 1.308,7 mil.€ i ostvarili su rast po stopi od 9,3%, dok se na depozite nefinansijskog sektora odnosilo 1.143,8 mil.€ i bilježe rast od 5,9% na godišnjem nivou. Ročna struktura depozita nije zadovoljavajuća s obzirom da se na depozite po viđenju odnosi 66% ukupnih depozita, a na oročene depozite 33,5%. Sa aspekta raspoloživosti dugoročnih izvora finansiranja situacija je nepovoljnija ako se ima u vidu da kratkoročni depoziti (do jedne godine) čine 83,9% ukupnih depozita, a oročeni depoziti preko tri godine svega 3,0% ukupnih depozita.

2.1.5. Eksterni sektor

Tekući račun

Deficit tekućeg računa u periodu januar–septembar 2018. iznosio je 416,6 mil.€, što predstavlja povećanje od 32,2% u odnosu na devet mjeseci 2017. Negativno kretanje salda tekućeg računa rezultat je pogoršanja salda izvoza i uvoza roba i usluga, uprkos dvocifrenoj stopi rasta izvoza roba i pozitivnim rezultatima kod prihoda od transporta i turizma. Deficit na računu roba u periodu januar-septembar 2018. iznosio je 1,5 mlrd.€ ili 12,6% više usljed povećanja uvoza, što je očekivano uzimajući u obzir realizaciju velikih infrastrukturnih projekata. Ukupan izvoz roba iznosio je 312,7 mil.€, što predstavlja povećanje od 11,3% usljed većeg izvoza električne energije, gvožđa i čelika, medicinskih proizvoda i aluminijuma. Ukupan uvoz roba iznosio je 1,8 mlrd.€ i bio je za 12,4% veći kao posljedica povećanja uvoza mašina i transportnih uređaja, nafte i naftnih derivata, proizvoda od metala i nemetalnih minerala i raznih gotovih proizvoda. Za devet mjeseci 2018, suficit na računu usluga iznosio je 897,3 mil.€. i povećan je za 11,2%. Tome je značajno doprinijelo povećanje prihoda od transporta 19,1% i turizma 8,3%. Rashodi od usluga bili su veći za 14,9% po osnovu građevinskih, transportnih i ostalih poslovnih usluga. I pored povećanja neto prihoda po osnovu primarnih dohodaka za devet mjeseci od 6,8% (14,0 mil.€ više), rashodi su rasli bržom dinamikom od 41,0%, usljed većeg odliva po osnovu isplaćenih kompenzacija zaposlenih, isplaćenih dividendi i dohotka od kamata. Na računu sekundarnih dohodaka zabilježen je suficit u iznosu od 184,5 mil.€, što je 13,0% više, usljed većeg korišćenja sredstava iz fondova EU i povećanja doznaka iz inostranstva.

Tabela 2.5 Tekući račun platnog bilansa u mil.€

	2017	januar -septembar 2017	Januar septembar 2018	-	Promjena u %
TFKUĆI RAČUN	-691.7	-315.2	-416.6		32.2
SALDO ROBA I USLUGA	-1007.9	-548.8	-629.8		14.8
Robe	-1860.1	-1355.9	-1527.1		12.6
Izvoz, f.o.b.	382.4	280.9	312.7		11.3
Uvoz, f.o.b.	2242.5	1636.8	1839.8		12.4
Usluge	852.2	807.1	897.3		11.2
Prihodi	1382.6	1184.5	1331.0		12.4
Rashodi	530.4	377.3	433.7		14.9
3. Primarni dohodak	87.8	70.3	28.8		-59.1
3.1. Prihodi	273.9	205.4	219.3		6.8
3.2. Rashodi	186.1	135.1	190.5		41.0
4. Sekundarni dohodak	228.4	163.3	184.5		13.0
4.1. Prihodi	303.8	217.1	238.3		9.7
4.2. Rashodi	75.4	53.9	53.8		-0.1

Na osnovu dostupnih indikatora za devet mjeseci i očekivanih kretanja do kraja godine, procjenjuje se da će deficit tekućeg računa u 2018. godini dostići 18,1% BDP-a, što je 2,0 p.p. više u odnosu na 2017. Visok rast prihoda na računu usluga i povećanje suficita sekundarnih dohodaka, nije mogao kompenzovati visok rast uvoza roba, koji je u najvećoj mjeri opredijelio deficit tekućeg računa u 2018.

2.1.6. Kapitalni i finansijski račun

Deficit tekućeg računa period januar-septembar 2018. godine u iznosu od 416,7 mil.€, pokriven je najvećim dijelom, neto prilivom stranih direktnih investicija, u procentu od 52,4%, dok je ostatak pokriven neto prilivima portfolio i ostalih investicija, i sredstvima rezervi. Zabilježeni neto priliv stranih direktnih investicija u posmatranom periodu, iznosio je 218,4 mil.€ što je 29,9% manje u odnosu na 2017.godinu. Smanjeni neto priliv prevashodno je opredijeljen visokim odlivom, koji je u periodu januar – septembar 2018, iznosio 370,4 mil.€, što je preko tri ipo puta više nego u 2017. (98,1mil.€).

Ukupan priliv stranih direktnih investicija iznosio je 588,8 mil.€, što je 43,7% više nego u 2017. Rast ukupnog priliva rezultat je povećanih ulaganja u vlasnički kapital, (ulaganja u kompanije i banke i ulaganja u nekretnine su bila veća za 63,3%), pri čemu su ulaganja u kompanije i banke povećana za 98,0%, dok su ulaganja u nekretnine povećana za 25,2%. Takodje, evidentiran je rast ulaganja u formi interkompanijskog duga, tj. po osnovu kredita između vlasnički povezanih kompanija za 15,0%.

U periodu januar- septembar 2018, po računu portfolio investicija zabilježen je neto priliv od 102,8 mil.€, usljed većeg zaduživanja države emisijom obveznica na međunarodnom tržištu kapitala. Na računu ostalih investicija ostvaren je neto priliv u iznosu od 173,4 mil.€. Kretanja na ovom računu karakteriše povećanje obaveza po osnovu uzetih kredita, uz veće zaduživanje države, banaka i ostalih sektora, kao i povećanje depozita banaka u inostranstvu.

2.2. Srednjoročni makroekonomski scenario

Na osnovu aktuelnih ekonomskih pokazatelja i izgleda u Crnoj Gori i međunarodnom okruženju, uvažavajući potrebu očuvanja fiskalne stabilnost, kao i planirane sektorske politike, dobijenu Garanciju Svjetske banke za podršku razvojnim politikama (“Policy based Guarantee”), uspješnu emisiju euroobveznica i evidentno poboljšanju ekonomskog ambijenta, projektovana su kretanja osnovnih makroekonomskih agregata i indikatora za period 2018–2021. godine.

Prilikom izrade projekcija za PER 2019-2021 djelimično je korišćen novi makroekonometrijski model, u skladu sa preporukama eksperata, uz čiju saradnju je model i razvijen, dok se puna funkcionalnost modela i njegova primjena očekuje do 2024. godine, kako su ocijenili eksperti u preporukama iz Završnog izvještaja.. Projekat je finansiran od strane Evropske Unije, i njime je značajno unaprijeđen proces makroekonomskog planiranja i programiranja.

Model rasta ekonomije Crne Gore, u posmatranom periodu, ostaje pod snažnim uticajem investicionog ciklusa, koji će imati dominantan uticaj na ekonomske tokove. Na kretanje ekonomske aktivnosti, utičaće i mjere konsolidacije javnih finansija, kao i mjere usmjerene na optimizaciju državne uprave. Nediverzifikovanost crnogorske ekonomije u značajnoj mjeri ograničava multiplikativne efekte investicija. Vrijednosti investicija i uvoza su na rekordno visokom nivou, a osnovni scenario ima za pretpostavku da će se investicije zadržati na tom nivou, ali neće dalje značajnije rasti s obzirom na limitirane mogućnosti države za dalje zaduživanje i nisku raspoloživost domaće štednje za te namjene. U nastavku ovog poglavlja su predstavljena dva makroekonomska scenarija za period 2019-2021, pri čemu oba uzimaju u obzir mjere ekonomske politike potrebne za realizaciju Fiskalne strategije za period 2017-2020, kao i mjere usmjerene na optimizaciju državne uprave. Alternativni scenario razrađuje makroekonomske projekcije u slučaju kada bi privredni rast zbog eksternih i/ili internih faktora bio niži od onog koji je predviđen u osnovnom scenariju.

2.2.1. Osnovni makroekonomski scenario 2019-2021. i rizici za ostvarenje

Realni sektor

Osnovnim makroekonomskim scenarijom za period 2019-2021, projektovana je kumulativna stopa rasta BDP od 7,7%, kao rezultat očekivanih kretanja ekonomske aktivnosti uslovljene domaćim i inostranim

faktorima, pri čemu će se realna stopa rasta BDP-a kretati dinamikom od 2,8% u 2019., 2,3% u 2020. i 2,4% u 2021. Osnovni scenarij oslanja se na pretpostavke iz okruženja koje predviđaju usporavanje rasta u EU, stabilne cijene nafte i rast kamatnih stopa na suvereno zaduživanje u ekonomijama u ekspanziji i razvoju. Domaći pokretači su i dalje snažna investiciona aktivnost, na visokom nivou od oko 1,65 mlrd.€, stabilan rast turističkog sektora i povezanih djelatnosti, blagi oporavak industrijske proizvodnje i dalje sprovođenje mjera iz fiskalne strategije i optimizacija javne uprave. Srednjeročni scenarij predviđa umjeren rast inflacije i zaposlenosti, kao i zadržavanje nivoa nominalnih zarada. U periodu 2019-2021, rast crnogorske ekonomije biće podstaknut investicionom aktivnošću i angažovanjem domaćih potencijala u sektoru građevinarstva i transporta, ali i multiplikativnih efekata na vezane sektore. Domaća operativa ima značajno učešće u izgradnji infrastrukture, novih turističkih kapaciteta i energetskih postrojenja. U operativnoj fazi (efekti ponude) funkcionisanja ovih projekata, očekuje se rast potencijala ekonomije, uz multiplikativne efekte na čitavu ekonomiju. Očekujemo da će mjere za posticanje razvoja i rasta sektora poljoprivrede, s obzirom na značajna ulaganja u ovaj sektor, dati efekte u narednom srednjem roku, a efekti mogu uticati na supstituciju uvoza hrane i povećanje izvoza. Prosječna projektovana stopa rasta BDP-a za period 2019-2021. iznosiće 2,5%.

Umjereniji realni rast ekonomije u srednjem roku je posljedica visoke osnove bruto investicija³ iz prethodnih godina. Prosječan udio bruto investicija u osnovna sredstva u periodu 2010-2015. godine bio je na nivou od oko 20% BDP-a ili oko 675 mil.€, da bi u periodu 2018-2021. dostigao prosječnu vrijednost od oko 33% BDP-a ili oko 1,65 mlrd.€. Ograničenja u pogledu nedostatka domaće štednje potrebne za investiranje i fiskalna konsolidacija, nadomješteni su povećanim zaduživanjem ili finansiranjem iz inostranih izvora. Sprovođenje mjera fiskalne konsolidacije sa ograničenjima u pogledu učešća duga i deficita u BDP-u ograničava prostor za dalje zaduživanje za investicione projekte. Potencijal za rast investicione aktivnosti mogao bi biti podstaknut privlačenjem investitora po osnovu unapređenja zakonske regulative u oblasti privatno-javnog partnerstva.

Dinamika komponenti BDP-a sa potrošne strane za period 2019 – 2021. godine:

- Domaća tražnja će ostati na istom nivou, a potrošnja domaćinstava će imati pozitivno učešće s prosječnom stopom realnog rasta od 1,2% i prosječnim učešćem u realnoj stopi rasta BDP-a od 0,8%. Projektovana stopa rasta potrošnje domaćinstava podstaknuta je očekivanim rastom raspoloživog dohotka kroz povećanje zaposlenosti, zarada, rasta prihoda od turizma, kao i stabilnim trendom priliva po osnovu ličnih transfera i kompenzacije zaposlenim iz inostranstva. Finalna potrošnja države će ostvariti pad od 0,5%, sa učešćem u realnoj stopi od -0,1%, zbog mjera fiskalne konsolidacije i mjera usmjerenih na optimizaciju javne uprave. Bruto investicije neznatno rastu u 2019. i 2020. godini, da bi u 2021. zabilježile pad od 4,1%. Ovakva dinamika investicija ukazuje na održavanje visokog učešća bruto investicija na nivou od oko 33% BDP-a prosječno.
- Dinamika inostrane tražnje (neto izvoz) je uslovljena rastom izvoza roba i usluga od 4,0% realno, pri čemu je projektovan realan rast prihoda od turizma od 5,3% (nominalna stopa rasta 7,0% godišnje). Pri ovakvim stopama rasta očekuje se da će u 2021. godini ukupni prihodi od turizma biti na nivou od 1,23 mlrd.€. Iako izvoz roba čini samo oko 21% ukupnog izvoza (roba i usluga), očekuje se da će pozitivna kretanja u ovom segmentu doprinijeti smanjenju visoke spoljnotrgovinske neravnoteže. Nominalna stopa rasta izvoza roba u ovom periodu je 5,7%. Uvoz roba i usluga u 2019. i 2020. godini bilježi blagi rast, dok se u 2021. godini očekuje pad usljed nižeg uvoza roba za potrebe investicija (uvoz građevinskih materijala i opreme).

³ Bruto investicije su zbir Investicija u fiksni kapital i promjene zaliha

Tabela 2.6 Crna Gora: Makroekonomske projekcije, 2018-2021

Crna Gora: Makroekonomske projekcije, 2018-2021					
	2017	2018	2019	2020	2021
Nominalni BDP u mil.€	4299.1	4604.5	4788.6	4956.8	5138.3
Nominalni rast	8.7	7.1	4.0	3.5	3.7
Realni rast	4.7	4.1	2.8	2.3	2.4
Inflacija (prosjeak)	2.4	2.9	1.8	1.8	1.9
	(u % BDP-a)				
Glavne karakteristike:					
Deficit tekućeg računa	-16.1	-18.1	-17.0	-15.9	-12.5
Izvoz	41.1	42.4	43.0	43.7	44.4
Uvoz	64.5	67.5	67.2	66.8	64.2
Ostalo	7.4	7.1	7.1	7.2	7.3
Potrošnja domaćinstava	74.8	73.0	72.3	71.7	70.8
Bruto investicije	30.2	34.0	34.2	34.0	31.9
Bruto investicije u osnovna sredstva	26.9	31.0	31.3	31.1	29.1
Promjena zaliha	3.3	3.1	3.0	2.9	2.8
Potrošnja države	18.4	18.0	17.7	17.4	17.1
BDP deflator	3.8	2.9	1.2	1.2	1.2
	(realne stope rasta %)				
Realni rast BDP-a	4.7	4.1	2.8	2.3	2.4
Domaća tražnja	7.6	5.4	1.6	1.0	-0.7
Potrošnja domaćinstava	3.9	1.6	1.4	1.3	0.8
Bruto investicije	25.1	18.2	3.1	1.3	-4.1
Bruto investicije u osnovna sredstva	18.7	20.7	3.4	1.5	-4.4
Promjena zaliha	141.3	-2.1	0.0	0.0	0.0
Potrošnja države	-1.4	0.3	-0.5	-0.5	-0.5
Izvoz roba i usluga	1.8	6.9	4.3	3.9	3.9
Uvoz roba i usluga	8.4	8.6	1.5	1.0	-2.4
	(učešće u realnom rastu u % BDP-a)				
Realni rast BDP-a	4.7	4.1	2.8	2.3	2.4
Domaća tražnja	9.3	6.7	2.0	1.3	-0.9
Potrošnja domaćinstava	3.0	1.2	1.1	0.9	0.6
Bruto investicije	6.6	5.5	1.1	0.5	-1.4
Bruto investicije u osnovna sredstva	4.6	5.6	1.1	0.5	-1.4
Promjena zaliha	1.9	-0.1	0.0	0.0	0.0
Potrošnja države	-0.3	0.1	-0.1	-0.1	-0.1
Neto izvoz	-4.6	-2.7	0.8	1.0	3.3
Izvoz roba i usluga	0.7	2.8	1.8	1.7	1.7
Uvoz roba i usluga	-5.3	-5.5	-1.0	-0.6	1.6
	rast u procentima ako nije naznačeno drugačije				
Makroekonomski indikatori:					
Rast zaposlenosti	2.1	2.2	1.0	0.9	0.5
Rast zarada	1.9	0.0	0.5	0.5	0.5
Stopa nezaposlenosti	16.1	14.8	14.5	14.0	13.8
SDI % BDP-a	11.0	7.2	7.9	10.1	9.7
Domaći krediti (kompanije i stanovništvo)	11.8	7.1	4.0	3.5	3.7

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Makroekonomski indikatori

- Deficit tekućeg računa platnog bilansa iznosiće prosječno 15,1% BDP-a, s tim što će se, kroz pad uvoza i rast izvoza na kraju perioda, spustiti na 12,5% BDP-a;
- Procjenu stranih direktnih investicija u srednjem roku, i dalje prati visok stepen neizvjesnosti u pogledu dinamike ulaganja u kompanije, finansijski sektor i nekretnine. Procjenjujemo da će se one kretati na nivou od oko 9,3% BDP-a godišnje. U 2018. je zabilježen povećani odliv po osnovu otplate interkompanijskog duga, kao i povlačenja vlasničkih ulaganja, a takvu dinamiku prema dostupnim informacijama, očekujemo i u 2019. Priliv investicija je i dalje na visokom nivou, što korespondira s jakom investicionom aktivnošću.
- Krediti preduzećima i domaćinstvima će rasti po prosječnoj stopi od 3,4%, u skladu s nominalnom stopom rasta BDP-a.
- Zaposlenost će se postepeno povećavati tokom čitavog perioda (prosječno 0,8% godišnje) kao posljedica umjerenog rasta ekonomske aktivnosti, čime bi se stopa nezaposlenosti na kraju perioda spustila na 13,8%.

- U periodu 2019-2021. očekujemo rast zarada od prosječno 0,5% (nominalno). Dinamika projektovane inflacije ukazuje da će realne zarade opasti za daljih 1,3%, dok je procijenjeni pad realnih zarada u 2018. iznosio oko 3%.
- U ovom periodu očekuje se prosječan rast cijena od 1,8%. Projekcija je zasnovana na projekcijama stabilnih cijena energenata i hrane za naredni period, projekcijama inflacije u Eurozoni, najavljenim akciznim kalendarom (alkoholna pića i ugalj) i istorijskim podacima.

Rast BDP-a sadrži sljedeće komponente sa proizvodne strane:

- Projektovani realni rast u sektoru poljoprivrede u periodu 2019-2021. iznosiće prosječno 2,3%. Ovakav rast projektovan je na osnovu povećanih ulaganja u poljoprivredu, uz značajnu kreditnu podršku ovom sektoru u periodu 2019-2021. Rast sektora poljoprivrede uticao bi na smanjenje uvoza hrane kroz supstituciju i/ili na rast izvoza;
- Sektor vađenja ruda i kamena će rasti prosječno 5,8% godišnje u srednjem roku, kao rezultat povećane tražnje za materijalima neophodnim za projekat autoputa (kamen, separati šljunka i materijala za podloge), kao i rastu u rudarstvu (izvoz boksita);
- Prerađivačka industrija će imati rast u narednom periodu od 5,1%, uz pretpostavku da će mjere predložene u strategiji industrijske politike Crne Gore do 2020. godine, dati rezultate u smislu uklanjanja uskih grla i revitalizacije ovog sektora. Poseban doprinos očekujemo od rasta u podsektorima prerade hrane i mesnih prerađevina, drvnoj industriji, metalском kompleksu i proizvodnji duvanskih proizvoda;
- Građevinarstvo će pod uticajem projektovane dinamike investicija imati prosječno rast od oko 5,0%.
- U ovom scenariju predviđen je rast usluga smještaja i ishrane, koji djelimično pokrivaju sektor turizma, od 5,3%. Fazni završetak započetih investicija u turizmu povećavaće ponudu objekata viših kategorija, što je preduslov jačanja doprinosa ovog sektora rastu BDP-a. Hotelski kapaciteti pokrivaju 20% ponude smještaja, a njihov doprinos je višestruko značajniji od doprinosa privatnog smještaja u ukupnim prihodima od turizma. Povećanje ponude u ovom segmentu doprinijeće bržem rastu prihoda.

U sljedećoj tabeli dat je pregled realnih stopa rasta, doprinosa rastu i učešća u BDV-u u srednjem roku, po agregiranim proizvodnim sektorima:

Tabela 2.7 Proizvodni sektori – realne stope rasta i učešće u BDV-u

	realne stope rasta , %				učešće u rastu BDP-u , %				učešće u bruto dodatoj vrijednosti ,%			
	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
Poljoprivreda	2.0	3.0	2.0	2.0	0.1	0.2	0.1	0.1	8.2	8.2	8.2	8.2
Industrijska proizvodnja	7.3	4.7	3.5	3.6	0.7	0.5	0.4	0.4	12.0	12.2	12.3	12.5
Građevinarstvo	23.0	6.0	5.0	4.0	1.5	0.5	0.4	0.3	9.3	9.6	9.9	10.0
Uslužne djelatnosti	1.8	2.0	1.7	1.9	1.1	1.1	1.0	1.1	70.5	70.0	69.6	69.3
od čega usluge smještaja i ishrane	4.1	5.0	5.5	5.5	0.3	0.4	0.4	0.4	8.8	9.0	9.2	9.5
BDV (bruto dodata vrijednost)	4.1	2.8	2.6	2.6	3.4	2.3	1.9	1.9	100.0	100.0	100.0	100.0
Porezi minus subvencije	4.1	2.8	2.6	2.6	0.7	0.5	0.4	0.4				
Realna stopa rasta BDP-a	4.1	2.8	2.3	2.4	4.1	2.8	2.3	2.4				

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Rizici za ostvarenje makroekonomskog scenarija odnose se na one koji bi mogli negativno uticati na glavne pokretače rasta u srednjem roku, i one koje se odnose na fiskalnu i finansijsku stabilnost.

- Promjena dinamike realizacije investicija i potencijalno neplanirano povećanje troškova dionice autoputa predstavlja rizik za ostvarenje osnovnog scenarija, uz neizbježne negativne multiplikativne efekte na ekonomska kretanja, ali i fiskalne pokazatelje, prihode, deficit i dug. Multiplikativni efekti ostvarenja ovog rizika uticali bi na smanjenje agregatne tražnje, nižu potrošnju domaćinstava, ali i smanjenje uvoza.
- FED (Američka centralna monetarna institucija) je povećao osnovnu kamatu stopu na 2,25%, što je izazvalo krizu valuta zemalja koje su zadužene u dolarima (Turska, Argentina, Indonezija), i povećalo troškove finansiranja duga. FED je najavio nova povećanja u sljedećem periodu, a to može da pogorša situaciju za zemlje u ekspanziji i razvoju. Potencijalna nestabilnost na finansijskim tržištima može da poveća kamate na suvereno zaduživanje ili oteža zaduživanje Crne Gore koje je potrebno za refinansiranje obaveza koje dospijevaju 2020. i kasnije; Predviđeno smanjenje finansijske podrške ECB u vidu otkupa obveznica na suvereno zaduživanje, takođe može pogoršati uslove zaduživanja na finansijsku tržištu.
- Geopolitički rizici u bližem ili daljem okruženju povećavaju sigurnosne izazove s uticajem na cjelokupnu svjetsku ekonomiju, u vidu smanjenja investicija, turističkog prometa ili smanjenja ukupne ekonomske aktivnosti, kroz prelivanje potencijalnih nižih stopa rasta na sve ekonomije. Ove godine su ti rizici izraženiji, a odnose se na nestabilne odnose između Amerike i Kine zbog uvođenja trgovinskih barijera, uvođenje sankcija Iranu, Brexit, kao i razmirice između Italije i EK zbog ekspanzivnog budžeta i nepoštovanja fiskalnih pravila.
- Nesprovođenje mjera fiskalne konsolidaciji i strukturnih reformi negativno bi se odrazilo na fiskalnu stabilnost, a posljedično i na sveukupnu makroekonomsku stabilnost.
- Nepovoljne vremenske prilike mogu u značajnoj mjeri uticati na sektore turizma, poljoprivrede i proizvodnje električne energije.

Potencijalni rast

U ovom dokumentu je razrađena procjena potencijalnog rasta i output gapa na osnovu CD4 proizvodne funkcije koja je dio novog makroekonomskog modula. Nedostupni podaci o vrijednosti kapitala u ekonomiji Crne Gore nadomješteni su procjenom vrijednosti kapitala⁵. Procjena kretanja radne snage urađena je na osnovu procjene kretanja stanovništva po varijanti srednjeg fertiliteta i pretpostavke da će reforme zakonske regulative koje se sprovode ili se namjeravaju sprovesti, povećati stopu aktivnosti za oko 1 procentni poen do 2022. i time doprinijeti povećanju potencijala radne snage.

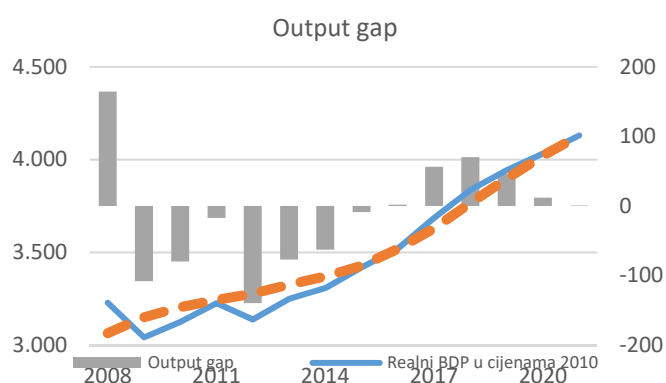
Prosječni potencijalni rast od 2008. do 20176 iznosi 2,3%, dok za period 2018-2021 on raste na 3,3%, jer završeni investicioni projekti povećavaju vrijednost kapitala kao jedne od komponenti rasta, a investicije u toku su na rekordno visokom nivou.

⁴ Cobb-Douglass production function.

⁵ Kalkulacija kapitala za početnu godinu urađena je u skladu sa metodologijom koja uzima da je vrijednost kapitala u početnoj godini jednaka vrijednosti bruto investicija u toj godini podijeljenih s prosječnim rastom ove stavke za dostupni period, na koji je dodata vrijednost amortizacije kapitala. Izvor: Hall and Jones –“Why do some countries produce some much more output per worker than others”.

⁶ Monstat je ove godine izvršio reviziju podataka za 2016 i 2017 godinu.

Grafik 2.1 Output gap

Analiza učešća proizvodnih faktora i sa njima vezane ukupne faktorske produktivnosti pokazuje da je u periodu 2008-2017, učešće kapitala u realnoj stopi rasta prosječno 2,7%, učešće radne snage je 0,5%, dok je ukupna faktorska produktivnost imala negativno učešće od 1,1%. To ukazuje da je prosječan potencijal za rast uslovljen prije svega rastom fizičkog kapitala, slabim doprinosom radne snage i negativnim udjelom ukupne faktorske produktivnosti. Za period 2018-2021.

učešće proizvodnih faktora se donekle mijenja, pa ono za kapital iznosi prosječno 2,9%, učešće radne snage se povećava na 0,8%, dok je ukupna faktorska produktivnost kao rezidual negativna i iznosi 0,8%. U narednoj tabeli dat je uporedni prikaz učešća faktora proizvodnje u rastu BDP-a za period do 2018. godine, sa njihovim učešćem u narednom srednjoročnom periodu.

Tabela 2.8 Učešće proizvodnih faktora u realnom rastu BDP-a

Učešće proizvodnih faktora u realnom rastu BDP-a, u %	2008-2017	2018-2021
Kapital	2,7	2,9
Radna snaga	0,5	0,8
Ukupna faktorska produktivnost	-1,1	-0,8

Iako su nosioci rasta u crnogorskoj ekonomiji sektori koji nemaju visok tehnološki rast (građevinarstvo, turizam, poljoprivreda, energetika), oni svakako imaju veliki potencijal za povećanje ukupne faktorske produktivnosti. U poljoprivredi su to mjere koje se odnose na ulaganja u edukaciju poljoprivrednika, usvajanje standarda proizvodnje i distribucije poljoprivrednih proizvoda u skladu sa međunarodnim standardima. U građevinarstvu je to korišćenje novih tehnika gradnje infrastrukture (know how) (izgradnja dionice autoputa). U sektoru turizma se to odnosi na jačanje ponude kroz izgradnju objekata visoke kategorije i edukaciju zaposlenih za rad u takvim objektima. Izgradnja novih energetske objekata vezanih za obnovljive izvore (vjetroeletkrane i male hidroelektkrane) zahtijeva novija tehnološka rješenja koja podižu ukupnu faktorsku produktivnost. Od sektora koji imaju visok tehnološki profil, a to su prije svega telekomunikacije i IT tehnologije vezane za ovaj sektor, stalna ulaganja i praćenje svjetskih standarda obezbjeđuje visok nivo usluga koji su osnova za jačanje produktivnosti u cjelokupnoj ekonomiji. Završetak, velikih investicija, otvara nove mogućnosti za investiranje pa očekujemo podizanje kvaliteta investicionih projekata i njihov uticaj na jačanje potencijala ukupne ekonomije, na osnovu rasta kvantiteta i kvaliteta kapitala i povećanja učešća aktivne radne snage. Iako je ova analiza urađena s mnogo polaznih pretpostavki usljed nedostatka podataka, jasno je da najveći fokus treba da bude na jačanju dinamike na strani totalne faktorske produktivnosti. Ulaganja u obrazovanje, istraživanja i razvoj daju najveće efekte na rast produktivnosti, a time i jačanje potencijala za rast.

Eksterni sektor i njegova srednjoročna održivost

Visok nivo deficita tekućeg računa platnog bilansa, koji je u 2018. procijenjen na 18,1% BDP-a, pokazuje da je spoljnotrgovinska neravnoteža i dalje visoka. Glavni negativan doprinos deficitu tekućeg računa odnosi se na bilans roba, koji je procijenjen na 43 % BDP-a, ali je djelimično korigovan suficitom na računu usluga (21% BDP-a), i balansom na računima primarnih i sekundarnih dohodaka od 3,9% BDP-a. Deficit tekućeg računa dijelom je pokriven direktnim stranim investicijama i zaduživanjem države na međunarodnom i domaćem finansijskom tržištu. Struktura deficita tekućeg računa i njegovog finansiranja predstavlja rizik po održivost platnobilansne pozicije, s obzirom da se oslanja na visok priliv stranih investicija.

U narednom srednjoročnom periodu očekujemo pad deficita tekućeg računa s obzirom na projektovani kontinuirani rast izvoza roba i usluga i stagnaciju i pad uvoza roba i usluga, tako da će on na kraju perioda iznositi oko 12,5% BDP-a. U periodu 2019-2021 očekujemo priliv SDI od prosječno 10,3%, pa će on u značajnoj mjeri finansirati deficit tekućeg računa.

Analiza kretanja produktivnosti, izražene kao odnos ostvarenog bruto domaćeg proizvoda i broja zaposlenih (15+ godina) na nivou ekonomije, pokazuje trend rasta produktivnosti, sa prosječnom stopom od 1,2%, u periodu 2010-2017, što korespondira sa prosječnim rastom ukupne ekonomske aktivnosti u tom periodu. Prema projekcijama BDP-a i zaposlenosti za period 2018-2021, očekuje se da će produktivnost porasti, uz prosječan godišnji rast od 1,9%.

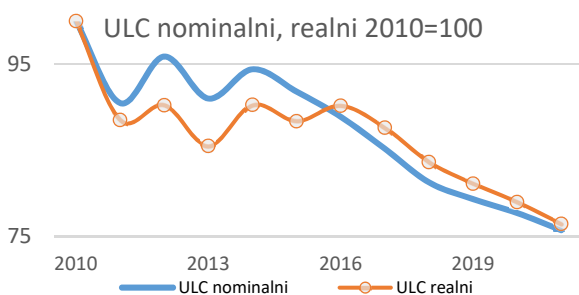
Grafik 2.2 Produktivnost

Na sljedećem grafiku dat je prikaz kretanja produktivnosti kao odnosa realnog BDP-a i broja zaposlenih.

Analiza konkurentnosti koja je urađena na osnovu jedinične cijene rada (ULC)⁷, pokazuje da cjenovna konkurentnost značajno rasla u periodu 2010-2017, kao posljedica dinamike rasta zarada, zaposlenosti, inflacije i BDP-a. Ukupan rast nominalnih zarada je iznosio 6,9%, dok je rast inflacije bio 13,4%, pa su realne zarade opale za 5,6%, što je mjera interne devalvacije u tom periodu. Rast zaposlenosti je iznosio 9,5%. U isto vrijeme kumulativna stopa realnog rasta BDP-a je iznosila 18%. Pad ULC pokazuju i realni i nominalni pokazatelj, što korespondira sa rastom produktivnosti i rastom konkurentnosti. Do kraja perioda projekcije procjenjujemo da će doći do daljeg povećanja

Grafik 2.3 Jedinični troškovi rada-ULC

konkurentnosti izazvanog dinamikom zarada, zaposlenosti, inflacije i BDP-a. Ograničenje analize produktivnosti u jedinične cijene rada je činjenica da broj zaposlenih po anketi o radnoj snazi ne obuhvata značajan broj stranih radnika koji učestvuju u kreiranju bruto dodate vrijednosti. Vlada je krajem 2017. godine utvrdila kvotu za zapošljavanje 18 hiljada stranih radnika, ali je ta kvota u 2018 povećana za još 5 hiljada, pa je do kraja trećeg kvartala 2018. godine izdato 21 hiljada dozvola. Ovi podaci govore i o nesrazmjeri između ponude i tražnje za radnom snagom i značajnom ograničenju za potencijalni rast ekonomije. Uključivanje ovog faktora smanjilo bi pozitivne rezultate prikazane na gornjim graficima.

Crna Gora je članica STO, CEFTA i EFTA i karakteriše je stimulativan investicioni ambijent. O tome govori visoko učešće neto stranih investicija i sve intezivnija spoljnotrgovinska razmjena i prekogranična saradnja koja se realizuje iz pretpristupnih fondova EU.

Treba napomenuti da je što se tiče poglavlja 17 koje se odnosi na Ekonomsku i monetarnu uniju crnogorski pravni okvir u oblasti monetarne politike je u visokom stepenu usklađen s principima i regulativom EU, koje se odnose na nezavisnost centralne banke, pravni subjektivitet i zabranu monetarnog finansiranja, dok je pravni okvir u oblasti fiskalne politike i nadzora većim dijelom usklađen s direktivom EU. Takođe, četvrto završno mjerilo, koje se odnosi na ispunjenje kriterijuma uspostavljanja funkcionalne tržišne ekonomije, koje ne zahtijeva pravnu usklađenost, ali predstavlja veoma važan ekonomski kriterijum pristupanja. U proljećnom izvještaju EK, crnogorska ekonomija je ocijenjena kao umjereno spremna kada je u pitanju kriterijum funkcionalne tržišne ekonomije.

Regionalno posmatrano, sve države imaju niske ocjene za konkurentnost, a glavni razlozi koji negativno utiču na konkurentnost zemalja regiona su neadekvatno poslovno okruženje, snažna neloyalna

⁷ ULC je urađena na osnovu OECD metodologije i zvaničnih podataka statističkog Sistema.

konkurencija koja dolazi iz sive ekonomije i ograničen i često skup pristup finansiranju (posebno kod malih i srednjih preduzeća).

Upravo iz gore navedenih razloga, pored konsolidacije javnih finansija, nastaviće se aktivnosti na realizaciji mjera ekonomske politike koje se odnose na rješavanje strukturnih problema u ekonomiji, odnosno otklanjanje ključnih prepreka za unapređenje konkurentnosti zemlje i povećanje potencijalnog privrednog rasta na srednji i dugi rok, što je detaljnije predstavljeno u poglavlju IV ovog dokumenta.

Finansijski sektor

Finansijski sektor karakteriše stabilnost i naglašena bankocentričnost. Bankarski sektor ima dominantno i rastuće učešće u aktivni finansijskog sektora, koje je iznosilo 92,1% na kraju 2017.g. Tržište kapitala je odavno izgubilo na sistemskom značaju i trebaće vremena da se oporavi od negativnih posledica krize. Tržište osiguranja je u razvoju i sa učešćem od 4,6% u aktivni finansijskog sektora nema sistemski značaj. Stoga je uticaj finansijskih posrednika na tržištu kapitala i tržištu osiguranja na ekonomska kretanja, i pored uloženi napore i ostvareni rezultata, još uvijek daleko od očekivanja.

Poslovanje banaka u prvih devet mjeseci 2018. godine karakteriše rast aktive, kredita, depozita i blagi pad kapitala (prije svega zbog primjene MSFI 9). Nastavljen je trend pada nekvalitetnih kredita i kamatnih stopa koje se trenutno nalaze na istorijskom minimumu.

Visoki parametri likvidnosti ukazuju da je kreditna aktivnost na manjem nivou od očekivanog iako je snažno podstaknut ekonomski rast i ojačana makroekonomska stabilnost. Stabilnost bankarskog sektora podržana je adekvatnom kapitalizacijom s obzirom da koeficijent solventnosti od 17,15% značajno prevazilazi zakonom propisani minimum od 10%. Finansijski rezultat na nivou sistema je pozitivan, i na kraju septembra iznosi 29,9 mil.€. Navedene tendencije su, između ostalog, doprinijele poboljšanju odnosno potvrđivanju rejtinga zemlje koje su nedavno objavile rejting agencije Moody's i Standard & Poor's.

Nekvalitetni krediti i potraživanja su na kraju trećeg kvartala t.g. iznosili 6,7% ukupnih kredita i potraživanja. Da je kreditni rizik sve manje sistemski izazov, a više individualni, čije rješavanje zahtijeva racionalizaciju troškova poslovanja pojedinih banaka, dodatno potvrđuje i kretanje kamatnih stopa.

Prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa (PPEKS) na ukupno odobrene kredite je nastavila višegodišnji opadajući trend (9,57% u septembru 2014.), i u septembru 2018.g. dostiže istorijski minimum od 6,40%. U odnosu na septembar 2017, ova stopa je bila manja za 0,58 p.p. PPEKS na kredite odobrene privredi iznosila je 5,28%, i ostvarila je pad od 0,61 p.p. na godišnjem nivou, dok je PPEKS na kredite odobrene fizičkim licima iznosila 7,93%, i ostvarila je pad 0,36 p.p.

PPEKS na novoodobrene kredite je u septembru 2018.g. iznosila 6,55%, što predstavlja pad 0,46 p.p. na godišnjem nivou. PPEKS na novoodobrene kredite privredi iznosila je 6,04%, i ostvarila je rast od 0,07 p.p., dok je PPEKS na novoodobrene kredite fizičkim licima iznosila 7,99%, i ostvarila je pad 0,08 p.p., na godišnjem nivou.

PPEKS na ukupne depozite (pasivna kamatna stopa) iznosila je 0,58% u septembru 2018, i niža je za 0,17 p.p. na godišnjem nivou. PPEKS na depozite pravnih lica iznosila je 0,35%, i ostvaruje pad od 0,11 p.p., dok je PPEKS na depozite fizičkih lica iznosila 0,77%, i ostvaruje pad 0,24 p.p., na godišnjem nivou.

Pozitivni rezultati u prethodnom periodu su ostvareni zahvaljujući postojanju pravnog okvira za dobrovoljno restrukturiranje duga na osnovu izmjena Zakona o dobrovoljnom finansijskom restrukturiranju i Odluke o minimalnim standardima upravljanja kreditnim rizicima u bankama. Ukupan iznos kredita restrukturiranih u okviru ovog zakona bio je 36,7 miliona eura na 30. septembar 2018.godine od čega se 95,7% kredita odnosi na kredite pravnih lica. Dalji pozitivni efekti primjene ovog zakona očekuju se u 2019.godini. U 2019. se planira donošenje Zakona o sanaciji kreditnih institucija kojim će se implementirati Direktiva o uspostavljanju okvira za oporavak i sanaciju kreditnih institucija i investicionih društava 2014/59 EU (tzv. BRRD direktiva); donošenje Zakona o kreditnim institucijama kojim će se implementirati Direktiva 2013/36 EU o pristupanju djelatnosti kreditnih institucija i bonitetnom nadzoru nad kreditnim institucijama i investicionim društvima i Regulativa br.

575/2013 EU o bonitetnim zahtjevima za kreditne institucije i investiciona društva, kao i priprema dijela podzakonske regulative za sprovođenje tog zakona; donošenje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o stečaju i likvidaciji banaka.

Sve navedeno je vezano za odgovor na preporuku br. 4 sa ministarskog sastanka u maju 2018. godine da Crna Gora treba da „nastavi napore usmjerene na rezoluciju NPL i restrukturiranje korporativnog duga, fokusirajući se i na zajmove izvan bankarskog sektora i osnovne prepreke van nadležnosti centralne banke; uspostavi okvir za oporavak i rezoluciju kreditnih institucija. Razmisli o sprovođenju pregleda kvaliteta aktive u bankarskom sektoru i opcijama za unapređenje okvira za pomoć u hitnoj likvidnosti. Unaprijedi odgovornost i transparentnost makroprudencijalne politike objavljivanjem dokumenta u kome su opisane nadležnosti, ciljevi i instrumenti centralne banke u ovoj oblasti“ (Vidjeti poglavlje 4- dio Finansijske usluge).

2.3. Alternativni scenario

2.3.1. Makroekonomski scenario nižeg rasta 2019-2021

U maloj, otvorenoj i nediverzifikovanoj ekonomiji, kakva je crnogorska, promjene u spoljnom okruženju mogu da izazovu jake posljedice u ekonomskoj aktivnosti i makroekonomskoj stabilnosti. U osnovnom scenariju se polazi od pretpostavke da je investiciona aktivnost kulminirala i dostigla rekordno visoke vrijednosti. Neophodne mjere fiskalne konsolidacije i optimizacije javne uprave su neupitne, dok se trend rasta turističkog sektora nastavlja i njegov udio raste u ukupnom BDP-u. Imajući u vidu potencijalne rizike, jasno je da aktiviranje bilo kojeg od njih, može u višoj ili manjoj mjeri, ugroziti projektovane stope rasta. Uvažavajući neizvjesnu dinamiku investicione aktivnosti, uz istovremeno rekordno visoke vrijednosti investicionih projekata, polazna pretpostavka scenarija nižeg rasta bazirana je na pretpostavci o padu investicione aktivnosti u posmatranom period i značajnim rastom cijena nafte na svjetskom tržištu. Ovakav scenario može da bude posljedica dinamike u biznis ciklusu (poslije buma dolazi do smirivanja ili pada), činjenice da je prostor za novo zaduživanje države za investicione projekte vrlo ograničen i da u spoljnom okruženju može dolazi do poremećaja, u vidu ostvarenja nekog od brojnih geopolitičkih rizika, koji bi uticao na povjerenje investitora, a time i odlaganja planiranih investicija. U isto vrijeme ostvarenje geopolitičkih rizika smanjuje ponudu nafte na svjetskom tržištu, što utiče na rast cijena.

Pretpostavke scenarija:

- Bruto investicije u osnovna sredstva u 2019. godini značajno padaju, a takva dinamika se nastavlja i u 2020. i 2021. godini, sa stopama od 10,3%, 5,8% i 4,0%, respektivno;
- Inflacija raste pod uticajem dva divergentna faktora: s jedne strane smanjenje agregatne tražnje izazvalo bi deflatorne tendencije, dok bi sa druge strane rast cijena goriva imao suprotne efekte.

Ovakva dinamika ima snažne multiplikativne efekte na sve makroekonomske indikatore.

BDP komponente (potrošni pristup):

- U 2019. godini bi realna stopa rasta BDP dostigla 1,4% u 2020. godini 1,9% i u 2021. godini 1,9%.
- Smanjenje raspoloživog dohotka za potrošnju domaćinstava, uzrokovanog padom zaposlenosti i realnih zarada, uzrokovalo bi stagnaciju potrošnje domaćinstava tokom srednjeročnog perioda.
- S obzirom na smanjenje agregatne tražnje od 2,1%, finalna potrošnja države bi imala negativnu stopu, nižu nego u osnovnom scenariju. Niža agregatna tražnja bi smanjila prihode države, pa bi bile potrebne dodatne mjere usmjerene na stabilizaciju. Smanjeni prihodi budžeta, zbog pada agregatne tražnje, a time i osnove za oporezivanje, zahtijevali bi dodatno zaduživanje za finansiranje projektovane rashodne strane. Učešće državnog

duga u BDP-u bi poraslo kao posljedica pretpostavljenog povećanog zaduživanja i smanjenog nominalnog iznosa BDP-a. Alternativno, zbog postizanja postavljenih fiskalnih ciljeva bilo bi neophodno dalje smanjenje državne potrošnje, s multiplikativnim efektima na ostale sektore, što bi dovelo do dodatne promjene parametara u scenariju nižeg rasta, sa nižim stopama rasta.

- Izvoz roba i usluga bi bio isti kao u osnovnom scenariju.
- Uvoz roba i usluga bi zbog ovakve dinamike domaće i inostrane tražnje opao za prosječno 4,0%. Ovaj pad bi bio naročito izražen u prve dvije godine. Promjene u neto izvozu, pod pretpostavkom da bi preostale stavke tekućeg računa ostale nepromijenjene, dovele bi do pada deficita na 5,2% BDP-a na kraju perioda.
- Ostvarenje ovog scenarija dovelo bi do pada zaposlenosti i rasta stope nezaposlenosti uz stagnaciju zarada.
- Smanjenje domaće tražnje vrši pritisak na smanjenje opšteg nivoa cijena, dok rast cijena naftnih derivata značajno podiže inflaciju u 2019. godini. Kombinovani efekat ova dva faktora podiže inflaciju u 2019. godini na 2,2%, da bi u sljedeće dvije godine ona bila nešto niža, 1,8% i 1,6%, respektivno.

U sljedećoj tabeli dat je prikaz makroekonomskih indikatora scenarija nižeg rasta.

Tabela 2.9 Crna Gora: Makroekonomske projekcije, 2018-2021, scenario nižeg rasta

Crna Gora: Makroekonomske projekcije, 2018-2021					
	2017	2018	2019	2020	2021
Nominalni BDP u mil.€	4299.1	4604.5	4737.7	4888.8	5041.5
Nominalni rast	8.7	7.1	2.9	3.2	3.1
Realni rast	4.7	4.1	1.4	1.9	1.9
Inflacija (prosjeak)	2.4	2.9	2.2	1.8	1.6
	(u %)				
BDP deflator	3.8	2.9	1.5	1.3	1.2
	(u % BDP-a)				
Deficit tekućeg računa	-16.1	-18.1	-12.6	-8.5	-5.2
	(realne stope rasta %)				
Realni rast BDP-a	4.7	4.1	1.4	1.9	1.9
Domaća tražnja	7.6	5.4	-3.2	-1.9	-1.3
Potrošnja domaćinstava	3.9	1.6	-0.3	-0.4	-0.3
Bruto investicije	25.1	18.2	-10.3	-5.8	-4.0
Bruto investicije u osnovna sredstva	18.7	20.7	-11.3	-6.4	-4.4
Promjena zaliha	141.3	-2.1	0.0	0.0	0.0
Potrošnja države	-1.4	0.3	-1.9	-1.0	-1.0
Izvoz roba i usluga	1.8	6.9	4.3	3.9	3.9
Uvoz roba i usluga	8.4	8.6	-5.4	-3.8	-2.7
Makroekonomski indikatori:	rast u procentima ako nije naznačeno drugačije				
Rast zaposlenosti	2.1	1.3	-1.5	-1.0	0.0
Rast zarada	1.9	0.0	0.0	0.0	0.0
Stopa nezaposlenosti	16.1	14.8	15.2	15.8	15.8
SDI % BDP-a	11.0	7.2	8.0	7.2	7.9
Domaći krediti (kompanije i stanovništvo)	11.8	7.1	2.9	3.2	3.1

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

3. FISKALNI OKVIR

3.1 Strategija politike i srednjoročni ciljevi

Fiskalnu politiku u prethodnom periodu karakteriše stvaranje uslova za jačanje stabilnosti javnih finansija. U skladu sa tim, sprovedene su mjere fiskalne konsolidacije definisane Planom sanacije budžetskog deficita i javnog duga za period 2017 – 2021. godine i dopunjene Fiskalnom strategijom za period 2017 – 2020. godine.

Dizajnirane mjere dale su pozitivne efekte i rezultirale povećanjem javnih prihoda, što je uz racionalizaciju javne potrošnje, omogućilo smanjenje deficita i zaustavilo trend rasta javnog duga, odnosno stvorilo uslove za njegovo postepeno opadanje u srednjem roku. Sprovedenje mjera usmjerenih na jačanje stabilnosti javnih finansija, pratile su i dinamične stope ekonomskog rasta, što je uz unaprjeđenje kreditnog izgeda zemlje, za rezultat imalo jačanje ukupnog ekonomskog ambijenta.

Glavni cilj fiskalne politike, u narednom srednjoročnom periodu jeste očuvanje održivosti javnih finansija, što uz odgovarajuće strukturne reforme i povoljan investicioni ambijent treba da garantuje intenziviranje rasta ekonomije.

Shodno utvrđenom srednjoročnom okviru, glavni ciljevi strategije u oblasti javnih finansija u periodu 2019 – 2021. godine, su:

- projektovano smanjenje deficita u 2019. godini, nakon čega javne finansije prelaze u zonu suficita koji se ostvaruje u periodu 2020 – 2021. godine;
- postepeno smanjenje javnog duga, uz njegovo vraćanje u okvire od 60% u 2022. godini.

Da bi se ostvarili postavljeni ciljevi, nastaviće se sa sprovođenjem mjera fiskalne konsolidacije sadržanih u Planu sanacije budžetskog deficita i javnog duga za period 2017-2021.godina, kao i u Strategiji fiskalne konsolidacije Crne Gore za period 2017-2020.godina, usmjerenih na povećanje javnih prihoda, uz nastavak vođenja restriktivne politike u dijelu rashoda, kako bi se ograničio njihov rast.

U tom cilju, mjere fiskalne politike koje će se sprovoditi u narednom srednjoročnom periodu (detaljno opisane u poglavlju 3.3. Srednjoročni budžetski izgledi) omogućavaju:

- brži rast prihoda i smanjenje rashoda, što obezbjeđuje ostvarivanje suficita tekuće javne potrošnje u svim godinama projekcije;
- intenziviranje investicione aktivnosti države kroz povećanje ulaganja u infrastrukturne projekte;
- novo zaduživanje isključivo u cilju finansiranja Kapitalnog budžeta, odnosno u godinama ostvarivanja suficita za potrebe prijevremene otplate postojećeg duga.

Pored mjera usmjerenih na osiguranje stabilnog rasta javnih prihoda sprovodiće se aktivnosti koje će doprinijeti širenju poreske baze i unaprjeđenju poreske discipline. U vezi sa tim, tokom 2018. godine, otpočeto je sa reformom usmjerenom na unaprjeđenje poreske administracije kako bi se poboljšala djelotvornost operativnih funkcija Poreske uprave, što uz uvođenje sistema elektronske fiskalizacije treba da obezbijedi efikasniju naplatu poreskih prihoda.

Značajni pozitivni efekti u generisanju prihoda kroz, prije svega privlačenje novih investicija, očekuje se od sprovođenja programa "Ekonomskog državljanstva" koji podrazumijeva sticanje crnogorskog državljanstva po osnovu realizacije programa ulaganja kojim se doprinosi ekonomskom i privrednom razvoju Crne Gore.

Na drugoj strani, u dijelu javne potrošnje, strateško opredjeljenje odnosi se na racionalizaciju tekuće potrošnje kako bi se stvorili uslovi za povećanje ulaganja za potrebe finansiranja kapitalnih projekata

posebno u cilju postizanja ravnomjernijeg regionalnog razvoja. Ograničavanje rasta tekuće potrošnje očekuje se usljed planiranih efekata sprovođenja Strategije reforme javne uprave za period 2016 – 2020. godina, koja ima za cilj stvaranje efikasnije javne uprave koja na bolji način odgovara na potrebe građana i privatnog sektora, uz istovremeno rasterećivanje državnog i opštinskih budžeta kroz optimizaciju ukupnog broja zaposlenih. Pored toga, sprovodiće se reforme koje će biti usmjerene na ograničavanje rasta troškova za potrebe finansiranja zdravstvene zaštite i reforme penzionog sistema, imajući u vidu da ovi troškovi imaju najveće procentualno učešće u ukupnoj potrošnji.

Kako bi se preduprijedili rizici i obezbijedilo efikasnije upravljanje javnim dugom, sprovodiće se Strategija upravljanja javnim dugom za period 2018 – 2020. godine, usvojena u martu 2018. godine.

Stabilnost sistema javnih finansija Crne Gore, u značajnoj mjeri, opredjeljuju i lokalne samouprave te će i u tom segmentu biti sprovedeni reformski procesi. Naime, usvajanjem novog Zakona o finansiranju lokalne samouprave, stvoriće se normativne pretpostavke za stabilnije funkcionisanje sistema lokalnih javnih finansija, kroz povećanje procenta ustupanja poreza na dohodak fizičkih lica opštinama Sjevernog regiona Crne Gore, a u cilju pružanja podrške ravnomjernijem regionalnom razvoju.

Kao podrška svim reformskim mjerama, biće nastavljeno sa sprovođenjem Programa reformi upravljanja javnim finansijama 2016 – 2020. godine (detaljno obrazloženje reformi dato u poglavlju 3.7) revidiranim u junu 2018. godine kao i sa ispunjavanjem ciljeva u okviru procesa pristupanja Evropskoj uniji, definisanih u okviru relevantnih pregovaračkih poglavlja.

Na ministarskom sastanku održanom 25. maja 2018. godine, Crna Gora je pozvana, da u oblasti fiskalne politike sprovede sljedeće preporuke:

Potpuno sprovede fiskalnu strategiju iz jula 2017. godine. Preduzme dodatne fiskalne mjere, ako je potrebno, za postizanje ciljanog duga i deficita kao što je navedeno u ERP 2018. Uspostavi odgovarajuću alokaciju budžeta za prihvatanje potencijalnih obaveza u vezi sa nepovoljnim sudskim slučajevima. Pripremi dokument o opcijama uspostavljanja nezavisnog tijela za fiskalni nadzor za dalju konsultaciju sa zainteresovanim stranama, uključujući i EU.

U vezi sa navedenom preporukom, Vlada Crne Gore će i u narednom srednjoročnom periodu, nastaviti sa dosljednim sprovođenjem mjera fiskalne konsolidacije, utvrđenim Fiskalnom strategijom za period 2017 – 2020. godine. Iako su mjere u dosadašnjem periodu primjene, doprinijele poboljšanju naplate ukupnih prihoda, uslijed odstupanja od plana u naplati akciza na duvan, kao i nepovoljnih kretanja na tržištu pojedinih akciznih proizvoda, redefinisana je akcizna politika na duvan i gaziranu vodu sa dodatkom šećera, što neće ugroziti opštu sliku javnih finansija u srednjem roku.

Imajući u vidu makroekonomske izglede, a samim tim i bolju naplatu prihoda budžeta, uz kontrolisani rast tekuće potrošnje, kao i rasterećenje kapitalne potrošnje po osnovu završetka izgradnje prve dionice autoputa, procjenjuje se da dodatne mjere za dostizanje ciljanog deficita i duga neće biti neophodne.

Izdaci za sudske troškove, kao dio kategorije Otplate obaveza iz prethodnog perioda, su od 2019. godine planirani kao sastavni dio ukupnih izdataka te samim tim i ulaze u obračun planiranog deficita, što je u skladu sa predmetnom preporukom. Na taj način, omogućava se rješavanje pitanja metodološke razlike koje su do 2019. godine postojale između planiranog i ostvarenog nivoa izdataka, odnosno deficita.

U dijelu jačanja nadzora nad sprovođenjem fiskalne politike, razmatraju se opcije za uspostavljanje najadekvatnijeg modela za osnivanje Fiskalnog savjeta, te je u tom cilju zatražena ekspertska pomoć Evropske Unije.

Preporukom 2, Crna Gora je pozvana da postepeno smanji javnu potrošnju na plate i penzije kao udio u BDP-u. U tu svrhu, da sprovede novi plan optimizacije reforme javne uprave, uključujući lokalnu

samoupravu i javne institucije i da pripremi penzione reforme koje bi promijenile valorizaciju i indeksaciju penzija i suzile podobnost za prijevremeno penzionisanje.

U dijelu ove preporuke, srednjoročna projekcija sadržana u ovom Programu, ukazuje na postepeno smanjenje potrošnje koja se odnosi na plate i penzije u odnosu na BDP, te se ove dvije kategorije rashoda kumulativno posmatrano, kreću u rasponu od 19,9% BDP u 2019. do 18,9% BDP u 2021. godini. Prilikom projektovanja ukupnog fonda bruto zarada u javnoj upravi, pošlo se od pretpostavke da će Plan optimizacije javne uprave dati pozitivne efekte i rezultirati smanjenjem ukupnog fonda bruto zarada kroz optimizaciju broja zaposlenih kako na centralnom tako i na lokalnom nivou, pri čemu je korišćen konzervativni pristup budući da efekti plana optimizacije još uvijek nisu konkretizovani. U tom smislu, projektovani fiskalni okvir uključuje vrlo "blage" efekte ove reforme, te se u slučaju njene primjene u mjeri planiranoj Planom optimizacije mogu očekivati i značajnije uštede, a samim tim i pozitivniji efekti na smanjenje deficita javne potrošnje. Tokom 2018. godine, u cilju ograničavanja zapošljavanja u javnom sektoru, Vlada Crne Gore je zajedno sa utvrđenim Planom optimizacije donijela odluku o obustavljanju zapošljavanja u organima državne uprave i javnim ustanovama do 1. jula 2019. godine, osim u sektorima od posebnog javnog interesa, kada je neophodno obezbijediti prethodnu saglasnost Vlade.

Kao odgovor na preporuku u dijelu penzione reforme, pripremljen je Nacrt zakona o izmjenama i dopunama zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, u cilju povećanja adekvatnosti penzijskih davanja i sprječavanja ranijeg napuštanja tržišta rada i ranog penzionisanja.

3.2 Izvršenje budžeta u 2018. godini

Fiskalna politika u 2018. godini bila je usmjerena na primjenu mjera fiskalne konsolidacije, prethodno definisanih Planom sanacije budžetskog deficita i javnog duga za period 2017 - 2021. godine i Fiskalnom strategijom za period 2017-2020. godine, kako bi se preduprijedili fiskalni rizici i preokrenuo trend javnih finansija.

Tokom 2018. godine, prvobitni plan budžeta revidiran je u dva navrata, u martu i u julu mjesecu, pri čemu su glavni razlozi bili sljedeći⁸:

- otkup akcija Elektroprivrede Crne Gore, kojom je država povećala vlasnički udio u ovom preduzeću;
- potreba redefinisanja akcizne politike u dijelu akciza na duvan i duvanske proizvode i akciza na gazirana pića sa dodatkom šećera u skladu sa Izmjenama zakona o akcizama;
- povećanja Tekuće budžetske potrošnje.

Izvorni javni prihodi u 2018. godini procijenjeni su na nivou od 1,974 milijarde eura ili 42,9% procijenjenog BDP-a. Procijenjeni prihodi manji su u odnosu na planirane za 14,1 miliona eura ili 0,7%, dok su u odnosu na ostvarene u 2017. godini veći za 188,7 miliona eura ili 10,6%. Procjenjuje se da će u odnosu na prethodnu godinu, kao rezultat pozitivnih trendova u makroekonomskom okruženju i efekata mjera fiskalne konsolidacije, sve kategorije poreskih i neporeskih prihoda bilježiti rast. Kod poreskih prihoda najveće odstupanje biće zabilježeno po osnovu naplate prihoda od PDV-a za 77,4 miliona eura ili 14,1%, kao rezultat povećanja standardne stope, ali i rasta ekonomske aktivnosti. Istovremeno, porezi i doprinosi na zarade biće veći za 35,1 miliona eura ili 11,3% usljed naplate zaostalog poreskog duga i jačanja poreske discipline. Takođe, doći će do povećanja prihoda po osnovu poreza na dobit za 20,1 miliona eura, kao posljedica pozitivnih trendova u makroekonomskom okruženju. Kada su u pitanju neporeski prihodi najveće odstupanje zabilježeno je kod naplate prihoda od kapitala za 32,7 miliona eura, prvenstveno uslijed naplate dividende od Elektroprivrede Crne Gore, u iznosu od 35,0 miliona eura.

⁸ Poređenje izvornih javnih prihoda i javne potrošnje, prezentovano u ovim potpoglavljju, obuhvata poređenje između prihoda i rashoda utvrđenih Rebalansom budžeta za 2018. godinu iz jula mjeseca i procjene njihovog ostvarenja u 2018. godini

Na drugoj strani, u odnosu na planirane u 2018. godini, procjenjuje se da će ostvareni prihodi biti manji usljed naplate prihoda od akciza na cigarete ispod plana, uzrokovanih nepovoljnim kretanjima na tržištu. S tim u vezi, procjenjuje se da će, u odnosu na plan, akcize biti niže za 4,1 miliona eura ili 1,8%.

Mjere fiskalnog prilagođavanja koje su implementirane na strani prihoda tokom 2018. godine su sljedeće:

- Povećana je standardna stopa PDV-a sa 19% na 21% od 01. januara 2018. godine;
- Nastavljeno je sa usklađivanjem akcizne politike prema Fiskalnoj strategiji Crne Gore, osim za akcize na cigarete kod kojih je došlo do promjene “akciznog kalendara” u skladu sa izmjenom Zakona o akcizama. Shodno tome, specifična akciza na cigarete u 2018. iznosi 30 eura na 1000 kg, a proporcionalna akciza 32% maloprodajne cijene;
- Nastavljeno je sa naplatom zaostalog poreskog duga kroz sprovođenje Zakona o reprogramu poreskih potraživanja;
- Nastavljeno je sa oporezivanjem dohotka fizičkih lica (koje se primjenjuje na dio zarade iznad nacionalnog prosjeka) po stopi od 11%, dok se na zarade ispod prosječne zarade u Crnoj Gori primjenjuje stopa od 9%.

Javna potrošnja u 2018. godini procijenjena je u iznosu od 2,109 milijardi eura što predstavlja 45,8% BDP-a i u odnosu na plan veća je za 23,4 miliona eura ili 1,1%. Rebalansom budžeta koji je usvojen u julu 2018. godine, ukupni budžetski izdaci Centralnog budžeta u odnosu na prethodno planirane, umanjeni su za 4,6 miliona eura. Potreba korigovanja rashoda bila je uslovljena sljedećim razlozima:

- povećanjem ukupnog fonda bruto zarada usljed potrebe kadrovskog jačanja institucija koje obavljaju poslove posebno važne sa aspekta kvaliteta pružanja javnih usluga i to prvenstveno u oblasti: prosvjete i zdravstvene i socijalne zaštite kao i potrebe jačanja kapaciteta u dijelu ispunjavanja zahtjeva EU integracija;
- nepredviđenim rashodima u oblasti zdravstva uzrokovanim, jednim dijelom akumuliranim neizmirenim obavezama iz prethodnog perioda, a drugim dijelom usljed dodatnih troškova nastalih tokom tekuće godine za potrebe liječenja, nabavke lijekova i medicinskih sredstava;
- izmjene tretmana Izdataka za kupovinu hartija od vrijednosti, u skladu sa međunarodno prihvaćenom metodologijom, po kojoj ova kategorija predstavlja sastavni dio transakcija finansiranja.

Deficit javnih finansija u 2018. godini procijenjen je na 135,5 miliona ili 2,9% BDP-a i u odnosu na planirani veći je za 37,5 miliona eura ili 38,2%. Razlog navedenog odstupanja je niže ostvarenje prihoda odnosno povećanje rashoda usljed realizacije otplate obaveza iz prethodnog perioda u procijenjenom iznosu od 30,2 miliona eura. Primarni deficit javnih finansija procijenjen je na 43,9 miliona eura ili 1,0%.

Grafik 3.2 Kretanje fiskalnih parametara, u mil. €

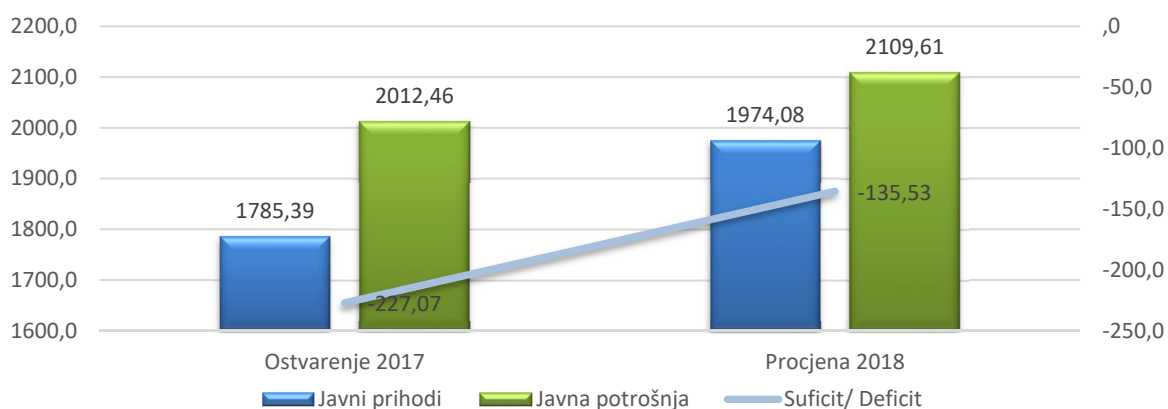

Tabela 3.2 Procjena ostvarenja javnih finansija u 2018. godini

Godišnji BDP (u mil. €)	4.299,0		4.604,5				4.430,9			
Procjena javnih finansija za 2018.	2017		2018		Odstupanje (2018/2017)		Plan 2018		Odstupanje (Procjena/Plan 2018)	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%
Javni prihodi, od čega:	1.785,4	41,5	1.974,1	42,9	188,7	10,6	1.988,2	44,9	-14,1	-0,7
Porez na dohodak	145,6	3,4	154,2	3,3	8,6	5,9	155,6	3,5	-1,4	-0,9
Porez na dodatu vrijednost	548,7	12,8	626,1	13,6	77,4	14,1	624,4	14,1	1,7	0,3
Akcize	225,1	5,2	228,6	5,0	3,5	1,6	232,7	5,3	-4,1	-1,8
Lokalni porezi	85,9	2,0	87,6	1,9	1,7	2,0	87,6	2,0	0,0	0,0
Doprinosi	495,0	11,5	521,5	11,3	26,5	5,4	522,3	11,8	-0,8	-0,1
Javna potrošnja, od čega:	2.012,5	46,8	2.109,6	45,8	97,1	4,8	2.086,2	47,1	23,4	1,1
Bruto zarade	492,1	11,4	509,5	11,1	17,4	3,5	510,0	11,5	-0,5	-0,1
Kamate	102,5	2,4	91,6	2,0	-10,9	-10,6	91,33	2,1	0,3	0,3
Transferi za socijalnu zaštitu	538,9	12,5	559,8	12,2	20,9	3,9	559,8	12,6	0,0	0,0
Kapitalni budžet	298,0	6,9	335,7	7,3	37,7	12,6	341,1	7,7	-5,5	-1,6
Transferi institucijama, pojedincima, NVO i javnom sektoru	212,8	4,9	253,0	5,5	40,3	18,9	253,5	5,7	-0,5	-0,2
Suficit/deficit	-227,1	-5,3	-135,5	-2,9	91,5	-40,3	-98,1	-2,2	-37,5	38,2
Primarni suficit/deficit	-124,6	-2,9	-43,9	-1,0	80,7	-64,8	-6,7	-0,2	-37,2	552,7
Otplata duga	371,8	8,6	569,2	12,4	197,4	53,1	591,4	13,3	-22,2	-3,8
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti			70,0	1,5	70,0	1,5	70,0	1,6	0,0	0,0
Finansiranje, od čega:	-598,9	-13,9	-774,7	-16,8	-175,8	29,4	-759,5	-17,1	-15,2	2,0
Zaduživanje u inostranstvu	353,3	8,2	743,3	16,1	389,9	110,4	745,3	16,8	-2,0	-0,3
Zaduživanje u državi	264,4	6,1	5,0	0,1	-259,4	-98,1	10,0	0,2	-5,0	-50,0

3.3 Srednjoročni budžetski izgledi

Fiskalna politika u periodu 2019 – 2021. godine biće usmjerena na nastavak sprovođenja mjera fiskalne konsolidacije kako bi se osiguralo ostvarivanje suficita javne potrošnje, počevši od 2020. godine i postepeno opadanje javnog duga do nivoa ispod 60% u 2022. godini.

Pregled mjera fiskalne politike za period 2019 – 2021. godine:

Mjere usmjerene na povećanje javnih prihoda:

- ❖ Ublažavanje akciznog kalendara, zadržavanjem akcize na duvan u 2019. godini na istom nivou iz 2018. godine (specifična akciza na cigarete 30€ na 1000 komada, a proporcionalna 32% maloprodajne cijene cigareta), dok će se od 2020. godine specifična akciza godišnje povećavati za 3,5€, a proporcionalna smanjivati za 1,5%;
- ❖ Akcize na gaziranu vodu sa dodatkom šećera ili drugih sredstava za zaslađivanje ili aromatizaciju će u 2019. godini iznositi 25€ po hektolitru, dok će se 2020. godine akcize povećati za 5€ po hektolitru;
- ❖ Povećanje akcize na etil-alkohol shodno definisanom kalendaru utvrđenom Fiskalnom strategijom za period 2017-2020. godine;
- ❖ Uvođenje akcize na ugalj od 2019. godine u iznosu od 0,15€/GJ, koja će se postepeno povećavati na 0,30 € po GJ u 2020. godini;
- ❖ Reforma Poreske uprave i implementacija elektronskog praćenja fiskalnih registar kasa;
- ❖ Smanjenje zaostalog poreskog duga kroz sprovođenje Zakona o reprogramu poreskih potraživanja;
- ❖ Nastaviće se sa oporezivanjem dohotka fizičkih lica (koji se primjenjuje na dio zarade iznad nacionalnog prosjeka) po stopi od 11% do kraja 2019. godine, dok se na zarade ispod prosječne u Crnoj Gori, primjenjuje stopa od 9%;
- ❖ Implementacijom novog zakonodavnog okvira u oblasti priređivanja igara na sreću stvoriće se uslovi za ubiranje dodatnih prihoda po ovom osnovu;
- ❖ Projekat "Ekonomskog državljanstva" obezbijediće povećanje priliva stranih direktnih investicija, generisati nove prihode i obezbijediti dodatna sredstva za ulaganje u manje razvijana područja kako bi se unaprijedio regionalni razvoj;
- ❖ Sprovođenje Zakona o finansiranju lokalnih samouprava i legalizacijom neformalno izgrađenih objekata stvoriće se uslovi za povećanje prihoda koje ubiraju lokalne smaouprave i povećati stepen fiskalne i budžetske discipline.

Mjere usmjerene na optimizaciju javne potrošnje:

- ❖ Sprovođenjem Plana optimizacije javne uprave za period 2018-2020. godine i "zamrzavanjem" zapošljavanja u javnom sektoru do jula 2019. godine, omogućiće se smanjenje broja zaposlenih na centralnom i lokalnom nivou i obezbijediti smanjenje ukupnog fonda za finansiranje bruto zarada zaposlenih u javnom sektoru;
- ❖ Ograničavanjem rasta tekuće javne potrošnje stvoriće se uslovi za povećanje ulaganja u razvojne projekte;
- ❖ Srednjoročni budžetski okvir ne uključuje povećanje zarada, penzija i socijalnih davanja, osim u dijelu njihovog redovnog usklađivanja u skladu sa zakonom;
- ❖ Sprovođenjem novog koncepta "objedinjenih javnih nabavki", stvoriće se uslovi za racionalizaciju "zajedničkih" troškova državnih organa (kancelarijski materijal i oprema, gorivo, fiksna i mobilna telefonija i sl.);
- ❖ Sprovođenjem Programa reforme upravljanja javnim finansijama jača se fiskalna disciplina i povećava transparentnost javnih finansija.

Mjere fiskalne politike za naredni srednjoročni period predstavljaju nastavak mjera utvrđenih Fiskalnom strategijom 2017 -2020. godine, kako bi se jačala fiskalna stabilnost i pružila podrška ekonomskom rastu. Sve gore pomenute mjere kreirane su tako da omogućuje dalji rast javnih prihoda, što će uporedo sa kontrolisanim rastom tekuće potrošnje i rasterećenjem kapitalne potrošnje usljed završetka prve dionice autoputa, stvoriti uslove za smanjenje deficita u 2019. godini odnosno ostvarivanje suficita javnih finansija u 2020. i 2021. godini.

Tabela 3.3.1 Srednjoročni fiskalni okvir

Fiskalni okvir (u % BDP-a)		Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2017	2018	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Fiskalni pokazatelji	Izvorni javni prihodi	41,5	42,9	43,0	42,6	41,7	42,6	41,6	40,5
	Javna potrošnja	46,8	45,8	45,2	41,7	38,8	45,6	42,3	39,6
	Deficit/Suficit	-5,3	-2,9	-2,2	0,9	2,9	-3,0	-0,7	0,9
	Kamate	2,4	2,0	2,1	1,8	1,7	2,1	1,9	1,8
	Primarni deficit/suficit ⁹	-3,2	-0,9	-0,1	2,8	4,6	-0,9	1,2	2,7
	Javni dug (% BDP)	63,2	70,0	67,0	64,6	60,4	68,6	67,0	63,6

U 2019. godini ostvaruje se suficit tekuće budžetske potrošnje, što pokazuje da je deficit javnih finansija generisan isključivo u dijelu kapitalne potrošnje. Dakle, i u godini ostvarivanja deficita, novo zaduživanje isključivo služi za finansiranje kapitalnih projekata čijom se realizacijom podstiče ekonomski rast, nakon čega se postiže balansiranoost javnih finansija odnosno ostvarivanje suficita.

Javna potrošnja je, u dijelu tekuće potrošnje, stabilna budući da je njen rast zaustavljen mjerama fiskalne konsolidacije što je otvorilo prostor za povećanje Kapitalnog budžeta. Uz činjenicu da se radovi na prvoj dionici autoputa završavaju u vremenskom horizontu koji pokriva Program ekonomskih reformi za period 2019-2021. godine, može se konstatovati da se u ovom periodu postiže stabilnost javnih finansija i omogućava stvaranje uslova za smanjenje javnog duga odnosno njegovo vraćanje u granice od 60% u 2022. godini.

Uporedo sa navedenim mjerama, sprovodiće se aktivnosti usmjerene na širenje poreske baze i smanjenje nivoa neformalne ekonomije. U tom cilju sprovodi se reforma poreske administracije koja treba da rezultira poboljšanjem djelotvornosti operativnih funkcija Poreske uprave kako bi se omogućila efikasnija naplata poreza i doprinosa iz svih izvora privredne djelatnosti.

Srednjoročni okvir javnih finansija ne uključuje očekivane efekte sprovođenja projekta "Ekonomske državljanstva" imajući u vidu konzervativni pristup planiranja prihoda, dok su efekti sprovođenja Plana optimizacije javne uprave planirani u niskom procentu, te se u slučaju pune operacionalizacije efekata ovih reformi očekuje pozitivan uticaj na projektovani deficit javnih finansija. U projekciju srednjoročnog fiskalnog okvira za period 2019-2021.godina u PER-u 2019-2021.godina, uzete su u obzir reformske mjere sadržane u Poglavlju 4 ovog dokumenta.

I pored postignutih rezultata i pozitivnih očekivanja neophodno je nastaviti sa mjerama usmjerenim na ograničavanje tekuće budžetske potrošnje, posebno u dijelu mandatornih rashoda, te shodno tom cilju projektovani srednjoročni budžetski okvir ne uključuje povećanje zarada, penzija i socijalnih davanja, osim u dijelu njihovog redovnog usklađivanja u skladu sa zakonom.

Javni prihodi u 2019. godini planirani su u iznosu od 2,059 milijardi eura ili 43,0% procijenjenog BDP-a i u odnosu na procjenu za 2018. godinu, veći su za 85,8 miliona eura ili 4,3%.

Najveća pozitivna odstupanja kod glavnih kategorija prihoda biće zabilježena kod:

⁹ Primarni budžetski deficit/suficit predstavlja budžetski deficit/suficit, umanjeno za izdatke po osnovu kamata.

- Poreza na dodatu vrijednost za 26,8 miliona eura ili 4,3%, kao rezultat rasta ekonomske aktivnosti;
- Naknada za 13,6 miliona eura ili 17,0%, prvenstveno uslijed očekivanih efekata novog Zakona o igrama na sreću;
- Akciza za 11,0 miliona eura ili 4,8%, kao rezultat mjera fiskalne konsolidacije;
- Doprinosa 9,5 miliona eura ili 1,8%, kao rezultat jačanje fiskalne discipline i očekivanih efekata Zakona o reprogramu poreskih potraživanja.

U periodu 2019-2021. godine javni prihodi će nominalno rasti dok će kao procenat učešća u BDP-u imati opadajući trend, imajući u vidu da je nominalni rast BDP-a brži od rasta prihoda. Ovakav trend posljedica je snažnog rasta bruto investicija koje u fazi izgradnje nemaju značajan uticaj na prihode, dok se u operativnoj fazi očekuje veći efekat na naplatu prihoda.

Projekcije javnih prihoda urađene su na osnovu projekcija kretanja makroekonomskih indikatora (BDP, zarade, zaposlenost) i procijenjenih efekata mjera fiskalne konsolidacije u srednjem roku.

Obrazloženje kretanja glavnih kategorija javnih prihoda u periodu 2019-2021. godine:

- **Porez na dodatu vrijednost** - projektovan je na osnovu stope rasta potrošnje domaćinstava, povećanja standardne stope sa 19% na 21% od 1. januara 2018. godine i mjere elektronske fiskalizacije (prvi efekti na prihodnoj strani biće vidljivi od 2020. godine). Efekti fiskalizacije, u 2020. godini iznosiće 6,0 miliona eura i u 2021. godini dodatnih 4,0 miliona eura. Shodno rastu potrošnje domaćinstava i mjerama fiskalne konsolidacije naplata PDV-a će u prosjeku rasti za 3,7%, uz značajnije učešće PDV-a pri uvozu od oko 66% od ukupnog prihoda od PDV-a. Posmatrano kao procenat učešća u BDP-u, u srednjem roku, prihodi će ostati približno na nivou planiranom za 2018. godinu (oko 13,6% BDP-a), što je rezultat očekivanog kretanja kategorija potrošnje domaćinstava, zaposlenosti i zarada;
- **Porezi i doprinosi na zarade** – u narednom periodu očekuje se blagi nominalni rast zaposlenosti i zarada u privatnom sektoru dok će u javnom sektoru, shodno Strategiji reforme javne uprave, doći do optimizacije broja zaposlenih dok će zarade ostati na istom nivou. Kao rezultat ovih kretanja na tržištu rada projektovano je da će porez na dohodak i doprinosi u srednjem roku nominalno rasti u prosjeku oko 1,2%. Prilikom izrade projekcija uvaženi su i očekivani efekti:
 - Zakona o finansiranju lokalnih samouprava (prihodi po osnovu poreza na dohodak centralnog budžeta umanjeni su za 10,0 miliona eura u korist budžeta lokalnih samouprava);
 - Zakona o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga (u 2020. godini procijenjeni efekat na porez na dohodak iznosi 4,0 miliona eura i u 2021. godini dodatnih 1,0 miliona eura);
 - Zakona o reprogramu poreskih potraživanja (efekti u periodu 2019-2021 prosječno godišnje će iznositi oko 15,0 miliona eura).

Shodno navedenom, uz jačanje poreske discipline, porezi i doprinosi će u srednjem roku prosječno godišnje nominalno rasti po stopi od 1,5%, dok će kao procenat BDP-a postepeno opadati imajući u vidu, sa jedne strane, blagi rast zaposlenosti i zarada i više stope ekonomskog rasta podstaknute investicionim ciklusom, sa druge strane.

- **Akcize** - akcize će dominantno rasti pod uticajem izmjene poreske politike u ovoj oblasti, kao i kretanja po osnovu nominalnog rasta BDP-a. Naime, Fiskalnom strategijom u 2019. godini najavljeno je dodatno povećanje akciza na duvan, akciza na etil-alkohol, akciza na gaziranu vodu sa dodatkom šećera i uvođenje akcize na ugalj. Međutim, ublažena je mjera koja se odnosi na akcizni kalendar kada su u pitanju duvanski proizvodi od septembra 2018. godine i gazirana pića od 1. januara 2019. godine. Pomenutim mjerama, planirano je povećanje prihoda od akciza za 4,0% prosječno godišnje.

- **Naknade** – pozicija naknada će rasti uslijed sprovođenja novih zakonskih rješenja, koja se tiču finansiranja lokalnih samouprava, ali i novog Zakona o igrama na sreću kojim će se na sveobuhvatan način urediti tržište igara na sreću, definisati novi oblici igara na sreću, omogućiti potpuni i kvalitetniji online nadzor priređivača, što će dovesti do stvaranja kvalitetnijeg ambijenta za razvoj tržišta i povećanje prihoda po ovom osnovu.

Javna potrošnja u 2019. godini planirana je u iznosu od 2,163 milijardi eura odnosno 45,2% BDP-a i u odnosu na procjenu za 2018. godinu veća je za 53,4 miliona ili 2,5%. Navedeni rast javne potrošnje rezultat je većeg izdvajanja u dijelu Kapitalnog budžeta, koji će u odnosu na procjenu za 2018. godinu biti veći za 36,9 miliona eura odnosno 11%, dok će tekuća potrošnja biti na gotovo istom nivou budući da će biti povećana za svega 0,9%. Povećanje kapitalne potrošnje rezultat je, dominantno, intenziviranja radova na izgradnji prioritetne dionice Autoputa, kao i povećanog izdvajanja za ostale kapitalne projekte.

Na drugoj strani, tekuća javna potrošnja raste isključivo kao rezultat zakonskih obaveza odnosno obaveza iz procesa pristupanja EU, pri čemu je jedan dio povećanja supstituisan smanjenjem tzv. "neproduktivnih rashoda" kao što su: službena putovanja, gorivo, administrativni materijal i sl. Pozitivni efekti u cilju dalje racionalizacije potrošnje očekuju se i od sprovođenja koncepta "objedinjenih javnih nabavki" po kojem centralizovani organ sprovodi jedinstvenu nabavku standardizovanih roba i usluga neophodnih za funkcionisanje državnih organa kao što su: kancelarijski materijal i oprema, gorivo, usluge fiksne i mobilne telefonije i sl.

U periodu 2019 – 2021. godine uspostavlja se silazni trend budući da će se javna potrošnja kretati u rasponu od 2,163 milijardi eura ili 45,2% do 1,995 milijardi eura ili 38,8%. Glavni razlog smanjenja javne potrošnje jeste rasterećenje kapitalne potrošnje uslijed završetka izgradnje prve dionice Autoputa, dok će tekuća potrošnja nominalno rasti, ali će kao učešće u BDP-a opadati. Shodno Zajedničkim zaključacima ekonomskog i finansijskog dijaloga zemalja Zapadnog Balkana i Turske, prilikom razmatranja prošlogodišnjeg Programa ekonomskih reformi, očekivani izdaci po osnovu okončanja sudskih sporova planirani su u okviru ukupnih izdataka, pa samim tim ulaze i u obračun deficita. Na ovaj način rješava se i pitanje metodološke razlike koja je u prethodnim godinama postojala između planiranog i ostvarenog nivoa izdataka odnosno deficita.

Deficit javnih finansija u 2019. godini projektovan je u iznosu od 103,2 miliona eura odnosno 2,2% BDP-a nakon čega prelazi u pozitivni saldo budući da je u 2020. godini projektovan blagi suficit u iznosu od 45,6 miliona eura ili 0,9% BDP-a, dok će u 2021. godini suficit javnih finansija iznositi 148,8 miliona eura odnosno 2,9% BDP-a.

Imajući u vidu projektovane nivoe deficita javnih finansija i sredstava neophodnih za otplatu duga, nedostajuća sredstva u 2019. godini iznosiće 556 miliona eura i biće finansirana iz akumuliranih depozita u iznosu od 180 miliona eura dok će preostali iznos sredstava biti obezbijeđen zaduženjem na domaćem i međunarodnom tržištu. U 2020. i 2021. godini dolazi do opadanja nedostajućih sredstava kao rezultat ostvarivanja suficita javnih finansija.

Grafik 3.3 Kretanje fiskalnih parametara u srednjem roku

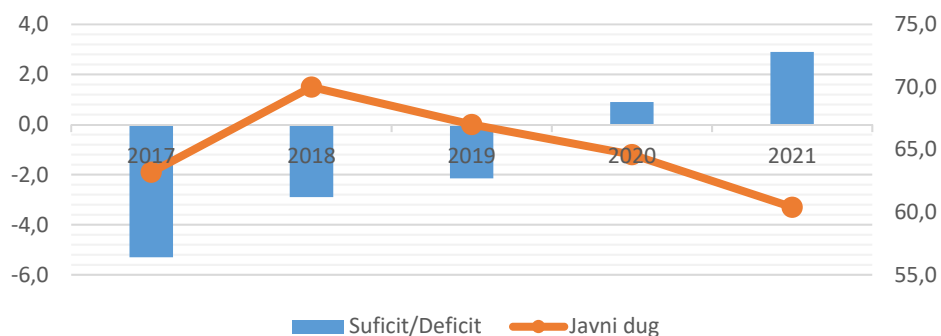

Tabela 3.3.2 Kretanje javnih finansija u 2017 i 2018. godini i projekcija javnih finansija za period 2019 – 2021. godine

Godišnji BDP (u mil. €)	4.299,0		4.604,5		4.788,6		4.956,8		5.138,3	
	izvršenje		procjena		osnovni scenario					
Procjena javnih finansija za 2019-2021.	2017		2018		2019		2020		2021	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%
Javni prihodi, od čega:	1.785,4	41,5	1.974,1	42,9	2.059,9	43,0	2.111,6	42,6	2.144,1	41,7
Porez na dohodak	145,6	3,4	154,2	3,3	154,4	3,2	158,8	3,2	161,5	3,1
Porez na dodatu vrijednost	548,7	12,8	626,1	13,6	652,9	13,6	678,1	13,7	698,2	13,6
Akize	225,1	5,2	228,6	5,0	239,6	5,0	251,2	5,1	257,1	5,0
Lokalni porezi	85,9	2,0	87,6	1,9	88,9	1,9	89,8	1,8	90,7	1,8
Doprinosi	495,0	11,5	521,5	11,3	531,0	11,1	539,6	10,9	545,1	10,6
Javna potrošnja, od čega:	2.012,5	46,8	2.109,6	45,8	2.163,0	45,2	2.066,1	41,7	1.995,3	38,8
Bruto zarade	492,1	11,4	509,5	11,1	524,3	11,0	522,7	10,5	519,4	10,1
Rashodi za materijal i usluge	110,7	2,6	113,5	2,5	115,8	2,4	118,4	2,4	122,7	2,4
Transferi za socijalnu zaštitu	538,9	12,5	559,8	12,2	555,3	11,6	572,1	11,5	583,8	11,4
Kapitalni budžet	298,0	6,9	335,7	7,3	372,5	7,8	273,5	5,5	177,7	3,5
Transferi institucijama, pojedincima, NVO i javnom sektoru	212,8	4,9	253,0	5,5	256,5	5,3	247,2	5,0	252,2	4,9
Suficit/deficit	-227,1	-5,3	-135,5	-2,9	-103,2	-2,2	45,6	0,9	148,8	2,9
Primarni suficit/deficit	-124,6	-2,9	-43,9	-1,0	-2,9	-0,1	137,0	2,8	237,7	4,6
Otplata duga	371,8	8,6	569,2	12,4	430,6	9,0	573,3	11,6	463,7	9,0
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0,0	0,0	70,0	1,5	40,2	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0
Finansiranje, od čega:	-598,9	-13,9	-774,7	-16,8	-572,5	-12,0	-527,7	-10,6	-314,9	-6,1
Zaduživanje u inostranstvu	353,3	8,2	743,3	16,1	196,2	4,1	495,2	10,0	248,7	4,8
Zaduživanje u državi	264,4	6,1	5,0	0,1	188,0	3,9	24,2	0,5	58,0	1,1
Korišćenje depozita	-31,8	-0,7	0,4	0,0	173,8	3,6	-6,6	-0,1	-7,8	-0,2

3.4 Strukturni bilans (ciklična komponenta deficita, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav)

Ciklično prilagođeni bilans (strukturni bilans) pokazuje stvarne disbalanse javne potrošnje, a odnosi se na stvarni suficit/deficit u odnosu na BDP, koji bi prevladao ukoliko bi ekonomija rasla na nivou potencijala. Izračunava se kao razlika između suficita/deficita kao učešća u BDP-u i procjenjene ciklične komponente.

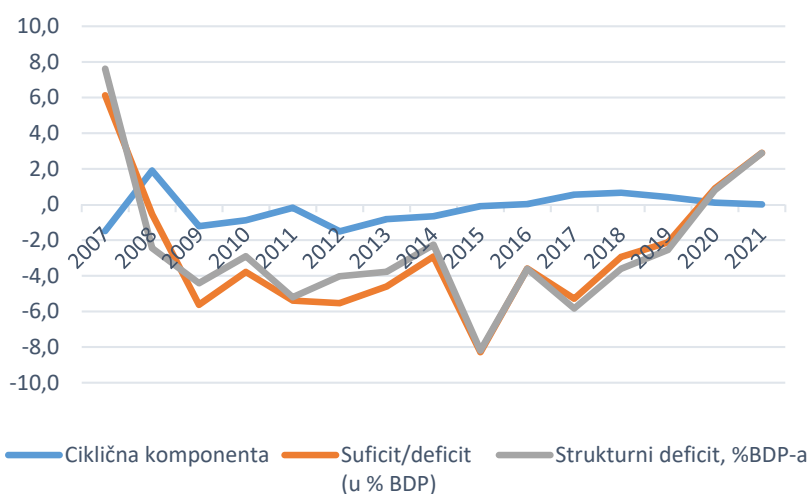
Ciklična komponenta je izračunata na osnovu metode koju koristi Evropska komisija, a sprovodi se kroz dva koraka i to:

1. Ocjena output gap-a kao pokazatelja privrednog ciklusa;
2. Procjena elastičnosti javnih prihoda i javnih rashoda u odnosu na gap;

Vrijednosti potencijalne stope rasta, i potencijalnog BDP-a i output gap-a neophodnih za kalkulaciju, predstavljene su poglavlju 2 – Maroekonomski okvir.

U drugom koraku su procijenjeni koeficijenti elastičnosti pojedinih kategorija prihoda: indirektni porezi, porez na dohodak, porez na dobit li doprinosi. Svaka od navedenih kategorija prvo se uzima u odnosu na relevantu osnovicu, kao što je npr. kod poreza na dohodak uzeta kao osnovica kategorija plate i doprinosi zaposlenih iz procijenjenog prihodnog metoda izračuna BDP-a, pa se zatim množenjem sa ponderom (učešće pojedine kategorije prihoda u ukupnim prihodima), dobija elastičnost ove komponente prihoda u odnosu na output gap.

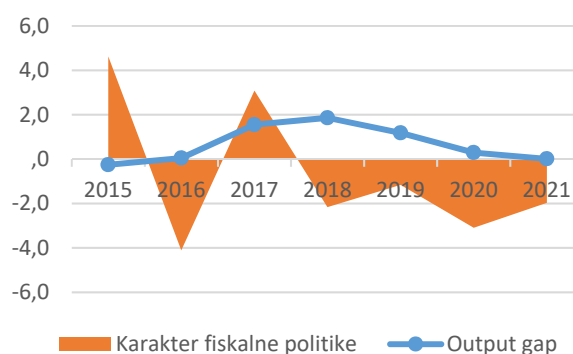
Grafik 3.4.1 – Kretanje suficita/deficita, ciklične komponente i strukturno

Množenjem koeficijenata elastičnosti pomenutih kategorija prihoda sa učešćem ukupnih prihoda u BDP-u dobija se parametar osjetljivosti prihoda, a ujedno i parametar osjetljivosti bilansa javnih finansija, jer je koeficijent elastičnosti rashoda približno jednak 0. Kategorija rashoda za koji je urađen izračun elastičnosti je rashodi za nezaposlene, ali kada se uzme u obzir jako nisko učešće pomenutih rashoda u ukupnim

rashodima dobije se da je ukupni parametar osjetljivosti rashodne strane budžeta jednak 0.

Grafik 3.4.2 – Karakter fiskalne politike i output gap

Parametar osjetljivosti suficita/deficita u odnosu na proizvodni jaz ocijenjen je na 0,35. Rezultati modela su ograničeni zbog specifičnosti zemlje i čestih promjena mjera fiskalne politike, dužine vremenske serije korišćene u ocjeni elastičnosti, promjene metodologije, ali odražavaju suštinska kretanja strukturne i ciklične komponente balansa javnih finansija.

Takođe, urađena je i kalkulacija ciklično prilagođenog primarnog bilansa (suficit/deficit bez kamata), koji je dodatno umanjen za jednokratnu naplatu prihoda (npr. u 2016. naplata digitalne dividende) i jednokratnih rashoda (subvencije, otplata garancija, sredstva za tehnološke viškove, troškovi sudskih postupaka). Predznak kategorije godišnje promjene ciklično prilagođenog primarnog sufita/deficita, označava fiskalnu poziciju i govori o karakteru fiskalne politike u određenoj godini. Pozitivne vrijednosti na grafiku 3.4.2 predstavljaju ekspanzivnu, dok negativne vrijednosti predstavljaju restriktivnu fiskalnu politiku. Kao što se može vidjeti, u periodu od 2018-2021. godine, na grafiku se može vidjeti karakter restriktivne politike, uz pozitivan output gap u periodu 2018-2020, dok se 2021. godine ekonomija nalazi na nivou potencijala, te je output gap jednak 0. Ovakva situacija predstavlja stabilizacioni karakter politike koji Vlada Crne Gore vodi i koji ima za cilj stavljanje pod kontrolu glavnih fiskalnih indikatora, definisanim mjerama fiskalne konsolidacije.

3.5 Nivoi i trendovi zaduživanja, analiza operacija “ispod crte” i prilagođavanja tokova i stanja

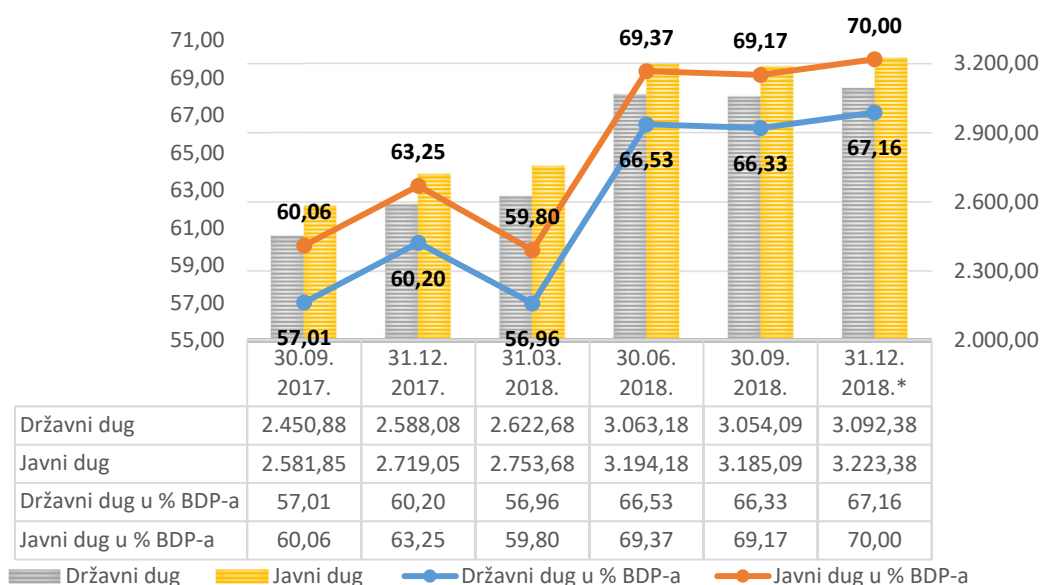
3.5.1 Državni i javni dug tokom 2018. godine

3.5.1.1. Državni i javni dug u 2018.

Javni dug Crne Gore na dan 31.12.2017. godine, iznosio je 2.719,05 miliona eura, odnosno 63,25% BDP-a¹⁰, i sastojao se od državnog duga koji je iznosio 2.588,08 miliona eura, odnosno 60,20% BDP-a, i duga lokalne samouprave koji je iznosio 130,97 miliona eura, odnosno 3,05% BDP-a.

Depoziti Ministarstva finansija, koji uključuju i 38.477 unci zlata, i depoziti lokalne samouprave, na kraju 2017. godine, iznosili su ukupno 97,83 miliona eura, od čega su depoziti Ministarstva finansija iznosili 70,90 miliona eura, dok su depoziti lokalne samouprave iznosili 26,93 miliona eura. Neto javni dug Crne Gore na dan 31.12.2017. godine, uključujući depozite Ministarstva finansija i lokalne samouprave, iznosio je 2.621,22 miliona eura, odnosno 60,97% BDP-a.

Grafik 3.5.1. Državni i javni dug Crne Gore u mil. €¹¹

¹⁰ Prema podacima Monstata, vrijednost BDP-a za 2017. godinu iznosi 4.299,00 miliona eura

¹¹ Podaci su u skladu sa EDP metodologijom. Iz prikazanog stanja, dug željeznice i dug za zaostale penzije je izuzet, u skladu sa EDP metodologijom.

**Stanje duga na dan 31.12.2018. godine, je prema poslednjim projekcijama Ministarstva finansija.*

***Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija, iz razloga što država ne izrađuje kvartalne izvještaje o javnom dugu.*

****Dug prikazan na grafiku ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave.*

Upoređujući sa podacima iz prethodne godine, javni dug će, prema poslednjim projekcijama Ministarstva finansija, u 2018. iznositi 70,00% procijenjenog BDP-a¹².

Državni dug Crne Gore na dan 30.09.2018. godine, iznosio je 3.054, 08 miliona eura, ili 66,33 % procijenjenog BDP-a za 2018. godinu.

U skladu sa Zakonom o budžetu za 2018. godinu, predviđeno je da se Vlada može zadužiti, u 2018. godini, u iznosu do 440,00 miliona eura i to: za potrebe finansiranja budžeta, otplate duga i stvaranja rezerve u iznosu od oko 250,00 miliona eura; za potrebe izgradnje auto puta Bar- Boljare u iznosu od 190 miliona eura. Pored navedenog, Zakon je dozvolio mogućnost da se Vlada može dodatno zadužiti za potrebe refinansiranja i ili/otkupa duga putem emisije obveznica na međunarodnom tržištu u vrijednosti do 500,00 miliona eura, što je u drugom kvartalu 2018. godine i realizovano.

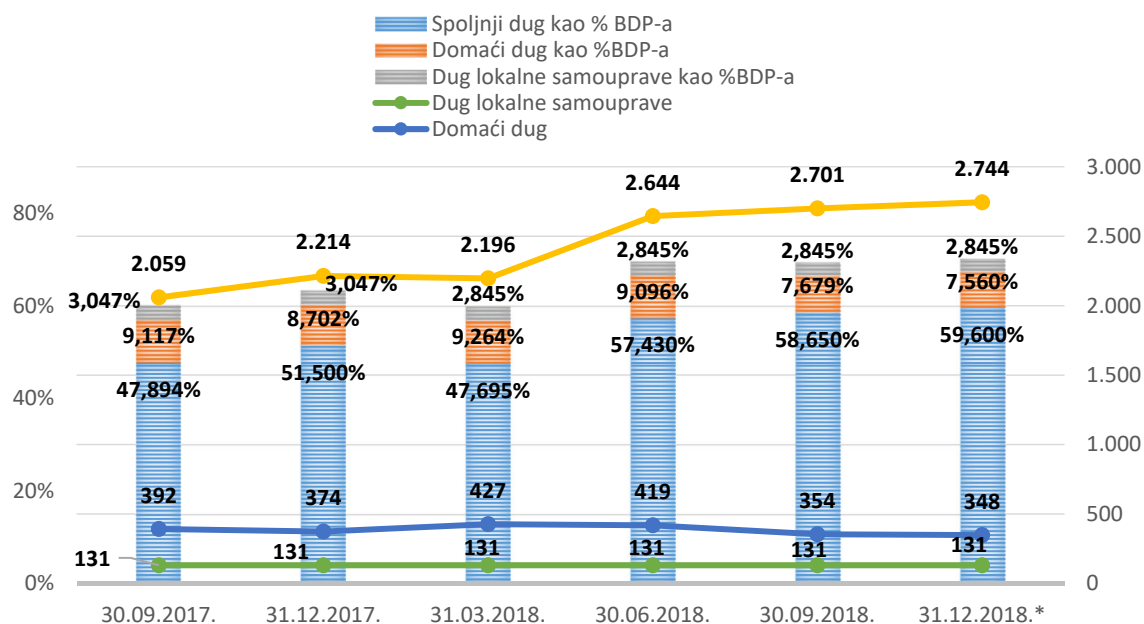
Stanje javnog duga, tokom prva tri kvartala 2018. godine, uvećano je, prije svega, usljed zaduženja na međunarodnom tržištu putem emisije euroobveznica (u aprilu 2018. godine), u iznosu od 500 miliona eura, kojima je refinansirano 362,35 miliona eura obveznica koje dospijevaju u 2019, 2020. i 2021. godini, kao i zbog povlačenja sredstava za razvojne projekte. Emitovane obveznice karakteriše rok dospjeća od 7 godina, i kamatna stopa od 3,375%, čime je postignut efekat smanjenja pritiska u pogledu otplate duga u godinama dospjeća refinansiranih obveznica.

Tokom istog perioda, potpisan je i komercijalni kreditni aranžman, koji je podržan garancijom Svjetske banke, u ukupnom iznosu od 250,00 miliona eura, sa periodom otplate od 12 godina, uključujući grejs period od 4 godine i kamatnom stopom EURIBOR + 2,95%. Sredstva ostvarena realizacijom ovog aranžmana će se koristiti za otplatu dijela državnog duga, a veći dio sredstava biće iskorišćen za refinansiranje duga u 2019. godini. Trenutna procjena je da će se depoziti kretati oko 180,00 miliona eura u 2019.

Unutrašnji dug rastao je tokom 2018. godine usled emisije državnih zapisa, radi održavanja tekuće likvidnosti. Ipak, na kraju trećeg kvartala 2018. godine, došlo je do smanjenja unutrašnjeg duga, u odnosu na kraj 2017. godine, usled otplate državnih zapisa do nivoa sa kraja 2017. godine, komercijalnih zajmova uzetih kod domaćih banaka, kao i otplate stare devizne štednje.

¹² Prema projekcijama Ministarstva finansija vrijednost BDP-a za 2018. godinu iznosiće 4.604,50 miliona eura.

Grafik 3.5.1.1 Kretanje duga u mil. € i u % BDP-a¹³

*Stanje duga na dan 31.12.2018. godine, je prema poslednjim projekcijama Ministarstva finansija.

**Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija, iz razloga što država ne izrađuje kvartalne izvještaje o javnom dugu.

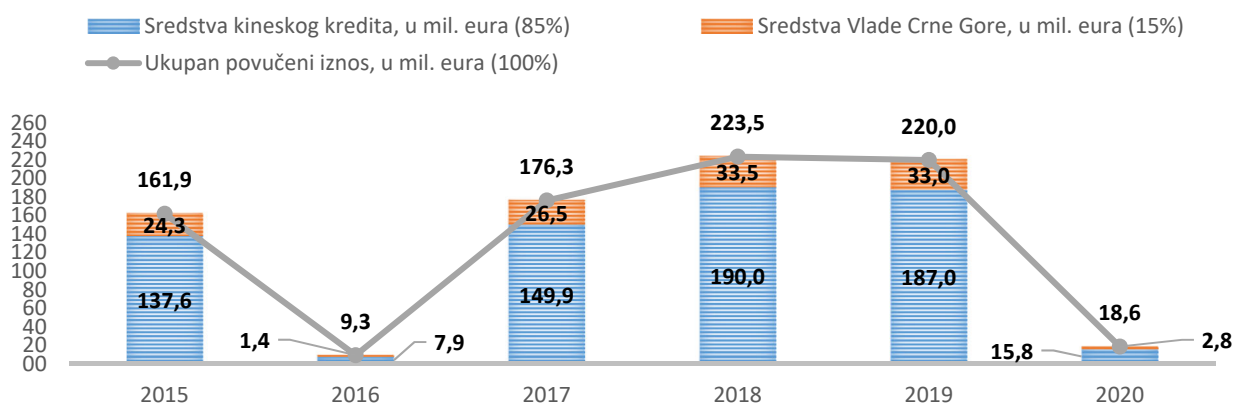
***Dug prikazan na grafiku ne uključuje depozite Ministarstva finansija.

Pored opisanih finansijskih aktivnosti, na povećanje spoljnog duga, u prva tri kvartala 2018. godine, u velikoj mjeri uticalo je i povlačenje kreditnih sredstava za potrebe realizacije infrastrukturnih projekata, u prvom redu, izgradnje prioritetne dionice Smokovac – Uvač - Mateševo, u iznosu od 105,79 miliona eura¹⁴ (122,46 miliona USD), a do kraja 2018. godine očekuje se dodatno agažovanje sredstava u iznosu od oko 84,21 miliona eura (97,48 miliona USD). Važno je napomenuti da će doći do produžetka izvođenja građevinskih radova, što će za posledicu imati i produžetak perioda povlačenja kreditnih sredstava iz kredita sa Kina Exim bankom. U tom smislu, očekuje se da će naredne, 2019. godine, biti povučeno oko 187,00 miliona eura, dok će preostali iznos biti povučen do kraja 2020. godine.

¹³ Podaci su u skladu sa EDP metodologijom. Iz prikazanog stanja, dug željeznice i dug za zaostale penzije je izuzet, u skladu sa EDP metodologijom.

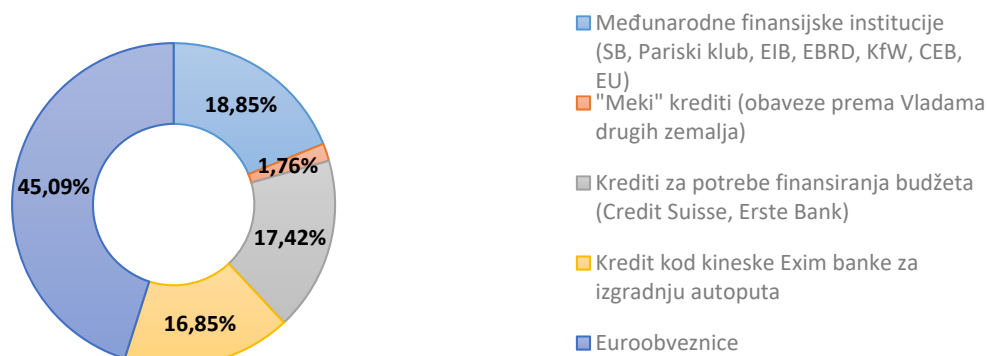
¹⁴ Prema kursu na dan 30.09.2018. godine

Grafik 3.5.1.2 Sredstva za Projekat izgradnje autoputa-prioritetna dionica Smokovac-Mateševo, u mil.€¹⁵ (ugovorena sredstva)

U toku istog perioda, oko 56,83 miliona eura kreditnih sredstava povučeno je za realizaciju infrastrukturnih i drugih projekata, kao što su projekti Svjetske banke za unapređenje poljoprivrede, energetske efikasnosti i obrazovanja; zatim Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) za izgradnju i obnovu putne infrastrukture i postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda; Njemačke banke za razvoj (KfW) za potrebe izgradnje sistema vodosnadbijevanja, odvođenja i prečišćavanja otpadnih voda, i energetske efikasnosti; Razvojne banke Savjeta Evrope (CEB) za Projekat socijalnog stanovanja 1000+, projekat razvoja klastera u poljoprivredi, projekat nabavke helikoptera za potrebe Vojske Crne Gore i sl.

Grafik 3.5.1.3 Struktura spoljnjeg duga prema kreditorima na dan 30.09.2018. godine

Kada govorimo o strukturi dugovanja prema rezidentima, najveći iznos duga odnosi se na obaveze prema poslovnim bankama u iznosu od 97,19 miliona eura, dok se u strukturi spoljnjeg duga izdvaja dug po osnovu eroobveznica u iznosu od 1.217,65 miliona eura.

Tabela 3.5.1 Najveća dugovanja na 30.09.2018. godine¹⁶

Dugovanja prema rezidentima	iznos u mil. €	Dugovanja prema nerezidentima	iznos u mil. €
Kredit kod poslovnih banaka	97,19	Eurobond	1.217,65
Obaveze po osnovu obeštećenja	85,98	Kineska Exim banka	455,85
Državni zapisi	77,00	Sindicirani zajam PBG	250,00
Domaće obveznice iz 2016. godine	80,41	Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)	192,56
Stara devizna štednja	12,21	Credit Suisse Banka	126,33

¹⁵ Prema ugovorenom fiksnom kursu EUR/USD 1,3718

¹⁶ 16 Prema kursu na dan 30.09.2018. godine. U skladu sa EDP metodologijom.

Do 30. septembra 2018. godine, izvršena je otplata duga po osnovu glavnice, rezidentima i nerezidentima, u ukupnom iznosu od 455,58 miliona eura i otplata duga iz ranijeg perioda-stara devizna štednja u iznosu od 1,53 miliona eura. Otplata po osnovu kamate, rezidentima i nerezidentima, iznosila je ukupno 70,51 miliona eura.

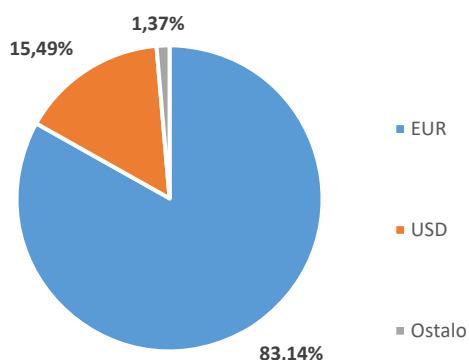
Tabela 3.5.2 Servisiranje državnog duga do 30. septembra 2018. godine

Budžetska pozicija	Plaćeno do 30-Sep-2018, u mil. EUR
4611 – Otplata glavnice rezidentima ¹⁷	15,40
4612 – Otplata glavnice nerezidentima ¹⁸	440,18
4630 – Otplata obaveza iz prethodnih godina ¹⁹	1,53
4161 – Otplata kamate rezidentima	3,28
4162 – Otplata kamate nerezidentima	67,23
UKUPNO	527,62

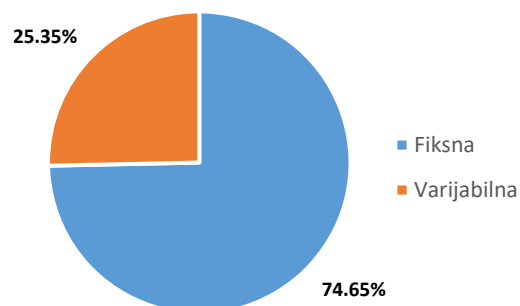
3.5.1.2 Valutna i kamatna struktura državnog duga

Po osnovu trenutnog stanja državnog duga, oko 83% iznosa duga izraženo je u domaćoj valuti, odnosno eurima, tako da se u ovom trenutku ne očekuju efekti valutnog rizika koji bi se mogli značajno odraziti na kretanje državnog duga. Imajući u vidu buduće povlačenje kreditnih sredstava za potrebe izgradnje autoputa, iz kredita Kina Exim banke, očekuje se da će sredstva izražena u dolarskoj valuti imati veće učešće u stanju duga. Zbog rizika koji može imati za kretanje duga, do početka otplate obaveza po osnovu kreditnog zaduženja kod Kina Exim banke, realizovaće se “hedging” aranžman, u cilju zaštite od valutnog rizika. Kada govorimo o riziku promjene kamatnih stopa, evidentno je da u ukupnom državnom dugu, preovladava zaduženje sa fiksnom kamatnom stopom, stoga, rizik rasta obaveza po ovom osnovu je nizak, i ne očekuje se značajno opterećenje za budžet usled eventualnih promjena uslova zaduživanja na tržištu.

Grafik 3.5.1.4 Valutna struktura državnog duga, na dan 30.09.2018. godine

Grafik 3.5.1.5 Kamatna struktura državnog duga, na dan 30.09.2018. godine

¹⁷ U navedeni iznos nisu uračunati državni zapisi koji iznose oko 214,13 miliona eura.

¹⁸ U navedeni iznos uračunat je iznos od 362,35 miliona eura po osnovu refinansiranja obveznica koje dospijevaju 2019, 2020. i 2021. godine.

¹⁹ Iznos bez sudskih rješenja.

3.5.1.3 Strategija upravljanja dugom

Jedan od veoma važnih instrumenata za upravljanja dugom predstavlja i Srednjoročna strategija upravljanja dugom za period 2018-2020. godine, koju je Vlada Crne Gore usvojila u aprilu ove godine. Strategija upravljanja dugom pripremljena je sa ciljem analize postojećeg duga i potencijalnih izvora finansiranja, analize troškova i rizika mogućih zaduživanja, razvoja domaćeg tržišta, kao i definisanja smjernica za dalju politiku upravljanja zaduživanjem i dugom. Uz Strategiju upravljanja dugom, izrađena je i strategija tržišnih odnosa, koja ima za cilj uspostavljanja većeg obuhvata kreditnih investitora, na način da bi se ostvarila bolja integracija i komunikacija sa svim zainteresovanim stranama koje su spremne da ulažu u Crnu Goru.

Ključne smjernice na kojima se zasniva strategija odnose se na:

- ujednačavanje otplate duga po godinama i produžavanje ročnosti komercijalnog duga;
- upravljanje valutnim rizikom i rizikom kamatnih stopa;
- postepeni razvoj domaćeg tržišta državnih hartija od vrijednosti, kao i
- minimiziranje troškova zaduživanja.

S obzirom na to da je analiza zaduženosti pokazala da je rizik refinansiranja postavljen kao najvažniji indikator, ovaj indikator ima prednost u odnosu na ostale indikatore rizika portfolija duga, kao što su prosječna ročnost, rizik kamatnih stopa, i valutni rizik.

Shodno tome, potrebno je da se, u narednom trogodišnjem periodu, sprovedu aktivnosti u cilju smanjenja rizika refinansiranja, čime bi se smanjio rizik Države na međunarodnom tržištu, a samim tim uticalo i na cijenu zaduživanja. S tim u vezi, Ministarstva finansija je, nakon usvajanja strategije, u 2018. godini sprovedo operaciju upravljanja obavezama (liability management operation -LMO), putem emisije obveznica na međunarodnom tržištu. Tom prilikom izdate su euroobveznice u vrijednosti od 500,00 miliona eura, rokom dospjeća od 7 godina i kamatnom stopom od 3,375%, koje su poslužile za refinansiranje dijela obveznica koje dopsijevaju u 2019, 2020. i 2021. godini. Refinansirana vrijednost obveznica iznosi 362,35 miliona eura. Na taj način postignut je cilj da se smanji pritisak na javne finansija po osnovu otplate duga, a obeznica u vrijednosti od 500,00 miliona eura vremenski pozicionira u 2025. godinu.

Pored navedenog, Vlada ima namjeru da sprovede i hedžing aranžman za potrebe minimiziranja valutnog rizika kod kredita uzetog od Exim Kina banke, za potrebe izgradnje auto-puta Bar-Boljare. Hedžing aranžman bi bio sproveden tokom 2019. godine, a svakako prije početka otplate kredita, koja je predviđena za 2021. godinu.

U 2019. godini predviđeno je ažuriranje strategije, što bi trebalo da obuhvati novu analizu duga i definisanje strategija upravljanja dugom u novom trogodišnjem razdoblju 2019-2021. godine.

Važno je napomenuti da je kreditna rejting agencija Moody's, u novom Izveštaju objavljenom u septembru 2018. godine, potvrdila ocjenu rejtinga B1 za Crnu Goru, uz značajnu izmjenu izgleda sa pozicije „stabilan“ u „pozitivan“. Takođe, agencija za kreditni rejting Standard&Poors potvrdila je izgled rejtinga crne Gore, koji je označen kao „stabilan“, uz očuvanje ocjene B+/B. Ova činjenica predstavlja jasan signal povjerenja investitora u ekonomski napredak Crne Gore, kao i podrške mjerama stabilizacije javnih finansija koje sprovode Vlada Crne Gore i Ministarstvo finansija.

3.5.2 Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2019 – 2021.

Prema Zakonu o budžetu za 2019. godinu procijenjeno je da će nedostajuća sredstva, potrebna za finansiranje otplate duga i obaveza iz prethodnog perioda, finansiranje kapitalnog budžeta (uključujući finansiranje izgradnje prioritetne dionice autoputa do visine realizovanih radova), finansiranja budžetske potrošnje i stvaranja rezerve iznositi oko 556,0 miliona eura.

Navedeni iznos nedostajućih sredstava biće obezbijeđen iz pozajmica i kredita iz domaćih i inostranih izvora u iznosu od 370,0 miliona eura, kao i depozita ostvarenih u 2018. godini u iznosu od oko 180,0 miliona eura. Navedeno finansiranje biće podržano i očekivanim prihodima od privatizacije preduzeća u vrijednosti od 6,0 miliona eura.

Ideja je da se sredstva iz domaćih izvora obezbijede emisijom domaćih obveznica do 180,0 miliona eura. U slučaju da se ne ostvari ciljna vrijednost od 180,0 miliona eura, preostali iznos bio bi obezbijeđen zaduženjem kod komercijalnih banaka. Ukoliko ne bude postojala mogućnost zaduženja na domaćem tržištu nedostajuća sredstva se mogu obezbijediti na inostranom tržištu. Kada govorimo o zaduženju iz spoljnih izvora, valja naglasiti da će se zaduženje odnositi na povlačenja iz kredita zaključenog sa Exim Kina bankom ili drugih izvora, za potrebe izgradnje auto-puta Bar-Boljare. Naime, procijenjeno je da će potrebe finansiranja izgradnje auto-puta Bar-Boljare, u 2019. godini, iznositi oko 220,0 miliona eura, od čega će iznos od oko 190,0 miliona eura biti obezbijeđen zaduženjem kod Exim Kina banke, dok će preostali iznos od oko 30,0 miliona eura domaćeg učešća biti obezbijeđen iz prihoda ili zaduženjem na inostranom ili domaćem tržištu.

Uzimajući u obzir zaduženje za potrebe izgradnje auto puta od oko 190,0 miliona eura, kao i depozite koji će se koristiti u 2019. godini, u iznosu od 180 miliona eura, može se zaključiti da će realne potrebe za zaduženjem u narednoj, 2019. godini, iznositi oko 180,0 miliona eura.

Za 2020. godinu, iznos zaduženja potreban za otplatu duga će iznositi oko 511,0 miliona eura, od čega se najveći dio odnosi na otplatu obveznica emitovanih u 2015. godini, koje dospijevaju u 2020. godini u iznosu od oko 321,0 miliona eura, dok će se preostali iznos, u najvećoj mjeri, odnositi na obezbjeđenje sredstava potrebnih za finansiranje izgradnje auto-puta. Istovremeno, u okviru projekcija za 2020. godinu uključeni su i mogući dodatni troškovi za izgradnju autoputa u vrijednosti od 95,0 miliona eura.

Nedostajuća sredstva biće obezbijeđena zaduženjem na međunarodnom tržištu. Naime, pored već realizovanog kreditnog aranžmana uz garanciju Svjetske banke zasnovane na javnoj politici (Policy Based Guarantee - PBG) u 2018. godini, postoji mogućnost zaključenja novog aranžmana ove vrste za potrebe finansiranja budžeta u 2020. godini. Predstavnici Svjetske banke i Crne Gore su, u 2018. godini, započeli pregovore o zaključenju ovog aranžmana, kao i ispunjenje pretpostavki za njegovu realizaciju koje su sadržane u matrici rezultata javnih politika. U tom smislu, pred Crnom Gorom se nalazi niz kriterijuma koji se trebaju ispuniti u narednom periodu, a odnose se na strukturne reforme kao što su: uvođenje obračunskog računovodstva i izvještavanja u javnom sektoru, kvalitetnije definisanje kapitalnih projekata, unapređenja u oblasti zdravstva, racionalizacija broja zaposlenih u javnom sektoru, unapređenje socijalne i fiskalne održivosti penzionog sistema, uređenje radnih odnosa kroz unapređenje zakonskog okvira. Pored navedenog, ispunjenje uslova za dodjelu garancije Svjetske banke obuhvata i unapređenja u oblasti javnih nabavki kroz njihovu centralizaciju, jačanje propisa u finansijskom sektoru, prije svega u sektoru bankarstva i sl. Cilj je da se, nakon sticanja uslova za to, zaključi kreditni aranžman u istoj ili većoj vrijednosti u odnosu na prvi PBG, koji je iznosio 250 miliona eura, a za koji je bila obezbijeđena garancija Svjetske banke od 80 miliona eura.

Pored pomenutog, Crna Gora će razmotriti mogućnost emisije obveznica na međunarodnom tržištu, sa namjerom da ostvari što povoljnije uslove zaduženja. U tom dijelu očekuje se da se postignu isti ili bolji uslovi zaduženja nego što je to bio slučaj kod emisije euroobveznica u 2018. godini.

Povoljnije prilike, u pogledu nedostajućih sredstava, Crnu Goru očekuju u 2021. godini, imajući u vidu da se u toj godini očekuje značajno smanjenje nedostajućih sredstava, u poređenju sa 2020. godinom, koja će iznositi oko 298,0 miliona eura.

Najveći uticaj na kretanje javnog duga, u periodu 2019 – 2021. godine, i dalje će imati povlačenje sredstava za realizaciju projekta izgradnje autoputa Bar – Boljare. Prema projekciji, predviđeno je da će

kreditna sredstva za potrebe implementacije infrastrukturnih projekata biti angažovana u iznosu od prosječno po 30,0 miliona eura godišnje.

Tabela 3.5.2 Kretanje državnog i javnog duga za period 2018-2021 - osnovni scenario (u milionima eura)²⁰

godina	2018	2019	2020	2021
BDP	4,604.50	4,788.60	4,956.80	5,138.30
Unutrašnji dug	347.30	498.80	539.80	542.80
Spoljni dug	2,744.30	2,582.30	2,539.30	2,445.27
Dug državnih preduzeća i privrednih društava	0.78	0.78	0.78	0.78
Ukupno državni dug	3,092.38	3,081.88	3,079.88	2,988.85
Ukupno državni dug %BDP-a	67.16%	64.36%	62.13%	58.17%
Dug lokalne samouprave	131.00	126.00	121.00	116.00
Ukupno javni dug	3,223.38	3,207.88	3,200.88	3,104.85
Ukupno javni dug % BDP-a	70.00%	66.99%	64.58%	60.43%

**Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija, iz razloga što država ne izrađuje kvartalne izvještaje o javnom dugu.*

***Dug prikazan na grafiku ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave.*

Kao što se može vidjeti u tabeli, na kraju 2018. godine, očekuje se da će državni dug, iznositi 67,16% BDP-a, dok će javni dug biti na nivou od 70,00% BDP-a procijenjenog za 2018. godinu.

U 2019. godini, očekuje se blago smanjenje duga, izazvan prvenstveno zbog efekata procesa refinansiranja koje je sprovedeno u 2018. godini. Naime, refinansiranjem euroobveznica emitovanih u 2014. godini, a koje dospijevaju u 2019. godini, vrijednost otplate duga po ovom osnovu smanjio se za 110,9 miliona eura i sada iznosi oko 169,10 miliona eura, umjesto ranije predviđenih 280,00 miliona eura. Međutim, kako je došlo do produžetka radova na auto-putu Bar-Boljare u odnosu na očekivani nivo u 2018. godini, izvjesno je da će zaduženje po osnovu auto puta i dalje biti značajan faktor porasta duga u 2019. godini. Prema tome, očekuje se da će državni dug na kraju 2019. godine iznositi 64,36% BDP-a, dok će javni dug iznositi oko 66,99% BDP-a.

Postepeno opadanje državnog i javnog duga karakterisaće i 2020. godinu, što je uzrokovano refinansiranjem duga po osnovu obveznica koje dospijevaju u toj godini. Naime, obveznice emitovane u 2015. godini (u vrijednosti od 500,0 miliona eura) dospijevaju 2020. godine. Iznos duga po osnovu ove emisije smanjen je u 2018. godini, putem refinansiranja, za oko 178,90 miliona eura, i sada iznosi oko 321,10 miliona eura. U skladu sa navedenim, vrijednost državnog duga za 2020. godinu iznosi oko 3.079,88 miliona eura, odnosno 62,13% BDP-a, dok se očekuje da javni dug dostigne iznos od 3.200,88 miliona eura, odnosno 64,58% BDP-a.

Što se tiče 2021. godine, očekuje se nastavak trenda opadanja nivoa državnog duga, pa se procjenjuje da će na kraju 2021. godine vrijednost državnog duga dostići iznos od 2.988,85 miliona eura, odnosno 58,17% BDP-a, dok će javni dug iznositi oko 3.104,85 miliona eura, odnosno 60,43% BDP-a procijenjenog za 2021. godinu.

3.5.3 Scenario nižeg rasta

Ukoliko dođe do usporavanja ekonomskog rasta i smanjenja nivoa prihoda, u skladu sa scenarijom nižeg rasta, navedene promjene uticaće i na kretanje javnog duga. Smanjenje prihoda, i stagnacija u rastu investicija, dovešće do potrebe za dodatnim zaduživanjem, kako bi se obezbijedio nedostatak sredstava za finansiranje deficita.

²⁰ Podaci su u skladu sa EDP metodologijom. Iz prikazanog stanja, dug željeznice i dug za zaostale penzije je izuzet, u skladu sa EDP metodologijom

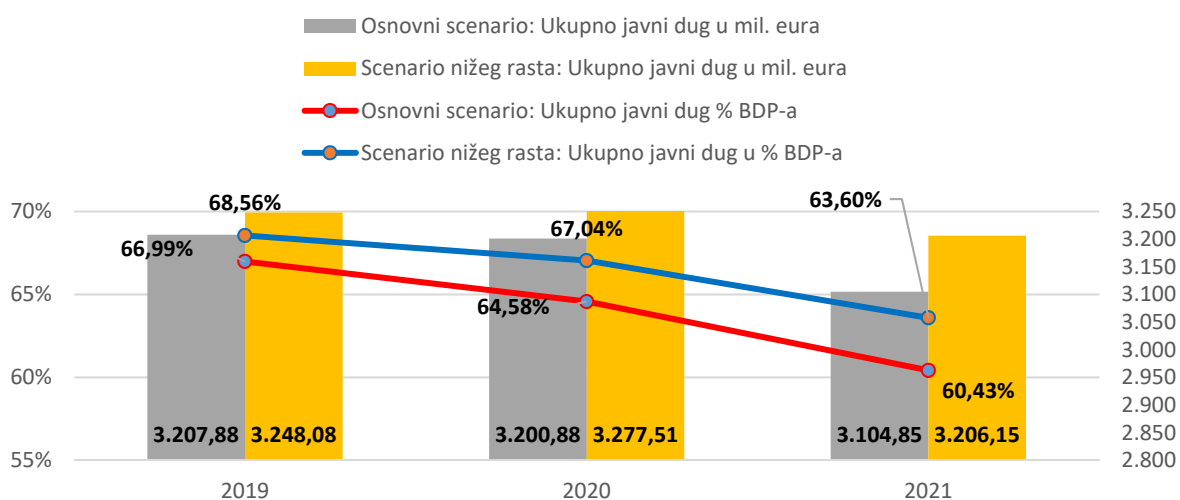
Tabela 3.5.3 Kretanje duga za period 2018-2021 - scenario nižeg rasta (u milionima eura)²¹

godina	2018	2019	2020	2021
BDP	4,604.50	4,737.70	4,888.80	5,041.50
Unutrašnji dug	347.30	498.80	539.80	542.80
Spoljni dug	2,744.30	2,622.50	2,615.93	2,546.57
Dug državnih preduzeća i privrednih društava	0.78	0.78	0.78	0.78
Ukupno državni dug	3,092.38	3,122.08	3,156.51	3,090.15
Ukupno državni dug %BDP-a	67.16%	65.90%	64.57%	61.29%
Dug lokalne samouprave	131.00	126.00	121.00	116.00
Ukupno javni dug	3,223.38	3,248.08	3,277.51	3,206.15
Ukupno javni dug % BDP-a	70.00%	68.56%	67.04%	63.60%

*Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija, iz razloga što država ne radi kvartalni izvještaj o javnom dugu.

**Dug prikazan na grafiku ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave

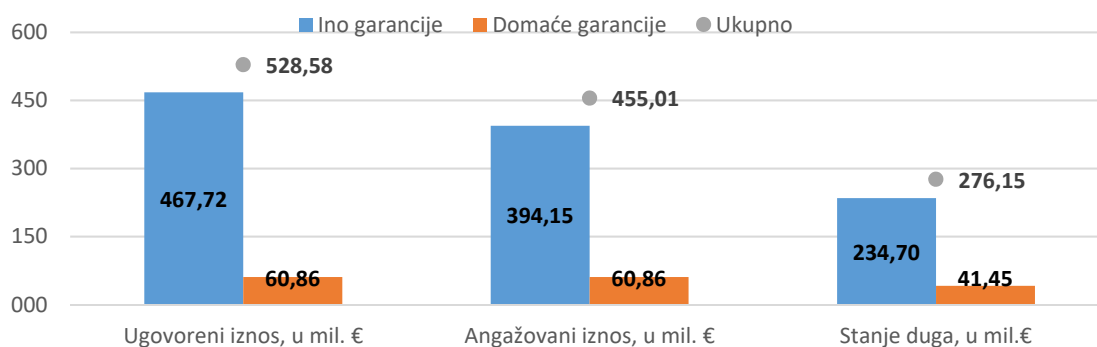
Grafik 3.5.3 Uporedni prikaz kretanja javnog duga u osnovnom i scenariju nižeg rasta, u mil.€ i % BDP-a

3.5.4 Stanje državnih garancija

Ukupno ugovorene državne garancije, na 30. septembar 2018. godine, iznosile su 528,58 miliona eura ili 11,48% BDP-a. Od navedenog iznosa, oko 467,72 mil. eura (10,16% BDP-a) iznosile su spoljne garancije, dok su domaće garancije iznosile 60,86 miliona eura (1,32% BDP-a). U 2018. godini nije bilo aktiviranih državnih garancija, a takođe nije zaključena nijedna nova garancija.

Grafik 3.5.4 Državne garancije, stanje na dan 30.09.2018. godine

²¹ Podaci su u skladu sa EDP metodologijom. Iz prikazanog stanja, dug željeznice je izuzet, u skladu sa EDP metodologijom.

Iznos povučenih sredstava po osnovu ugovorenih garancija koje je Vlada Crne Gore izdala do kraja trećeg kvartala 2018. godine, iznosi 455,01 miliona eura, dok stanje duga na kraju navedenog perioda, po garancijama izdatim domaćim i stranim kreditorima iznosi 276,15 miliona eura, što predstavlja 5.99% BDP-a.

Angažovani iznos garancija koje je Vlada Crne Gore izdala za zajmove kod ino kreditora iznosi oko 394,15 miliona eura, dok je stanje duga po istim 234,70 miliona eura ili 5,10 % BDP-a.

Zakonom o budžetu za 2018. godinu predviđeno je izdavanje državne garancije Crnogorskom elektroenergetskom sistemu (CGES) u iznosu od 20 miliona eura za potrebe realizacije kreditnog aranžmana između CGES-a i Njemačke razvojne banke, za projekat “Crnogorsko primorje: Razvoj područja Luštice“. Aktivnosti vezane za realizaciju pomenute garancije finalizovane su krajem oktobra 2018. godine.

Garancije koje su izdate u prethodnih nekoliko godina najvećim dijelom se odnose na kredite kojima su realizovani različiti infrastrukturni projekti, putevi, željeznice, vodovod i kanalizacija, električna energija, obezbjeđena podrška razvoju malih i srednjih preduzeća ili restrukturiranje.

Takođe, Zakonom o budžetu za 2018. godinu, predviđeno je izdavanje garancije u vrijednosti od 7 miliona eura, za kreditni aranžman, koji je zaključen u martu 2017. godine, između Željezničke infrastrukture Crne Gore i Evropske Investicione banke (EIB), za projekte koji se odnose na rekonstrukciju i unapređenje željezničke infrastrukture, u ukupnom iznosu od 20 miliona eura. Međutim, postoji realno očekivanje da ova garancija neće biti izdata u 2018. godini, pa će ista biti planirana Zakonom o budžetu za 2019. godinu.

3.6 Analiza osjetljivosti i poređenje s prethodnim programom

3.6.1 Osjetljivost projekcija javnih finansija na alternativne scenarije rizika

Glavni rizici u ostvarenju fiskalnih projekcija, bilo politički ili ekonomski, mogu se negativno odraziti na javne finansije. Pregled rizika po ostvarenje datih fiskalnih projekcija dat je u narednoj tabeli:

Tabela 3.6 Pregled fiskalnih rizika u srednjem roku

	Pozitivni	Negativni
Politički	<ul style="list-style-type: none"> - Članstvom u NATO savezu povećava se povjerenje stranih investitora i turista, što će pozitivno uticati na ekonomske indikatore domaće ekonomije i olakšati pristup izvorima finansiranja; - Napredak na putu pristupanja Evropskoj uniji uticaće na rast povjerenja investitora, unapređenje poslovnog ambijenta i pristup EU fondovima; 	<ul style="list-style-type: none"> - Politička nestabilnost na globalnom nivou i u regionu Jugoistočne Evrope može se negativno odraziti na ekonomiju Crne Gore, prije svega na sektor turizma;
Ekonomski	<ul style="list-style-type: none"> - Sprovođenje mjera fiskalne konsolidacije pozitivno će uticati na stabilnost i održivost javnih finansija u srednjem roku; - Implementacijom Strategije upravljanja dugom za period 2018-2020. unaprijediće se kreditna pozicija Crne Gore i smanjiti troškovi finansiranja javnog duga; - Završetkom projekta izgradnje Autoputa rasteretiće se javna potrošnja što će otvoriti prostor za dodatna ulaganja u infrastrukturu u cilju pospješivanja ekonomskog rasta; 	<ul style="list-style-type: none"> - Promjena u dinamici izvođenja radova na investicionim projektima može ugroziti srednjoročne makroekonomske i fiskalne projekcije; - Neostvoreni efekat mjera fiskalne konsolidacije u odnosu na planirani okvir, može dovesti do povećanja projektovanog iznosa deficita i javnog duga; - U slučaju povećanje cijene izgradnje Autoputa, uvećavaju se ukupni javni izdaci, što negativno utiče na kretanje budžetskog bilansa; - Povećanje troškova finansiranja zdravstvenog sistema u odnosu na planirane i akumuliranje

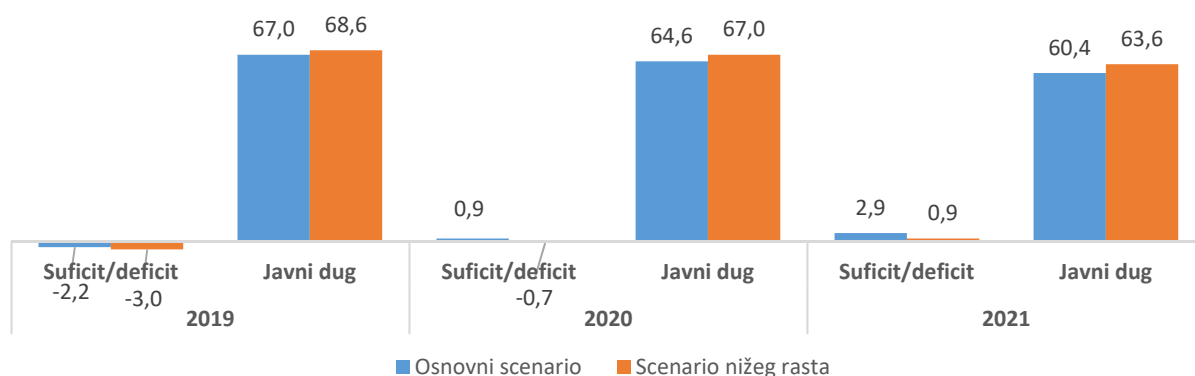
<ul style="list-style-type: none"> - Sprovedenjem reforme javne uprave i drugih povezanih reformi optimizovaće se tekuća javna potrošnja; - Boljom kontrolom javne potrošnje i reformama u procesu budžetiranja povećava se fiskalna disciplina što će se pozitivno odraziti na glavne fiskalne pokazatelje; - Multiplikativni efekti projekta izgradnje Autoputa i drugih očekivanih investicija, kao i projekta Ekonomskog državljanstva, imaće pozitivan uticaj na kretanja prihoda; - Intenziviranjem aktivnosti na smanjenju sive ekonomije i reformom poreske administracije, proširiće se poreska baza, a samim tim, omogućiti i povećanje javnih prihoda. 	<p>neizmirenih obaveza može negativno uticati na projektovanu javnu potrošnju;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Implementacija ESA2010 metodologije može dovesti do proširenja postojećeg institucionalnog obuhvata budžetskog računovodstva sa javnim preduzećima koja bi po ESA2010 kvalitativnim ili kvantitativnim kriterijumima trebala biti prikazana u sektoru Opšte države. Shodno tome, postoji mogućnost da će doći do povećanja deficita i duga pomenutog sektora u srednjem roku. Sa druge strane, implementacija navedene metodologije, po istom principu, može ostvariti i pozitivne efekte na fiskalne indikatore.
---	--

Alternativni scenario bazira se na makroekonomskom scenariju nižeg rasta, čija se polazna pretpostavka bazira na padu investicione aktivnosti u narednom srednjoročnom periodu i značajnom rastu cijena nafte na svjetskom tržištu, što je obrazloženo u poglavlju 2. U slučaju materijalizacije ovih rizika, budžetski prihodi se ne bi ostvarili u okvirima planiranih osnovnim scenarijom, rashodi bi ostali na istom nivou, što bi rezultiralo većim nivoom deficita javnih finansija u srednjem roku, a samim tim, i većim potrebama za finansiranjem javne potrošnje.

Fiskalni koeficijenti elastičnosti pokazuju da je u fiskalnom scenariju prihodna strana podložna uticajima iz makroekonomskog okruženja, dok na rashodnu stranu budžeta, posebno u crnogorskim uslovima u kojima je budžetska potrošnja u dominantnoj mjeri mandatornog karaktera, makroekonomska kretanja nemaju značajan uticaj. Imajući navedeno u vidu, u slučaju realizacije makroekonomskog scenarija nižeg rasta, prihodi bi prosječno godišnje rasli oko 0,6%, dok u osnovnom scenariju javni prihodi u periodu 2019-2021 prosječno godišnje rastu za oko 2,1%. Istovremeno, došlo bi i do korekcije deficita, tako da bi u scenariju nižeg ekonomskog rasta manjak u javnim finansijama iznosio oko 3,0% BDP-a u 2019. godini, 0,7% BDP-a u 2020., dok bi se u 2021. ostvario suficit od 0,9% BDP-a. Takođe, i javni dug bi bio na višem nivou u odnosu na osnovni scenario, što je prikazano u potpoglavlju 3.5.

Polazeći od toga da srednjoročni fiskalni okvir ne obuhvata efekte implementacije programa Ekonomskog državljanstva i pune očekivane efekte Plana optimizacije javne uprave, može se očekivati i "optimistični fiskalni scenario". U slučaju materijalizacije pomenutog scenarija, prihodi bi značajno bili uvećani, imajući u vidu usvojene kriterijume i propisani nivo naknada za sticanje crnogorskog ekonomskog državljanstva po osnovu programa ulaganja (imajući u vidu da program u srednjem roku obuhvata 2000 potencijalnih investitora koji imaju obavezu da pored realizacije investicije izvrše i jednokratnu uplatu u budžet). Na drugoj strani, potpuna implementacija Plana optimizacije javne uprave rezultirala bi značajnim smanjenjem fonda bruta zarada u srednjem roku. Shodno navedenom, projektovani fiskalni bilans bio bi unaprijeđen, a time bi se obezbjedilo i smanjenje javnog duga, na nivo utvrđen fiskalnim pravilima, prije projektovanog osnovim scenarijom.

Grafik 3.6.1: Poređenje osnovnog i nižeg scenarija

3.6.2 Upoređivanje sa prethodnim programom

Razlike nastale u projektovanim nivoima glavnih fiskalnih pokazatelja, u odnosu na Program ekonomskih reformi za period 2018 – 2020. godine, nastale su kao rezultat sljedećih razloga:

- Metodološke izmjene tretmana kategorije Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti;
- Redefinisanja akcizne politike u dijelu akciza na duvan i duvanske proizvode i akciza na gazirana pića sa dodatkom šećera;
- Tretmana kategorije troškova sudskih sporova u okviru ukupnih rashoda i posljedično tome deficita;
- Promjene dinamike izvođenja radova na prioritetnoj dionici Autoputa;
- Rasta tekuće javne potrošnje.

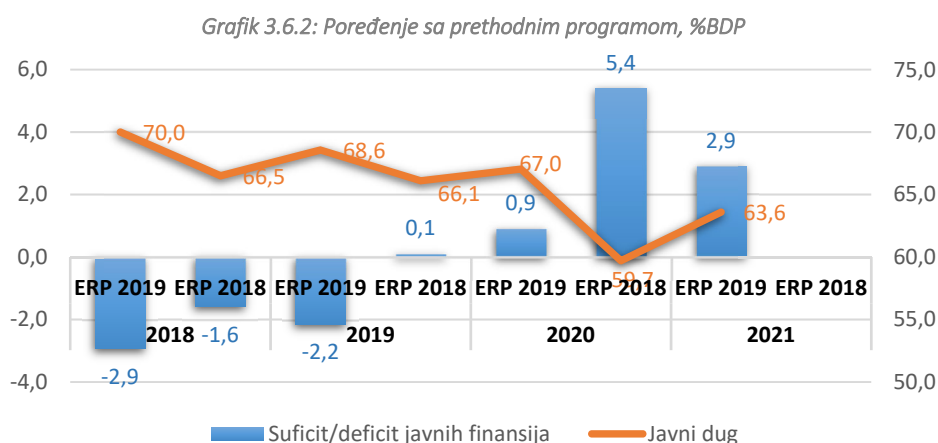
Tabela 3.6.2 Upoređivanje sa prethodnim programom, u mil.€

	PER 2018-2020.			
	2018.	2019.	2020.	2021.
Javni prihodi	1944,82	2019,96	2077,86	
Javna potrošnja	2013,52	2017,05	1823,72	
Suficit/deficit javnih finansija	-68,71	2,91	254,14	
	PER 2019-2021.			
	2018	2019	2020	2021
Javni prihodi	1974,08	2059,85	2111,61	2144,06
Javna potrošnja	2109,61	2163,00	2066,05	1995,26
Suficit/deficit javnih finansija	-135,53	-103,15	45,55	148,80
	RAZLIKA			
	2018	2019	2020	2021
Javni prihodi	29,27	39,89	33,75	
Javna potrošnja	96,08	145,95	242,33	
Suficit/deficit javnih finansija	-66,82	-100,24	-208,58	

Kao što se može vidjeti iz tabele 3.6.2, javni prihodi, u svim godinama projekcije, ostvareni su odnosno projektovani u iznosima većim od prezentovanih prethodnim programom, što je rezultat naplate dividende od Elektroprivrede Crne Gore AD, u skladu sa povećanjem vlasničkog udjela države, u iznosu od 35,0 miliona eura u 2018. godini, pri čemu se naplata iste očekuje i u narednom srednjoročnom periodu. Kategorija prihoda, koja će bilježiti pad u odnosu na prethodni program su akcize, uslijed revidiranja akcizne politike uzrokovane padom naplate akciza na duvan u 2018. godini.

Na drugoj strani, i projektovani rashodi veći su, u odnosu na prethodni Program, u svim godinama projekcije kao rezultat:

- izmijenjene dinamike povlačenja sredstava za finansiranje prioritetne dionice Autoputa u odnosu na pretpostavke iz prethodnog programa, kao i planiranja dodatnih sredstava po ovom osnovu u 2020. godini;
- metodološke izmjene u dijelu planiranja izdataka po osnovu troškova sudskih postupaka u okviru ukupnih izdataka, u odnosu na prethodni Program u kojem je ova kategorija izdataka predstavljala sastavni dio Otplate duga;
- rasta tekuće javne potrošnje uslovljene rastom ukupnog fonda bruto zarada i potrebe dodatnog finansiranja troškova zdravstvene zaštite u 2018. godini.

Kao rezultat prethodno pomenutog kretanja javnih prihoda i rashoda, u odnosu na prethodni program, doći će do povećanja deficita javnih finansija u 2018. godini, dok će planirani suficit umjesto 2019. godine (kako je planirano prethodnim Programom) biti ostvaren u 2020. godini i to na nivou nižem od planiranog u prethodnom programu. Glavni razlog korigovanja projektovanog suficita u 2020. godini je planiranje troškova izgradnje prioritetne dionice autoputa i u 2020. godini, shodno projekciji povlačenja sredstava po ovom osnovu.

Projektovano povećanje deficita odnosno niže ostvarenje suficita uzrokovat će povećanje nedostajućih sredstava, a samim tim i povećanje potreba za finansiranjem, što će usloviti i viši nivo javnog duga u svim godinama projekcije. Još jedan od razloga povećanja javnog duga je i zaduženje emisijom euroobveznica u 2018. godini, što će služiti za servisiranje obaveza i u 2019. godini.

3.7 Fiskalno upravljanje i budžetski okvir

Održivost i stabilnost javnih finansija strateško je opredjeljenje Crne Gore. U cilju unaprjeđenja kredibilnosti fiskalne politike odnosno stvaranja uslova za unaprjeđenje fiskalnog upravljanja, sprovode se aktivnosti definisane Programom reformi upravljanja javnim finansijama za period 2016 – 2020. godine kao i usaglašavanje zakonodavnog okvira u oblasti javnih finansija sa zahtjevima EU integracija.

U cilju unaprjeđenja fiskalnog okvira, planiranja i budžetiranja javne potrošnje, sprovode se aktivnosti usmjerene na unaprijeđenje sistema strateškog planiranja, koordinacije i praćenja realizacije politika Vlade i strateških ciljeva u srednjem roku. Shodno postavljenom cilju, u prethodnom periodu, usvojen je Srednjoročni program rada Vlade za period 2018 – 2020. godine, kojim su sublimirani prioriteti i ciljevi politike Vlade u srednjoročnom periodu. Kako bi se stvorili uslovi za dalju operacionalizaciju ciljeva i aktivnosti kroz srednjoročne programe rada resornih ministarstava, koja i sprovode politike u oblastima svojih nadležnosti, usvojena je i Metodologija za izradu srednjoročnih programa rada ministarstava. Takođe, nastavljeno je sa jačanjem mehanizama za uspostavljanje i razvoj sistema koordinacije i praćenja usklađenosti strateških dokumenata kojima se utvrđuju javne politike. U tom cilju, usvojena je Uredba o načinu i postupku izrade, usklađivanja, praćenja i sprovođenja strateških dokumenata,

kojom se utvrđuju principi planiranja, izrade i sprovođenja strategijskih dokumenata, sa pratećom metodologijom. Sve ove aktivnosti sprovode se kako bi srednjoročni fiskalni okvir bio kredibilan i na odgovarajući način reflektovao strateške ciljeve i politike Vlade.

Tokom 2018. godine izvršena je Izmjena Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, u cilju postepenog usklađivanja sa Direktivom Evropske unije br: 2011/85 koja se odnosi na zahtjeve za budžetske okvire država članica. Ovom izmjenom iz izračuna fiskalnog bilansa države isključena je transakcija kupovine hartija od vrijednosti koja ima karakter finansiranja.

Od 2020. godine, u budžetski sistem biće formalno uvedeno trogodišnje budžetiranje pri čemu će prva godina biti obavezujuća, a naredne dvije indikativne. Implementacija planiranja budžeta na trogodišnjem nivou, bila je planirana za 2019. godinu, ali je morala biti odložena usljed kašnjenja u implementaciji projekta "Unaprjeđenje budžetskog sistema, srednjoročnog budžetskog okvira i interne finansijske kontrole", a koji se finansira iz EU sredstava.

Pored navedenog projekta, tokom 2019. godine, sprovodiće se:

- projekat "Unaprjeđenje IT sistema za planiranje budžeta" koji će kroz unaprjeđenje sistema za planiranje budžeta stvoriti uslove za planiranje budžeta u srednjem roku kao i uslove za kvalitetnije budžetsko planiranje i izvještavanje;
- projekat "Implementacija sistema centralizovanog obračuna zarada" koji ima za cilj razvoj i implementaciju programskog rješenja kojim će se omogućiti centralizacija i efikasniji proces obračuna zarada, sa većim stepenom kontrole i izvještavanja kao i efikasnije upravljanje potrošnjom za zarade u javnom sektoru.

U 2018. godini, usvojena je Odluka o izradi kapitalnog budžeta i utvrđivanju i vrednovanju kriterijuma za izbor kapitalnih projekata. Usvajanjem ove odluke stvaraju se pretpostavke za unaprjeđenje planiranja i upravljanja investicionim projektima kroz propisivanje kriterijuma za predlaganje i vrednovanje predloženih projekata, utvrđivanje obrasca za predlaganje kapitalnih projekata, utvrđivanje liste prioriternih projekata i izvještavanje o njihovoj realizaciji.

U narednom periodu, biće implementiran programski budžet, što će doprinijeti većoj učinkovitosti raspoloživih sredstava, efikasnijem planiranju i upravljanju javne potrošnje, kao i većoj transparentnosti javnih finansija. Shodno utvrđenoj dinamici, glavni elementi programskog budžeta biće postepeno uvođeni, kako bi u završnoj fazi bili razvijeni indikatori za mjerenje učinaka programa. Takođe, nastaviće se sa analizom budžetskog zakonodavstva i njegovim usklađivanjem sa pravnom tekovinom EU.

U 2019. godini planira se realizacija projekata u saradnji sa Svjetskom bankom: Podrška za sprovođenje ocjena PEFA u Crnoj Gori i Projekta za jačanje fiskalnih pravila i institucija.

Shodno Strategiji za prelazak javnog sektora na obračunsko računovodstvo, u februaru 2018. godine, usvojen je Akcioni plan kojim su detaljno razrađene aktivnosti za sprovođenje strategije.

Imajući u vidu identifikovane potrebe za daljim razvojem na polju fiskalnog izvještavanja, tokom 2018. godine, intenzivirane su aktivnosti na utvrđivanju Prijedloga Zakona o računovodstvu u javnom sektoru. Donošenje ovog zakona prvi je korak na putu uvođenja obračunskog računovodstva i približavanja međunarodnim računovodstvenim standardima za javni sektor, kao i standardima finansijskog izvještavanja. Ovo posebno iz razloga, što trenutno, ne postoji jedinstveni normativni okvir kojim su definisani osnovni principi za vođenje računovodstva budući da su računovodstveni principi definisani kroz niz zakona i podzakonskih akata.

Kada je u pitanju statistika državnih finansija, ojačani su administrativni kapaciteti Ministarstva finansija angažovanjem tri službenika koji su angažovani na poslovima koji se odnose na implementaciju ESA2010 metodologije. Istovremeno, druga misija eksperta, angažovanog kroz tehničku podršku MMF-a, održana je u periodu od 17-21. septembra i bila je usmjerena na edukaciju novozaposlenih službenika iz Ministarstva finansija. Takođe, obukama su prisustvovali i predstavnici Centralne banke Crne Gore i Zavoda za statistiku.

U oblasti jačanja unutrašnjih finansijskih kontrola u javnom sektoru (PIFC) unaprijeđeni su kapaciteti unutrašnjih revizora kroz sprovođenje obuka i proces sertifikovanja, što će biti nastavljeno i u narednom periodu.

U dijelu jačanja nadzora nad sprovođenjem fiskalne politike, razmatraju se opcije za uspostavljanje najadekvatnijeg modela za osnivanje Fiskalnog savjeta, te je u tom cilju zatražena ekspertska pomoć Evropske komisije.

3.8 Održivost javnih finansija

Jačanje održivosti javnih finansija u narednom sredjoročnom periodu sprovodiće se kroz nastavak implementacije mjera fiskalne konsolidacije (detaljno obrazložene u poglavlju 3.3) kao i planiranim reformama u sistemu javnih finansija.

Imajući u vidu da javne finansije Crne Gore u najvećoj mjeri imaju mandatorni karakter, na njihovu održivost najveći uticaj imaju: penzioni, zdravstveni i sistem socijalne zaštite, kao i politike vezane za nivo zarada zaposlenih u javnoj administraciji.

Polazeći od navedenog, kako bi se smanjilo učešće fonda zarada zaposlenih u ukupnoj javnoj potrošnji, tokom prethodne godine sprovedene su aktivnosti definisane Strategijom reforme javne uprave za period 2016 – 2020. godine i Planom optimizacije javne uprave za period 2018 – 2020. godine usvojenim u julu 2018. godine. Cilj optimizacije je da pruži podršku uspostavljanju administracije koja na bolji način odgovara na potrebe građana i privatnog sektora uz istovremeno rasterećivanje centralnog i opštinskih budžeta. Ovo podrazumijeva usvajanje i implementaciju utvrđenog plana optimizacije i redistribuciju odnosno smanjenje broja zaposlenih u skladu sa potrebama javne uprave, poštujući potrebe kadrovske jačanja u dijelu zahtjeva EU integracija. Shodno Planu optimizacije, ciljane vrijednosti smanjenja broja zaposlenih su: 5% na centralnom nivou i 10% na lokalnom nivou do 2020. godine. Kako bi se ispunile projektovane vrijednosti, Vlada Crne Gore je zajedno sa Planom optimizacije, donijela odluku o obustavljanju zapošljavanja u organima državne uprave i javnim ustanovama do 1. jula 2019. godine, osim u sektorima od posebnog javnog interesa kada je neophodno obezbijediti prethodnu saglasnost Vlade.

Aktivnosti usmjerene na reformisanje javne uprave kako bi se osigurao kvalitet vršenja javnih usluga biće finansirane iz IPA II prepristupnog programa kroz direktnu budžetsku podršku, koja iznosi 15,0 mil. €.

Kako bi se unaprijedila fiskalna održivost sistema socijalne zaštite čije finansiranje čini značajan dio javne potrošnje, ali i povećala socijalna sigurnost građanja, izvršene su značajne reformske promjene kroz izmjene Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti iz 2017. godine, kojim je redefinisani osnovni paket socijalne zaštite i ukinute naknade za majke sa troje ili više djece, osim u slučajevima utvrđenim Zakonom o implementaciji odluke Ustavnog suda. Na ovaj način racionalizovana su sredstva za ove namjene i izvršena pravednija raspodjela fondova namijenjenih isplati prava socijalno ugroženim kategorijama stanovništva.

Postojeći penzioni sistem ima značajan uticaj na održivost javnih finansija, imajući u vidu permanentan deficit Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja koji zahtijeva dotacije od strane budžeta kako bi se

obezbjedilo redovno servisiranje prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja. Imajući u vidu navedeno, kao i shodno preporuci Evropske komisije, u 2018. godini pristupilo se izmjenama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju koje se predlažu u cilju jačanja stabilnosti i održivosti penzijskog sistema, veće pravednosti i adekvatnosti penzijskih davanja kao i sprječavanja ranijeg napuštanja tržišta rada i ranog penzionisanja. U cilju unapređenja efikasnosti sistema javnih nabavki stvorene su pretpostavke za sprovođenje centralizovanih javnih nabavki kroz donošenje Uredbe o objedinjavanju javnih nabavki roba i usluga. Shodno Uredbi, uspostavlja se centralno tijelo koje će sprovoditi objedinjene javne nabavke za standardizovane robe i usluge za potrebe organa državne uprave. Očekivani efekti ove reforme treba da budu ostvarivanje nižih cijena usljed efekta ekonomije obima čime će se smanjiti budžetska izdvajanja po osnovu javnih nabavki, ali i ubrzati tenderske procedure. Snažan fokus je i na uvođenju sistema elektronskih javnih nabavki, o čemu je detaljnije opisano u poglavlju 4.

Značajan segment ukupnog fiskalnog sistema je stanje lokalnih javnih finansija. Donošenjem Zakona o finansiranju lokalne samouprave značajno će se unaprijediti zakonska rješenja koja se odnose na finansiranje lokalne samouprave i stvoriti normativne pretpostavke za stabilnije funkcionisanje sistema lokalnih javnih finansija. Naime, pripremljenim Nacrtom zakona predviđeno je povećanje procenta ustupanja poreza na dohodak fizičkih lica opštinama Sjevernog regiona sa 12% na 50%, a za opštine koje imaju ispod 3.000 stanovnika taj procenat je povećan na 70%, što će omogućiti povećanje prihoda posebno za opštine koje pripadaju Sjevernom regionu Crne Gore, a u cilju pružanja podrške ravnomjernijem regionalnom razvoju.

U cilju obezbjeđivanja generisanja novih prihoda kroz širenje poreske baze, u narednom periodu, sprovodiće se projekti: elektronske fiskalizacije, reforme Poreske uprave i projekat Ekonomskog državljanstva.

Unaprjeđenje poreske administracije, u saradnji sa Svjetskom bankom, ima za cilj poboljšanje djelotvornosti operativnih funkcija Poreske uprave kako bi se omogućila efikasnija naplata poreza i doprinosa iz svih izvora privredne djelatnosti. Planirane aktivnosti finansiraće se iz zaključenog kreditnog aranžmana u iznosu od 14,0 miliona eura, pri čemu se najvažniji segment odnosi na elektronsku fiskalizaciju poreskih registar kasa.

Aktivnosti na smanjenju poreskog duga se nastavljaju kroz mjere prinudne naplate i sprovođenjem Zakona o reprogramu poreskog potraživanja. Poreska uprava intenzivno prati sve poreske obveznike koji su ušli u reprogram, kako sa aspekta izmirivanja reprogramiranih obaveza, tako i sa aspekta redovnog servisiranja tekućih obaveza. Planom za upravljanje poreskim dugom koji je donijet početkom 2017. godine definisane su aktivnosti koje će na srednjoročnom planu rezultirati smanjenjem poreskog duga, i to kroz naplatu jednog dijela duga i otpis nenaplativih i zastarjelih obaveza. Takođe, usvojena je i Uredba o uslovima za odlaganje naplate poreskih i neporeskih potraživanja kojom je definisan način odlaganja naplate dospjelih poreskih i neporeskih potraživanja (plaćanjem na rate i odlaganjem za određeni vremenski period) kroz preciziranje uslova i rokova za odlaganje, utvrđivanje ovlašćenja za odlučivanje i definisanje sredstava osiguranja naplate tih potraživanja. Odlaganje naplate poreskih i neporeskih potraživanja, može se odobriti poreskom dužniku za poreski dug koji je nastao poslije 15. februara 2017. godine, odnosno poslije objavljivanja javnog poziva za reprogram poreskih i neporeskih potraživanja.

U cilju efikasnijeg upravljanja javnim dugom, u prvom kvartalu 2018. godine, usvojena je Strategija za upravljanje javnim dugom za period 2018 – 2020. godine. Glavni ciljevi strategije su:

- ujednačavanje otplate duga po godinama i produžavanje ročnosti komercijalnog duga;
- smanjenje rizika kroz upravljanje valutnim rizikom i rizikom kamatnih stopa;
- postepeni razvoj domaćeg tržišta hartija od vrijednosti;
- minimiziranje troškova zaduživanja.

4. STRUKTURNE REFORME U PERIODU 2019-2021. GODINA

4.1 Prepoznavanje ključnih prepreka konkurentnosti i inkluzivnom rastu

Program ekonomskih reformi (PER) u prethodnim godinama je detaljno dijagnostifikovao prepreke konkurentnosti i daljeg ekonomskog rasta i razvoja Crne Gore i obuhvatao reformske mjere za njihovo eliminisanje. Imajući u vidu strukturnu prirodu navedenih prepreka, njihovo prevazilaženje je dugoročnog karaktera.

Iako se prema izvještajima većine referentnih međunarodnih institucija, konkurentnost Crne Gore poboljšavava, prepoznate su i barijere koje treba ukloniti u cilju njenog daljeg unapređenja. Tako, Međunarodni monetarni fond (MMF) u Izvještaju za Crnu Goru iz aprila 2018. godine, navodi izazove konkurentnosti i potrebe jačanja eksterne pozicije Crne Gore. U tom pravcu, prepoznaje neophodnost rješavanja strukturnih pitanja na tržištu rada i potrebu povećanja produktivnosti rada. Nepostojanje zakonodavnog okvira za javno-privatno partnerstvo je od strane MMF-a prepoznato kao jedan od nedostataka daljeg jačanja konkurentnosti ekonomije.

U izvještaju Svjetske banke o lakoći poslovanja za 2019. godinu, kao ključne prepreke unapređenju lakoće poslovanja, a time i ukupne konkurentnosti crnogorske ekonomije identifikovani su “započinjanja biznisa”, “zaštite manjinskih investitora”, “prekogranične trgovina”, “izvršenja ugovora”, “rješavanje problema insolventnosti” i “dobijanje električne energije”.

U Izvještaju EK za Crnu Goru iz proljeća 2018. godine, crnogorska ekonomija je ocijenjena kao umjereno spremna „da se suočava sa konkurentskim pritiscima u okviru EU“. EK, prepoznaje izgradnju ključne infrastrukture, na fiskalno odgovoran način i uz puno poštovanje pravila konkurencije i javnih nabavki, kao važne za dalje jačanje konkurentnosti. Takođe i razvoj ljudskog kapitala ističući da je dalja reforma obrazovanja nepohodna u cilju usaglašavanja znanja i sposobnosti svakog pojedinca u sistemu obrazovanja sa potrebama tržišta rada. EK jednostavniji pristup finansiranju malih i srednjih preduzeća i dalje vidi kao važan u otklanjanju prepreka konkurentnosti i povećanju izvoza. Dodatno, u Izvještaju za Crnu Goru EK je apostrofirala neophodnost daljeg razvoja istraživanja i inovacija u cilju pojednostavljivanja sinergije između akademskih institucija i preuzeća.

Nova metodologija mjerenja tranzicionog napretka ka održivoj tržišnoj ekonomiji pripremljena od strane EBRD-a²², svrstava crnogorsku ekonomiju u zemlje sa srednjim tranzicionim jazom i ocjenom 5,4, na skali od 1-10. Prema ocjeni EBRD-a, Crna Gora posebno treba dalje da unapređuje konkurentnost, zelenu ekonomiju i dobro upravljanje.

Veliki broj navedenih prepreka unapređenju konkurentnosti koje su identifikovale referentne međunarodne organizacije i institucije, Crna Gora je prepoznala i u strateškim razvojnim dokumentima, uključujući i prepreke koje se odnose na nizak nivo dodate vrijednosti u proizvodnji i nizak stepen diverzifikacije izvoza; nedovoljnu predvidivost poreske politike; relativno visoko učešće neformalne ekonomije; nefleksibilnost i visoke troškove tržišta rada; nedovoljno efikasnu državnu administraciju, itd.

U cilju bržeg otklanjanja prepreka rastu konkurentnosti, EU je u okviru ocjene Programa ekonomskih reformi za 2018. godine, na Ministarskom dijalogu održanom u maju 2018. dala šest preporuka za razvoj PER-a 2019. godina. Od šest navedenih preporuka, prve dvije se odnose na jačanje makrofiskalne pozicije zemlje, što je detaljno objašnjeno u poglavlju 3, preporuka broj tri se odnosi na poglavlja 2 i 4 Programa ekonomskih reformi 2019-2021. godina. Preostale tri preporuke (preporuke broj 4, 5 i 6) se tiču određenih dijelova strukturnih reformi i adresirane su u četvrtom poglavlju.

²² Prema EBRD, održiva tržišna ekonomija mora biti: 1) konkurentna, 2) dobro upravljana, 3) „zelena“, 4) inkluzivna, 5) otporna na eksterne šokove i 6) integrisana. Prema novoj metodologiji zemalje u tranziciji, ocjenjuje u odnosu na šest navedenih kvaliteta na skali od 1 do 10.

Konkretnije, sljedeće preporuke se odnose na dalje sprovođenje ekonomskih reformi u 2019:

-Nastaviti napore usmjerene na rezoluciju NPL i restrukturiranje korporativnog duga, fokusirajući se i na zajmove izvan bankarskog sektora i osnovne prepreke van nadležnosti centralne banke. Uspostaviti okvir za oporavak i rezoluciju kreditnih institucija. Razmisliti o sprovođenju pregleda kvaliteta aktive u bankarskom sektoru i opcijama za unapređenje okvira za pomoć u hitnoj likvidnosti. Unaprijediti odgovornost i transparentnost makroprudencijalne politike objavljivanjem dokumenta u kome su opisane nadležnosti, ciljevi i instrumenti centralne banke u ovoj oblasti.

- Na osnovu mapiranja infrastrukture i analize tržišnih interesa, razviti sveobuhvatni akcioni plan o proširenju širokopojasnog pristupa i pokrivenosti i implementirati mjere smanjenja troškova širokopojasne mreže u skladu s Direktivom EU 2014/61. Obezbijedi prikupljanje i dostavljanje statističkih podataka o istraživanju i razvoju i inovacijama. Razviti model za uvođenje fiskalnih podsticaja za sektor istraživanja i inovacija u skladu sa pravilima EU o državnoj pomoći.

-Usvojiti zakone o koncesijama i javno-privatnim partnerstvima u skladu sa pravilima EU i najboljim praksama praćene akcionim planom za izgradnju institucionalnih kapaciteta u ovoj oblasti. Obezbijediti delotvorne, efikasne i nezavisne regulatorne i sigurnosne vlasti u željeznici kako bi sprovede potpuno otvaranje željezničkog tržišta.

- Izvršiti pregled aktivnih politika tržišta rada kako bi se poboljšala njihova pokrivenost i efikasnost, posebno za mlade, žene i dugoročno nezaposlene. Obezbijediti bolju koordinaciju između mjera aktivne politike zapošljavanja i šema socijalnih davanja. Povećati upis u stručno i visoko obrazovanje koje odgovara potrebama tržišta rada.

4.2 Kratak pregled reformskih mjera

Poglavlje sumira prioritete reformskih mjera koje su definisane na bazi sprovedene dijagnoze i kao odgovor na probleme konkurentnosti i rastu a sve kroz osam oblasti, shodno Smjernicama EK. Tabela na integralan način prikazuje značaj predloženih mjera shodno njihovom procijenjenom uticaju na ekonomsku konkurentnost/rast, zapošljavanje i fiskalnu održivost. Prikazuje vezu između pojedinih mjera i preporuka datih Crnoj Gori na ministarskom sastanku u maju 2018. godine, takođe prikazuje koja institucija je odgovorna za implementaciju mjere kao i rizik implementacije mjere.

Tabela br. 4.1: Prikaz prioriteta reformskih mjera Crne Gore u Programu ekonomskih reformi 2019-2021. i njihova veza sa preporukama za Crnu Goru sa Ministarskog sastanka iz maja 2018.

#	Prioritetna reformska mjera	Rezultat uticaja (ponder)*	Uticaj na konkurentnost	Uticaj na zaposlenost	Uticaj na fiskalnu održivost	Veza sa preporukom sa ministarskog sastanka iz maja 2018. (broj)	Implementaciono ministarstvo
Reforma energetskog tržišta i tržišta saobraćaja							
1.	<i>Unapređenje vlasničke, upravljačke i organizacione strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu</i>	12	Srednji	Direktan	Neutralan	/	Ministarstvo ekonomije
2.	<i>Unapređenje zakonodavno - regulatornog i institucionalnog okvira za integraciju u</i>	9	Velik	Indirektan	Neutralan	/	Ministarstvo ekonomije

<i>regionalno tržište električne energije</i>							
3.	<i>Kreiranje efikasnog i nezavisnog regulatornog tijela i tijela za bezbjednost u željezničkom saobraćaju</i>					5	Ministarstvo saobraćaja i pomorstva
Sektorski razvoj							
4.	<i>Podrška investicijama za razvoj i modernizaciju sektora industrije</i>	10	Velik	Direktan	Negativan	/	Ministarstvo ekonomije
5.	<i>Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanja standarda EU</i>					/	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
6.	<i>Diverzifikacija turističkog proizvoda</i>					/	Ministarstvo turizma
7.	<i>Podsticanje rješavanja NPL-a uz jačanje okvira za prudencioni nadzor i solventnost banaka</i>	11	Velik	Direktan	Neutralan	3	Ministarstvo finansija
Poslovni ambijent i smanjenje sive ekonomije							
8.	<i>Donošenje strateškog okvira za javno-privatno partnerstvo kao dodatnog dijela Strategiji razvoja sistema javnih nabavki u CG</i>	13	Srednji	Indirektan	Pozitivan	5	Ministarstvo finansija
9.	<i>Usvajanje i implementacija Zakona o administrativnim taksama</i>	/	Srednji	Indirektan	Neutralan	/	Ministarstvo finansija
10.	<i>Donošenje Zakona o elektronskoj fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga i implementacija sistema elektronske fiskalizacije</i>	8	Veliki	Indirektan	Negativan	/	Ministarstvo finansija
11.	<i>Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća</i>	8	Veliki	Indirektan	Negativan	/	Ministarstvo ekonomije
Istraživanje, razvoj i inovacije (RDI) i digitalna ekonomija							
12.	<i>Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine</i>	9	Veliki	Nizak	Pozitivan	4	Ministarstvo ekonomije
13.	<i>Jačanje nacionalnog inovativnog ekosistema</i>	12	Veliki	Direktan	Pozitivan	/	Ministarstvo nauke

Reforme vezane za trgovinu							
14	<i>Implementacija mjera za olakšanje trgovine definisanih STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnim protokolom 5</i>	9	Veliki	Indirektan	Neutralan	/	Ministarstvo ekonomije/Ministarstvo finansija
Obrazovanje i vještine							
15	<i>Razvoj kvalifikacija i obrazovnih programa u skladu sa potrebama tržišta rada</i>	6	Srednji	Indirektan	Neutralan	6	Ministarstvo prosvjete
16	<i>Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavaca</i>	6	Srednji	Indirektan	Neutralan	6	Srednji
Zapošljavanje i tržište rada							
17	<i>Podrška samozapošljavanju i jačanje lokalnih inicijativa za zapošljavanje</i>		Srednji	Indirektan Neutralan		6	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti							
<i>18. Razvoj usluge dnevnog boravka za starije</i> Ministarstvo rada i socijalnog staranja							
<i>19. Podsticaj za uključivanje djece u sportske aktivnosti</i> Ministarstvo sporta							
*Napomena: Ponder koji pokazuje važnosti pojedinih strukturalnih mjera je izračunat na bazi alatke za evaluaciju strukturalnih mjera OECD-a koja posmatra uticaj strukturalne mjere u odnosu na njen uticaj na ekonomsku konkurentnost/rast (suštinski uticaj, veliki, srednji i mali uticaj), zapošljavanje (direktan, indirektan i mali uticaj na zapošljavanje) i fiskalnu održivost (pozitivan, neutralan i negativan uticaj na fiskalnu održivost). Na bazi alatke, prilikom izbora tipa i nivoa uticaja mjeri se automatski dodjeljuje ponder. Veći ponder govori o većoj važnosti mjere a sve u odnosu na njen uticaj na ekonomsku konkurentnost/rast, zapošljavanje i fiskalnu održivost.							

4.3 Analiza po oblastima i mjere strukturalnih reformi

4.3.1 Reforma energetskeg tržišta i tržišta saobraćaja

Opis/analiza glavnih problema i prepreka razvoju oblasti: U Crnoj Gori još nije uspostavljeno tržište prirodnog gasa, jer Crna Gora nema pristup prirodnom gasu ni izgrađenu gasnu infrastrukturu. Glavne prepreke za reformu i razvoj elektroenergetskog tržišta su neodgovarajuća vlasnička, upravljačka i organizaciona struktura elektroenergetskih subjekata, što se nepovoljno odražava na efikasnost njihovog funkcionisanja, investicije u elektroenergetsku infrastrukturu, kao i na njihovu ukupnu uspješnost i konkurentnost. Pored toga, prepreke razvoju elektroenergetskog tržišta su nedovoljan nivo integrisanosti u regionalno elektroenergetsko tržište, kako zbog nedovoljne infrastrukturne povezanosti interkonekcijama sa susjednim elektroenergetskim sistemima, tako i zbog nepotpunog zakonodavno-regulatornog okvira u ovoj oblasti. U cilju podsticanja razvoja samoodrživog saobraćajnog sistema i bržeg dostizanja odgovarajućih standarda, kako je to regulisano u okviru Trans - evropske transportne mreže, nameće se potreba liberalizacije tržišta saobraćaja. S obzirom da je to iterativni proces koji zahtijeva vrijeme, kroz reformske mjere u ovom dokumentu fokus je stavljen na unapređenje otvaranja tržišta u željezničkom saobraćaju. Kako bi imali u potpunosti transparentno željezničko tržište neophodno je obezbijediti nezavisna regulatorna tijela.

osti transparentno željezničko tržište neophodno je obezbijediti nezavisna regulatorna tijela.

Izveštaj o sprovođenju preporuka EK iz maja 2018. godine: Za ovu oblast data je Preporuka br. 5 na ministarskom sastanku u Briselu održanom u maju 2018. godine, koja glasi: „Obezbijediti djelotvorne, efikasne i nezavisne regulatorne i sigurnosne vlasti u željeznici, kako bi se sprovelo potpuno otvaranje

željezničkog tržišta“. Izrada Predloga o Zakona o željeznici je u toku i njime je planirana reorganizacija poslova koje obavlja Direkcija za željeznice, na način da regulatorni i poslovi bezbjednosti budu u sklopu Direkcije za željeznice kao samostalnog organa uprave, sa jasnim navođenjem funkcija i nadležnosti i jednog i drugog tijela. Usvajanje Zakona očekuje se u 2019. godini, čime će se stvoriti i pravni osnov za početak implementacije ove reformske mjere.

Prioritetna reformska mjera br. 1: Unapređenje vlasničke, upravljačke i organizacione strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu

Opis mjere: U zaključcima sa Ministarskog dijaloga iz maja 2018. godine nije bilo preporuka vezanih za oblast energetike. Energetika je jedna od najvažnijih grana crnogorske ekonomije. Ova reformska mjera obuhvata aktivnosti na unapređenju upravljanja elektroenergetskim kompanijama koje su u dominantnom državnom vlasništvu, i to: Elektroprivreda Crne Gore AD Nikšić (EPCG), Crnogorski elektroprenosni sistem AD (CGES), Crnogorski elektrodistributivni sistem DOO Podgorica (CEDIS), Crnogorski operator tržišta električne energije DOO (COTEE) i Berza električne energije DOO Podgorica (BELEN). Mjera ima za cilj bržu reformu i intenzivniji razvoj elektroenergetskog sektora, kao i povećanje konkurentnosti kompanija i bržu integraciju crnogorskog u regionalno tržište električne energije. Mjera je u skladu sa Energetskom politikom Crne Gore do 2030. godine, Strategijom razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine i Akcionim planom za njeno sprovođenje za period 2016 – 2020. godina, kao i sa energetskom politikom Energetske zajednice i Evropske unije. Sprovođenje mjere je prioritetno u EPCG, jer se nakon raskida ugovora o strateškom partnerstvu sa italijanskom kompanijom A2A državno vlasništvo u EPCG povećalo sa 57% na 71%, a shodno ugovornoj obavezi taj udio će se povećati na 98% u 2019. godini.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Analiza vlasničke, upravljačke i organizacione strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu i odabir optimalnih vlasničkih i upravljačko-organizacionih modela (odgovorni: Ministarstvo ekonomije, predmetne kompanije); početak implementacije odabranih modela kod prioriternih kompanija (odgovorni: Ministarstvo ekonomije, predmetne kompanije);
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Nastavak implementacije optimalnog vlasničkog i upravljačko-organizacionog modela za predmetne kompanije (odgovorni: Ministarstvo ekonomije, predmetne kompanije);
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Nastavak implementacije optimalnog vlasničkog i upravljačko-organizacionog modela za predmetne kompanije (odgovorni: Ministarstvo ekonomije, predmetne kompanije).

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Ovom mjerom stvaraju se uslovi za povećanje interesovanja uskospesijalizovanih kompanija za strateško partnerstvo sa crnogorskim elektroenergetskim subjektima. Očekuje se da će mjera doprinijeti povećanju investicija u crnogorski elektroenergetski sektor i unapređenju znanja, što će dalje imati značajan uticaj na diversifikaciju portfolija i poboljšanje konkurentnosti elektroenergetskih kompanija.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU):

- Utvrđeni optimalni modeli vlasničke, upravljačke i organizacione strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu i plan aktivnosti za njihovu primjenu, do kraja trećeg kvartala 2019. godine;
- Primijenjen optimalni model u najmanje jednoj prioritetnoj predmetnoj kompaniji, do kraja 2020. godine.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Procjenjuje se da je ukupna vrijednost dodatnih troškova za sprovođenje mjere 130.000 EUR, za čije finansiranje iz centralnog budžeta treba obezbijediti 30.000 EUR, a ostatak od strane elektroenergetskih kompanija.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Očekuje se pozitivan uticaj na zapošljavanje u elektroenergetskom sektoru i drugim sektorima, u srednjem i dugom roku, i to zbog diversifikacije portfolija kompanija i intenzivnijih investicionih aktivnosti. Mjera je neutralna sa aspekta rodne ravnopravnosti.

Potencijalni rizici: S obzirom da se mjera odnosi na kompleksan proces restrukturiranja više elektroenergetskih kompanija, postoji potencijalni rizik od pomjeranja rokova za realizaciju pojedinih aktivnosti u okviru ove mjere. Za ublažavanje rizika planirano je angažovanje dodatnih članova timova koji sprovode mjeru.

Prioritetna reformska mjera br. 2: Unapređenje zakonodavno - regulatornog i institucionalnog okvira za integraciju u regionalno tržište električne energije

Opis mjere: U zaključcima sa Ministarskog dijaloga iz maja 2018. godine nije bilo preporuka vezanih za oblast energetike. Ova reformska mjera obuhvata aktivnosti na unapređenju zakonodavno - regulatornog i institucionalnog okvira, a ima za cilj razvoj konkurentnog i transparentnog tržišta električne energije u Crnoj Gori i njegovu integraciju u regionalno tržište električne energije. Mjera je u skladu sa Energetskom politikom Crne Gore do 2030. godine, Strategijom razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine i Akcionim planom za njeno sprovođenje za period 2016 – 2020 godina. Ova mjera je predviđena i Aneksom Zaključaka Samita Zapadnobalkanske šestorke u Beču, od 27. avgusta 2015. godine, u kojem su kao tzv. „meke mjere“ naznačene aktivnosti na nacionalnom i regionalnom nivou koje imaju za cilj uklanjanje barijera za razvoj regionalnog tržišta električne energije. „Meke mjere“ se sprovode uz podršku Sekretarijata Energetske zajednice. Ključne aktivnosti se odnose na stvaranje uslova za efikasno funkcionisanje transparentnog kratkoročnog tržišta električne energije na nacionalnom i regionalnom nivou, aktivno učešće u regionalnom balansnom tržištu i unapređenje prekogranične razmjene električne energije.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Transponovanje u crnogorske propise i implementacija Regulative (EU) 347/2013 o smjernicama za transevropsku energetsku infrastrukturu; transponovanje u crnogorske propise i implementacija Regulative (EU) 1227/2011 o cjelovitosti i transparentnosti veleprodajnog tržišta energije; kreiranje modela povezivanja nacionalnog sa susjednim tržištima električne energije; uspostavljanje efikasnog balansnog tržišta električne energije na regionalnom nivou;
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Transponovanje u crnogorske propise Regulative (EU) 2015/1222 o uspostavljanju smjernica za dodjelu kapaciteta i upravljanje zagušenjima i Regulative (EU) 2016/1719 o uspostavljanju smjernica za dugoročnu dodjelu kapaciteta i implementacija istih; nastavak aktivnosti na povezivanju nacionalnog sa susjednim tržištima električne energije;
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Nastavak aktivnosti na unapređenju funkcionisanja regionalnog tržišta električne energije.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Ova mjera ima značajan direktan uticaj na povećanje efikasnosti funkcionisanja elektroenergetskih subjekata. Nadalje, mjerom će se obezbijediti kreiranje pouzdanih cjenovnih signala na funkcionalnom tržištu električne energije odlikavajući nepristrasno i konkurentsko međudjelovanje ponude i potražnje, što će doprinijeti ukupnom ekonomskom razvoju.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU):

- Donijeti propisi u koje su transponovane Regulativa (EU) 347/2013 i Regulativa (EU) 1227/2011, do kraja 2019. godine;
- Donijeti propisi u koje su transponovane Regulativa (EU) 2015/1222 i Regulativa (EU) 2016/1719, do kraja 2020. godine;

- Donijet podzakonski akt na osnovu zakona u koji će biti transponovana Regulativa (EU) 347/2013, kojim će se definisati metodologija i kriterijumi za procjenu ulaganja u infrastrukturne projekte iz oblasti električne energije i svih većih rizika povezanih s takvim projektima, do kraja 2019. godine.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Procjenjuje se da za ovu mjeru nijesu potrebna dodatna budžetska sredstva.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Ne očekuje se značajan direktni uticaj na zapošljavanje, niti uticaj na rodnu ravnopravnost.

Potencijalni rizici: Ova reformska mjera je bila sadržana i u Programu ekonomskih reformi za Crnu Goru 2018 – 2020. godina, ali aktivnosti planirane za 2018. godinu nijesu u potpunosti realizovane, dijelom i zbog neblagovremenog donošenja prilagođenih predmetnih propisa za ugovorne strane Energetske zajednice. Ovi propisi se donose u skladu sa Sporazumom o formiranju Energetske zajednice, a njihovo donošenje se očekuje u toku 2019. godine. Usljed visokog nivoa kompleksnosti i regionalne dimenzije mjere, kao i velikog broja učesnika u njenoj implementaciji, postoji potencijalni rizik od nepostizanja dogovora između institucija i subjekata kao nosilaca aktivnosti planiranih u okviru mjere. Za ublažavanje rizika planirana je intenzivnija saradnja sa Sekretarijatom Energetske zajednice.

Prioritetna reformska mjera br. 3: Kreiranje efikasnog i nezavisnog regulatornog tijela i tijela za bezbjednost u željezničkom saobraćaju

Opis mjere: Donošenjem izmjena i dopuna Zakona o željeznici, planirana je reorganizacija poslova koje obavlja Direkcija za željeznice, na način da regulatorni i poslovi bezbjednosti budu u sklopu Direkcije za željeznice kao samostalnog organa uprave Vlade Crne Gore, sa jasnim navođenjem funkcija jednog i drugog tijela, u skladu sa Direktivom 2012/34 koja determiniše uslove za funkcionisanje jedinstvenog željezničkog tržišta Evrope. Takođe, realizacija i modeli za rješavanje ove reformske mjere nalaze se i u Strategiji razvoja željeznice za period 2017-2027. godina, koju je Vlada usvojila u I kvartalu 2017. godine. U izvještaju o sprovođenju preporuka EK iz maja 2017. godine u preporuci broj 4 je navedeno: "Crna Gora se poziva da obezbijedi efikasne i nezavisne željezničke regulatorne i bezbjednosne organe vlasti kako bi se implementiralo potpuno otvaranje željezničkog tržišta.", što je i preporuka sa ministarskog sastanka EU i Crne Gore održanog dana 25. maja 2018. godine.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Usvajanje novog Zakona o željeznici (do čega nije došlo, kako je prvobitno bilo planirano, tokom 2018. godine zbog dugih administrativnih procedura) i formalan početak implementacije funkcije nezavisnog regulatornog tijela (III kvartal 2019.) u okviru Direkcije za željeznice.
- Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Puna implementacija funkcije nezavisnog regulatornog tijela u okviru Direkcije za željeznice, u skladu sa EU pravilima i preporukama, jačanje i obuka administrativnih kapaciteta.
- Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Jačanje administrativnih kapaciteta (obuke, stručne edukacije).

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: U uslovima liberalizovanog željezničkog tržišta, jasno definisana regulativa u ovoj oblasti i jaka uloga nezavisnog regulatora može biti podstrek za uključenje novih operatera na tržište, što bi poboljšalo konkurentnost i kvalitet usluga. Očekuje se da u ovom periodu realizacije reformske mjere dođe do pojave novih operatera, čime će se direktno uticati i na obim prometa, a time i dodatno podstaći rast BDP.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU):

- 2019. god.: Usvajanje Zakona o željeznici
- 2020. god.: Potpuno institucionalizovano regulatorno tijelo, definisane nadležnosti, operacionalizacija
- 2021. god.: Broj obučanih kadrova

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Sredstva za rad Direkcije za željeznice, kao organa uprave u sastavu Vlade, planiraju se godišnjim budžetom države, a kao izdatak u vezi sa implementacijom funkcije nezavisnog regulatornog tijela u okviru Direkcije za željeznice, na godišnjem nivou planiran je iznos od 315.000 eura.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Pojavom novih operatera očekuje se i povećanje broja zaposlenih, s tim da se očekuje da se znatno poveća efikasnost funkcionisanja firmi u poređnju sa sadašnjim načinom poslovanja, odnosno očekuje se poslovanje u uslovima angažovanja manjeg broja visoko produktivnih radnika.

Potencijalni rizici: Rizik se odnosi na nedostatak kadrovskih kapaciteta za potpuno ispunjavanje svih potrebnih zadataka i aktivnosti regulatora. Čitav region Zapadnog Balkana ima ograničen broj obučениh stručnjaka koji ove poslove mogu raditi na potpuno zadovoljavajući način.

4.3.2 Sektorski razvoj

Analiza glavnih prepreka: Ključni razvojni sektori u Crnoj Gori su industrija, poljoprivreda i usluge, prvenstveno turističke. U tom smislu, reformske mjere u okviru sektora u PER-u 2018. su prikazane za oblasti industrije, poljoprivrede, turizma i finansijskih usluga i dijagnoza stanja za ove oblasti je data u nastavku.

Industrija Ključne prepreke za brži industrijski razvoj i strukturne slabosti crnogorske industrije i dalje prisutne, su slaba diverzifikacija sa dominantnim učešćem proizvoda niže faze prerade, u izvozu dominantna uloga tradicionalnih sektora, niska radna produktivnost, nedovoljno investiranje u modernizaciju, u nedovoljnoj mjeri iskorišćen naučno-istraživački potencijal i slabe veze između privrede i nauke. Učešće industrije u BDP u 2017.g iznosi 11,6%., dok je učešće prerađivačke industrije u BDP na nivou prethodne godine od 4,7%. Udio prerađivačke industrije u ukupnoj industrijskoj strukturi je u 2017.g. je na nivou prethodne godine od 57,6%. Sporiji rast prerađivačke industrije onemogućava povećanje produktivnosti rada kao i povećanje zaposlenosti.

I dalje je prisutan nedovoljan nivo investicija za industrijsku modernizaciju (iznos investicija u osnovna sredstva u prerađivačkoj industriji neznatno je povećan u odnosu na 2016. godinu, ali ipak čine svega 3,7% ukupnih investicija u 2017.). Učešće industrije u ukupnom izvozu u 2017. godini je 91,5%, od čega prerađivačke industrije 70,2%. Glavni izvozni podsektori prerađivačke industrije su i dalje metalna, prehrambena i drvna industrija sa 65,5% u strukturi izvoza unutar prerađivačke industrije, sa dominacijom proizvoda niskog nivoa dodate vrijednosti i stepena finalizacije kako u segmentu proizvodnje tako i izvoza. I dalje je prisutno nedovoljno ulaganje u znanje i inovacije, slaba povezanost privrede sa naukom i istraživanjima (ulaganja u R&D u 2016.g. iznose 0,32% BDP, od čega je poslovno-preduzetnički sektor svega 0,05% BDP). Prevažilaženju ovih prepreka će uz već pokrenute aktivnosti na realizaciji programskih aktivnosti za dodjelu grantova za inovativne projekte (na bazi sufinansiranja razvoja inovativnih tržišno-orijentisanih proizvoda, usluga i tehnologija) doprinijeti i uspostavljanje NTP u Podgorici koji će kao generator inovativne djelatnosti podsticati saradnju akademskih naučnoistraživačkih ustanova sa privredom.

Ujedno, uskoro započinju aktivnosti na sveobuhvatnoj ocjeni dosadašnje implementacije Industrijske politike, na osnovu čije procjene o napretku implementacije i utvrđenih preporuka će biti redefinisana Industrijska politika i obezbijeđeno usklađivanje sa inoviranom Strategijom Evropske unije o industrijskoj politici

Poljoprivreda: Poljoprivreda predstavlja jedan od strateških razvojnih sektora u Crnoj Gori. Njeno učešće u BDP-u je u 2017. godini iznosilo je 6,8%. Bruto vrijednost proizvodnje u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u 2017. godini iznosila je iznosila je 482,9 mil. eura i veća je za 1,4% u odnosu na 2016. godinu, dok je bruto dodata vrijednost bila manja za 0,4% u odnosu na 2017. godinu. Glavni cilj poljoprivredne politike Crne Gore je unapređenje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i poboljšanje uslova života u ruralnim područjima. Osnovne prepreke za jačanje konkurentnosti sektora proizvodnje hrane u Crnoj Gori je niska produktivnost po jedinici površine, nepovoljna starosna struktura u ruralnim područjima, nerazvijena ruralna infrastruktura, kao i nepostojanje adekvatnog oblika udruživanja poljoprivrednih proizvođača u većini sektora poljoprivredne proizvodnje.

Značajna sredstva u okviru projekta Svjetske banke MIDAS kao i iz pretpristupnih fondova za ruralni razvoj i nacionalnog budžeta bila su na raspolaganju crnogorskim proizvođačima u prethodnom periodu, a sve u cilju jačanja sektora proizvodnje hrane. Tokom 2017. u sektor poljoprivrede investirano je oko 17 miliona eura od čega je podrška iz IPA sredstava iznosila 3.200.000 eura (ukupan iznos investicija 6.300.000 eura), dok je kroz mjere Agrobudžeta podrška iznosila 11 miliona eura i odnosila se na mjere direktne podrške (subvencije) i mjere koje imaju za cilj podršku investicijama u ruralnim područjima kao što su podrška podizanju novih zasada, kupovina stočnog fonda, diverzifikacija ekonomskih aktivnosti.

Zahvaljujući investicijama u objekte za preradu hrane i dostizanjem EU standarda bezbjednosti hrane, Crna Gora je ispunila preporuke EK date za ovu oblast. Trenutno, Crna Gora ima 15 odobrenih objekata za izvoz u EU. Dobijanje izvoznih brojeva će doprinijeti rastu izvoza poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda.

Turizam: I pored zadovoljavajućih rezultata mjerenih pokazateljima turističkog prometa, osnovne prepreke na putu ostvarenja strateškog cilja u razvoju turizma ogledaju se u: nedovoljnom broju smještajnih kapaciteta (prevashodno hotelskog tipa) više i visoke kategorije, neizbalansiranom regionalnom turističkom razvoju i još uvijek visokom stepnu sezonalnosti u poslovanju turističke privrede. Naime, analize pokazuju da se 90-95% smještajnih kapaciteta i turističkog prometa (broj turista, noćenja i prihoda) nalazi i realizuje u primorskom regionu, kao i da se 65-70% prometa ostvaruje tokom tri ljetnja (jun, jul i avgust) mjeseca u godini.

Posljedice takvog stanja i kretanja turističkih tokova su:

- Sjever Crne Gore je sa turističkog aspekta nedovoljno razvijen, uz konstantno odvijanje migracije stanovništva ka drugim djelovima države,
- u periodima prije i poslije glavne (ljetnje) turističke sezone, poslovanje turističke privrede ne odvija se zadovoljavajućom dinamikom, što u krajnjem uslovljava sezonsko zapošljavanje, čime se ne doprinosi povećanju ukupnog broja zaposlenih.

Bankarske usluge: Na ministarskom sastanku u maju 2018. godine data je posebna preporuka Crnoj Gori za finansijski sektor. U cilju podsticanja rješavanja NPL-a i restrukturiranja korporativnog duga izvan bankarskog sektora, Crna Gora je posljednjih godina preduzela niz pravnih i institucionalnih reformi u nastojanju da unaprijedi okvir za prinudnu naplatu potraživanja, pa samim tim i potraživanja po osnovu kredita. Korišćen je višedimenzionalni pristup, jer pojedinačne mjere ovdje ne bi mogle dati rezultate, tako da učešće NPL-a u ukupnim kreditima ostvaruje višegodišnji pad i to sa oko 26% u 2011.g. na 6,7% na kraju septembra 2018.g. Stoga se o NPL-u više ne može govoriti kao pitanju od sistemskog značaja već samo individualnog, odnosno sa aspekta pojedinih banaka. Aktivnosti Centralne banke bile su usmjerene na implementaciju Zakona o sporazumnom finansijskom restrukturiranju dugova prema finansijskim institucijama, čija je primjena produžena do maja 2019. godine. Efekti usvojenih rješenja su evidentni s obzirom da je primjenom ovog Zakona do 30.09.2018.g. restrukturirano kredita u iznosu od 36,7 miliona eura, od čega se na pravna lica odnosi 35,1 milion eura ili 95,7%, a na fizička lica 1,6 miliona eura ili 4,3%. Centralna banka će nastaviti sa daljim aktivnostima na smanjenju NPL-a kroz aktivan

supervizorski proces i kontinuiranu komunikaciju sa svakom bankom pojedinačno u sistemu, kao i sa pojačanim nadzorom nad sprovođenjem obaveza banaka koje proizilaze iz izmjena i dopuna Odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama, a odnose se na praćenje realizacije utvrđenih strategija i ciljeva za rješavanje nekvalitetnih kredita, što treba dodatno da doprinese daljem smanjenju nivoa NPL-a u bankama.

U drugom kvartalu 2018. godini usvojen je podzakonski okvir za sprovođenje Zakona o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu potraživanja, mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima kojim je, između ostalog, propisana obaveza licenciranja društava za otkup potraživanja (tzv. faktoring kompanija) na koje su izmješteni korporativni zajmovi iz bankarskog sektora. Inovirana je radna verzija nacрта Zakona o sanaciji kreditnih institucija i u potpunosti usaglašena sa BRRD direktivom. Zakonom su kreirane pravne pretpostavke za uspostavljanje funkcije sanacije, osnivanje sanacionog fonda i sprovođenje mogućih mjera sanacije u skladu sa direktivom. Kroz Tvinig projekat, koji je otpočeo u aprilu tekuće godine, finalizuje se radna verzija nacrtu Zakona o kreditnim institucijama, kao i dijela pratećih podzakonskih akata. Potreba implementiranja procjene kvaliteta aktive (AQR) biće predmet razmatranja u kratkoročnom periodu. Naime, imajući u vidu preduzete aktivnosti tokom 2018. godine na radikalnoj promjeni regulatornog okvira, u cilju usaglašavanja sa relevantnim direktivama EU, odnosno implementacije standarda Basela III, početka primjene MSFI 9, kao i nastavak trenda pada NPL-a tokom 2018. godine, smatramo da vršenje AQR-a, uprkos njegovom značaju, ne treba da predstavlja prioritet u odnosu na navedene aktivnosti. Tokom 2019. godine biće razmotrena mogućnost sprovođenja AQR za osjetljive banke. Okvir za pomoć u hitnoj likvidnosti unaprijeđen je usvajanjem nove Odluke o bližim uslovima za davanje kredita bankama u slučaju potreba za likvidnošću²³. U cilju unapređenja odgovornosti i transparentnosti makroprudencione politike, Centralna banka je u junu 2018. godini donijela i objavila na svojoj internet strani Okvir za sprovođenje makroprudencione politike²⁴.

Izveštaj o sprovođenju preporuka EK iz maja 2018. godine: Izveštaj o sprovođenju preporuka EK iz maja 2018. godine: Konkretno preporuke na ministarskom dijalogu u maju 2018. godine, date su za oblast bankarskih usluga. Crnoj Gori je tada preporučeno da nastavi napore usmjerene na rezoluciju NPL i restrukturiranje korporativnog duga, fokusirajući se i na zajmove izvan bankarskog sektora i osnovne prepreke van nadležnosti centralne banke. Takođe, da se uspostavi okvir za oporavak i rezoluciju kreditnih institucija i da se razmisli o sprovođenju pregleda kvaliteta aktive u bankarskom sektoru i opcijama za unapređenje okvira za pomoć u hitnoj likvidnosti. Dodatno, da se unaprijedi odgovornost i transparentnost makroprudencijalne politike objavljivanjem dokumenta u kome su opisane nadležnosti, ciljevi i instrumenti centralne banke u ovoj oblasti.

Prioritetna reformska mjera br. 4: Podrška investicijama za razvoj i modernizaciju sektora industrije

Opis mjere: U skladu sa strateškim dokumentima Industrijska politika Crne Gore do 2020.godine, Pravci razvoja Crne Gore 2018-2021, Strategija regionalnog razvoja do 2020 godine., u pitanju je višegodišnja reformska mjera, kojom se u kontinuitetu nastoji obezbijediti unapređenje razvoja industrije, i predstavlja kombinaciju dvije mjere iz oblasti razvoja industrijskog sektora, iz PER 2018-2020. U fokusu mjere, kao odgovor na ključna "uska grla" u sektoru industrije, su finansijski podsticaji za investicije koje kako u proizvodnom, tako i u sektoru usluga doprinose porastu zapošljavanja obezbjeđujući izgradnju novih ili diverzifikaciju postojećih kapaciteta (implementacija Uredbe o podsticanju direktnih investicija) kao i tehnološko osavremenjavanje kroz uvođenje nove opreme/mašina (realizacija Programa podrške za modernizaciju prerađivačke industrije).

²³ "Sl. list Crne Gore" br. 82/17.

²⁴ http://www.cbcbg.me/slike_i_fajlovi/fajlovi/fajlovi_naslovna/okvir_makroprudenciona_politika.pdf

U okviru komponente I, u segmentu finansijskih podsticaja za nove investicije, usmjerenih na novo zapošljavanje, nakon značajnih postignutih efekata po osnovu prva dva Javna poziva i implementacije 6 investicionih projekata ukupne vrijednosti 8,7 miliona eura uz zapošljavanje 285 novozaposlenih lica, došlo je do zastoja u implementaciji uzrokovanog određenim poteškoćama i kašnjenjima u postupku ocjene formalne ispravnosti prijava III javnog oglasa iz 2017. godine, koji je formalno okončan u toku 2018. Negativno iskustvo III javnog oglasa u smislu velikog broja neispravnih prijava i nezaključivanja novih ugovora u 2017. i 2018. godini, uslovalo je rad na izmjeni Uredbe o podsticanju direktnih investicija, čije se usvajanje od strane Vlade CG očekuje do kraja tekuće godine. Uredbom će biti pojednostavljene procedure podnošenja prijava i olakšani kriterijumi za dodjelu sredstava (snižavanje kriterijuma u vezi ulaganja i broja novozaposlenih lica), kao i omogućiti brži i jednostavniji pristup sredstvima u kraćem postupku dodjele bespovratnih sredstava, bez ograničavanja vremenskog perioda za podnošenje prijava na Javni oglas.

U okviru komponente II, usmjerene na modernizaciju kroz kreditni aranžman sa IRFCG, uz sufinansiranje Ministarstva ekonomije u vidu bespovratnih sredstava do 20% opravdanih troškova nabavke, u prethodne dvije godine realizacije Programa, po osnovu odobrenih 5 prijava omogućena je tehnološka modernizacija kroz nabavku novih mašina i prateće opreme vrijednosti 531.366 eura (bespovratna podrška Min. ekonomije 71.136 eura). Trend povećanog interesovanja i vrijednosti odobrene finansijske podrške ukazuje na sve značajnije efekte realizacije započetih aktivnosti.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Komponenta 1: Podsticanje novih investicija u proizvodnom sektoru i sektoru usluga, proširenje ili diverzifikacija postojećih proizvodnih kapaciteta, u čijem je fokusu novo zapošljavanje - Nadležna institucija: Ministarstvo ekonomije/ Sekretarijat za razvojne projekte. Komponenta 2: Podsticanje investicija za tehnološku modernizaciju kroz nabavku nove ili polovne proizvodne opreme, kao i novih djelova/specijalizovanih alata neophodnih za stavljanje u pogon neiskorišćenih mašina - Nadležna institucija: Ministarstvo ekonomije/ Investiciono-razvojni fond CG
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Dalja realizacija programskih aktivnosti.
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Dalja realizacija programskih aktivnosti.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Investicije u izgradnju novih ili proširivanje postojećih industrijskih kapaciteta i, dodatno, u novu tehnologiju i modernizaciju industrije doprinijeće povećanju kvaliteta i kvantiteta proizvodnje, unaprjeđenju poslovnih performansi, diverzifikaciji proizvodnog asortimana kao i otvaranju novih radnih mjesta. Implementacija mjere u punom kapacitetu, u srednjem roku treba da doprinese povećanju učešća industrije u BDP, povećanju BDV prerađivačke industrije, izvoznog potencijala, kao i poboljšanju ranga u Indeksu globalne konkurentnosti.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU): Za navedenu mjeru pokazatelji uspješnosti na nivou rezultata su broj sklopljenih ugovora/odobrenih prijava po osnovu Javnog oglasa, iznos odobrenih subvencija, broj ugovorima predviđenih radnih mjesta za realizaciju investicionih projekata, u dijelu komponente mjere koja ima direktan uticaj na zapošljavanje. Na nivou indikatora uticaja, uspješnost se mjeri povećanjem nivoa investicija u sektoru industrije.

KPU	2018	2019	2020	2021
Broj sklopljenih ugovora/ podržanih prijava	7 ²⁵	16	20	25
Iznos odobrenih subvencija	480.000€	1.400.000€	1.900.000€	2.250.000€
Broj ugovorima predviđenih radnih mjesta za realizaciju investicionih projekata	90	200	250	300

²⁵ U pitanju su preliminarni podaci jer je Javni oglas otvoren i proces ocjene prijava u toku.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Za aktivnosti podsticanja investicija koje doprinose zapošljavanju nije bilo zaključenih ugovora u 2018.g, uz vrijednost odobrenih subvencija za isplatu treće tranše po osnovu realizacije već započetih projekata, u iznosu od 330.000 eura²⁶. Za realizaciju aktivnosti usmjerenih na tehnološku modernizaciju, u toku 2018. godine je odobreno 7 prijava, uz subvencije u iznosu od 150.000 eura. Dodatni trošak za implementaciju mjere u 2019. g., za komponentu 1 iznosi 870.000 eura, dok za implementaciju komponente 2 iznosi 50.000 eura . Ukupno budžetsko izdvajanje za implementaciju mjere u 2019.godini je 1,4 miliona eura. Za implementaciju mjere u 2020.godine predviđa se budžetsko izdvajanje u iznosu od 1,9 miliona eura, a u 2021.g. 2,25 miliona eura.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Komponenta 1. ima direktan uticaj na zapošljavanje²⁷, gdje se Uredbom finansiraju investicioni projekti koji obezbjeđuju novo zapošljavanje na neodređeno vrijeme, na poslovima na kojima se realizuje investicioni projekat, sa akcentom na manje razvijena područja i ravnomjeran regionalni razvoj države. Efekti započete realizacije 6 projekata u 2016.g. su 285 novozaposlenih lica na neodređeno vrijeme uz obavezu korisnika sredstava da zadrži broj novozaposlenih lica u kontinuitetu najmanje 3/5 godina nakon završetka realizacije investicionog projekta. Sa aspekta rodne ravnopravnosti, ova mjera se ocjenjuje kao neutralna.

Potencijalni rizici: U dijelu komponente 1., rizik za efikasno sprovođenje mjere se ogleda u kvalitetu podnijetih aplikacija i neophodne dokumentacije za učešće na Javnom pozivu, uz rizik neizvršavanja ugovornih obaveza, dok je u pogledu komponente 2., prvobitno prisutan rizik nedovoljnog interesovanja privrednih subjekata, uspješno prevaziđen i mjera se sprovodi zadovoljavajućom dinamikom, bez trenutno prisutnih rizika.

Prioritetna reformaska mjera br. 5: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanja standarda EU

Opis mjere: Ovom mjerom podržava se podizanje novih zasada poljoprivrednih kultura, povećanje stočnog fonda, nabavka specijalizovane mehanizacije, izgradnja i rekonstrukcija objekata za primarnu proizvodnju, nabavka opreme za preradu, izgradnja i rekonstrukcija objekata za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda sa ciljem unapređenja standarda bezbjednosti hrane, zdravlja i dobrobiti životinja i zdravlja bilja, kroz postepeno usklađivanje sa EU standardima kvaliteta i bezbjednosti hrane. Ova mjera se implementira u skladu sa Strategijom razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2015-2020. i Programom razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2016-2020. (IPARD).

Vremenski period sprovođenja mjere: Ova reformaska mjera je podijeljena u dvije aktivnosti: „Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava” i “Investicije u fizički kapital vezano za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda”. Investicije će se realizovati tokom 2019. 2020 i 2021. godine. Iako se IPARD program odnosi na period 2015-2020, sa potrošnjom sredstava će se nastaviti do 2023. godine.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Mjera će doprinijeti povećanju proizvodnje u primarnom i sektoru prerade. Bolje snabdijevanje prerađivačkog sektora domaćom sirovinom će doprinijeti povećanju dodate vrijednosti u proizvodnji, smanjenju uvozne zavisnosti i većoj konkurentnosti domaćih proizvoda. Posljednjih nekoliko godina bilježi se i rast izvoza sušenog i dimljenog mesa, prerađevina od mesa, voća, vina, piva, alkoholnih pića i eteričnih ulja.

²⁶ Za isplatu su preostale dvije rate u iznosu od 120.000€.

²⁷ Visina sredstava za podsticanje investicija kreće se u rasponu od 3.000-10.000 eura po novozaposlenom licu i određuje se prema kriterijumima definisanim Uredbom koji uključuju reference privrednog subjekta, vrijednost investicionog projekta, efekte na istraživanje i razvoj, ljudske resurse, životnu sredinu, ekonomske efekte i efekte na regionalni razvoj, obim međunarodnog prometa i dr.

Ključni pokazatelj uspješnosti: Efekti uspješnosti sprovođenja ove mjere se mogu analizirati kroz broj podnijetih aplikacija, broj uspješno realizovanih aplikacija, vrijednost realizovanih investicija, površina novih zasada, broj novoizgrađenih objekata u primarnoj proizvodnji, broj objekata u poslovanju sa hranom koji su dostigli EU standard.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Ukupan planirani iznos podrške za 2019. godinu iznosi 28 milion eura, od čega 15 miliona je iz IPA sredstava, privatnih izvora 8 miliona eura i nacionalne kontribucije 5 miliona eura. Ukupan planirani iznos podrške za 2020. godinu iznosi 30,8 miliona eura, od toga je iz IPA sredstava 16,5 miliona eura, privatnih izvora 8,8 miliona eura i nacionalne kontribucije 5,5 miliona eura. Ukupan planirani iznos podrške za 2021. godinu iznosi 31 miliona eura, od toga je iz IPA sredstava 18,75 miliona eura, privatnih izvora 10 miliona eura i nacionalne kontribucije 6,5 miliona eura.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Socijalni rezultat mjere ogleda se kroz podsticaj ženama i mladim na način da prilikom ocjenjivanja projekata više bodova dobijaju projekti čiji su oni nosioci, samim tim se afirmišu za pokretanje poslova u sektoru proizvodnje hrane, odnosno otvaranje novih radnih mjesta.

Potencijalni rizici: Implementacija predložene mjere zavisi od dostupnosti kreditne podrške proizvođačima, s obzirom da se investicije prefinansiraju od strane proizvođača u iznosu od 100% i nakon završetka investicije proizvođačima se refundira od 50-60% vrijednosti investicije. Ova pravila su propisana i u skladu su sa relevantnim pravilima EU. Pristup finansijskim sredstvima će biti olakšan kroz zakonske promjene koje se odnose na prepoznavanje zemljišta u ruralnim područjima kao kolaterala i uspostavljanje elektronskog imovinskog registra. Takođe, Investiciono razvojni fond je razvio posebnu liniju radi rješavanja problema nemogućnosti pristupa kreditnim sredstvima od strane farmera, a planirano je uspostavljanje garantnog fonda koji će biti na raspolaganju farmerima radi obezbjeđenja kolaterala. Farmeri/proizvođači su u mogućnosti da koriste različite izvore sredstava (banke, mikrokreditne organizacije, itd.) za finansiranje investicija.

	2019	2020	2021
IPARD II (60%)	20.0	22.0	25.0
NACIONALNO (IPARD 25%)	5	5.5	6.25
IPA (IPARD 75%)	15	16.5	18.75
učešće poljoprivrednika (40%)	8	8.8	10
UKUPNO	28	30,8	35

Prioritetna reformska mjera br. 6: Diverzifikacija turističkog proizvoda

Opis mjere: Diverzifikacija turističkog proizvoda podrazumijeva razvoj raznolikih vidova turističke ponude u zavisnosti od regionalnih potencijala a u cilju njihovog sinergijskog obuhvata u jednu cjelinu koja će biti u funkciji ostvarenja strateškog cilja razvoja turizma, tj. pozicioniranja Crne Gore na svjetskoj turističkoj mapi kao visoko-kvalitetne cjelogodišnje turističke destinacije.

Mjera se ostvaruje kroz aktivnosti na razvoju turizma orjentisanog na prirodu, zatim kulturnog, ruralnog, zdravstvenog, nautičkog, sportskog i drugih vidova turizma, odnosno kroz razvoj turističkih proizvoda za odabrane - ciljne grupe turista.

Fokus aktivnosti u okviru mjere usmjeren je ka intenzivnijem razvoju sjevernog i središnjeg regiona Crne Gore, zatim ka njihovom objedinjavanju sa ponudom Primorja u jedinstvenu cjelinu, sve u cilju podizanja

nivoa konkurentnosti Crne Gore kao turističke destinacije na regionalnom i globalnom nivou. Aktivnosti u okviru mjere odvijaju se uz poštovanje principa održivosti (korelacija sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja), a njihovom realizacijom stvaraju se preduslovi za ravnomjernu turističku ponudu sa regionalnog aspekta (korelacija sa Strategijom regionalnog razvoja). Jedan od rezultata unapređenja i diverzifikovanja ponude u sjevernom i središnjem regionu jeste i povećanje broja novo-otvorenih radnih mjesta, povećanje turističkog prometa (broja turista, noćenja i prihoda od turizma), zatim smanjenje migracija sa Sjevera ka Jugu, kao i podizanje nivoa životnog standarda stanovništva (korelacija sa Milenijumskim razvojnim ciljevima).

Implementatori aktivnosti u okviru mjere, prevashodno su mala i srednja preduzeća, u okviru kojih se stvaraju preduslovi za zapošljavanje velikog broja žena i mladih (korelacija sa 6. preporukom EK).

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini** - Planinarenje i biciklizam, Panoramski putevi Crne Gore, Program podsticajnih mjera u oblasti turizma, Sva čuda CG (MORT)
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini** - Planinarenje i biciklizam, Panoramski putevi Crne Gore, Program podsticajnih mjera u oblasti turizma, Sva čuda CG (MORT)
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini** - Planinarenje i biciklizam, Panoramski putevi Crne Gore, Program podsticajnih mjera u oblasti turizma, Sva čuda CG (MORT)

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Turizam je jedna od prioritetnih privrednih grana u Crnoj Gori, posebno imajući u vidu njegovu izveznu komponentu, odnosno činjenicu da oko 90% prometa ostvaruju inostrani turisti. Implementacija mjere za rezultat će imati produženje trajanja glavne turističke sezone, što će dalje uticati na povećanje iskorišćenosti smještajnih kapaciteta i otvaranje novih radnih mjesta. Mjera će takođe doprinijeti i podizanju nivoa svijesti o održivom razvoju životne sredine (jer ista predstavlja osnovu za održivi razvoj turizma), i to prvenstveno, putem turističke valorizacije prirodnih potencijala i kulturno–istorijske baštine.

Kontinuiranim unapređenjem turističkog proizvoda, očekuje se dalje povećanje izvezne komponente turističkih usluga, uz multiplikativne efekte na ostale privredne grane: saobraćaj, poljoprivredu, trgovinu... Očekivanja su da će se nastaviti trend rasta broja turista, noćenja i prihoda po osnovu potrošnje turista i da će se u narednom desetogodišnjem periodu bilježiti rast ukupnog (direktno i indirektno) učešća turizma u BDP-u po prosječnoj godišnjoj stopi od oko 3,9% (shodno Izvještaju Svjetskog savjeta za putovanja i turizam).

Realizacijom mjere podiže se nivo konkurentnosti Crne Gore kao turističke destinacije i to ne samo u Regionu nego i šire posmatrano, jer se stvara proizvod koji je po svojoj prirodi jedinstven (objedinjava se ponuda svih regiona u Crnoj Gori), tj. omogućava se turistima vrlo raznolik doživljaj u relativno kratkom vremenskom periodu, s obzirom na geografske karakteristike države.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU): Ključni pokazatelji uspješnosti realizacije mjere su povećanje broja turista i broja noćenja u zaleđu Primorja (sjevernom i središnjem regionu Crne Gore):

Zaleđe Primorja (sjeverni i središnji region)	Index 2019/2018.	Index 2020/2019.	Index 2021/2020.
Broj turista	101	102	103
Broj noćenja	102	103	104

Kada je riječ o pokazateljima uspješnosti, mora se imati u vidu i činjenica da je turistički proizvod je vrlo kompleksan proizvod, tj. kada se govori o uspješnosti u turizmu, mora se imati u vidu njegova specifičnost, odnosno njegov multiplikativni efekat na druge privredne grane (doprinosi većem obimu poslovanja u drugim privrednim granama: poljoprivredi, saobraćaju, trgovini, telekomunikacijama,...)

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Za realizaciju aktivnosti navedenih za 2019. godinu, dodatni trošak sprovođenja mjere iznosi 189.000 mil €. ovaj iznos planiran je budžetom.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: S obzirom da je turizam radno intenzivna djelatnost, očekuje se povećan doprinos ukupnom broju zaposlenih (među kojima je veliki udio ženske populacije, čime se doprinosi i ekonomskom jačanju žena (korelacija sa Strategijom razvoja ženskog preduzetništva i Aktivnostima na planu uspostavljanja rodne ravnopravnosti). U predstojećem desetogodišnjem periodu, prognozira se porast udjela ukupno zaposlenih (direktno i indirektno) u turizmu u ukupnom broju zaposlenih, po prosječnoj godišnjoj stopi od 1,3%, pri čemu se očekuje veći broj novih radnih mjesta u manje razvijenim područjima.

Potencijalni rizici: Rizici u ostvarenju mjere odnose se, prvenstveno, na izvršenje planova u definisanim vremenskim okvirima s obzirom na obavezu provođenja tenderskih procedura, što u krajnjem može da prouzokuje neiskorišćavanje sredstava prema utvrđenim namjenama. Mjere ublažavanja negativnih efekata realizovaće se uspostavljanjem javno-privatnih partnerstava i efikasnijim korišćenjem sredstava EU fondova.

Prioritetna reformska mjera br. 7: Jačanje okvira za prudencioni nadzor i sanaciju banaka

Opis mjere: U cilju jačanja okvira za prudencioni nadzor i sanaciju banaka kojim se podstiče finansijska stabilnost, kroz proces harmonizacije zakonodavstva sa novom pravnom tekovinom EU u oblasti finansijskih usluga, u skladu sa dinamikom utvrđenom Programom pristupanja Crne Gore EU 2019-2020, izvršiće se radikalna reforma regulatornog okvira kojim se uređuje bankarsko poslovanje. U tom pravcu, usvojiće se paket od tri zakona: Zakon o kreditnim institucijama, Zakon o sanaciji kreditnih institucija i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o stečaju i likvidaciji banaka, a potom Zakon o dodatnom nadzoru finansijskih konglomerata. Navedeno je u skladu sa preporukom br. 3 u okviru Zajedničkih zaključaka sa sastanka ministara EU i zemalja zapadnog Balkana iz maja 2018. godine.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Donošenje Zakona o sanaciji kreditnih institucija kojim će se implementirati Direktiva o uspostavljanju okvira za oporavak i sanaciju kreditnih institucija i investicionih društava 2014/59 EU (tzv. BRRD direktiva); donošenje Zakona o kreditnim institucijama kojim će se implementirati Direktiva 2013/36 EU o pristupanju djelatnosti kreditnih institucija i bonitetnom nadzoru nad kreditnim institucijama i investicionim društvima i Regulativa br. 575/2013 EU o bonitetnim zahtjevima za kreditne institucije i investiciona društva, kao i priprema dijela podzakonske regulative za sprovođenje tog zakona; donošenje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o stečaju i likvidaciji banaka.
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Donošenje seta podzakonskih akata za sprovođenje Zakona o sanaciji kreditnih institucija i Zakona o kreditnim institucijama; Donošenje Zakona o dodatnom nadzoru finansijskih konglomerata kojim će se implementirati Direktiva 2002/87/EC o dodatnom nadzoru kreditnih institucija, društava za osiguranje i investicionih društava u finansijskom konglomeratu.
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Donošenje podzakonskog akta za sprovođenje Zakona o dodatnom nadzoru finansijskih konglomerata.

Nadležna institucija za implementaciju navedenih aktivnosti je Centralna banka Crne Gore, a u dijelu dodatnog nadzora finansijskih konglomerata, pored Centralne banke, i Komisija za tržište kapitala i Agencija za nadzor osiguranja.

Očekivani uticaj na konkurentnost/obrazloženje mjere: Ova mjera će kroz harmonizaciju regulatornog okvira sa pravnom tekovinom EU kojom se uređuje poslovanje banaka doprinijeti jačanju finansijske stabilnosti i kreiranju povoljnijeg poslovnog ambijenta u Crnoj Gori.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU): Za praćenje i evaluaciju efekata reformskih mjera koristiće se sledeći indikatori uspješnosti: Usvojena su zakonska akta.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Za implementaciju mjere nisu potrebna sredstva iz Budžeta Crne Gore.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Nema direktnog uticaja na zapošljavanje, ali moguć je pozitivan indirektan uticaj na zapošljavanje u bankarskom i realnom sektoru, kao posljedica kreiranja stabilnog i povoljnijeg poslovnog ambijenta. Nema uticaja na rodnu ravnopravnost.

Potencijalni rizici: U cilju minimiziranja rizika od neusvajanja navedenih akata u planiranom roku, predviđen je period od godinu dana za sprovođenje proceduralnih aktivnosti na utvrđivanju predloga zakonskog teksta od strane nadležnog ministarstva i njegovog dostavljanja Skupštini Crne Gore na usvajanje.

4.3.3 Poslovni ambijent i smanjenje neformalne ekonomije

Analiza glavnih prepreka: Prepreke u ovoj oblasti se odnose na biznis barijere za poslovanje privrede i postojanje određenog dijela neformalne ekonomije koja remeti lojalnu konkurenciju i nepovoljno utiče na budžet države. Pored administrativnih barijera koje se kontinuirano otklanjaju u cilju unapređenja poslovnog ambijenta, jedna od prepreka koja postoji u izvjesnoj mjeri je pristup privrednika finansiranju, naročito sektora malih i srednjih preduzeća.

Iako se finansiranje MMSP u formi kreditne podrške u velikoj mjeri koristi od strane različitih kategorija početnika u biznisu i postojećih MMSP, prepreke se ogledaju i u nedovoljnoj raspoloživosti drugih finansijskih instrumenata koji odgovaraju potrebama MMSP, kao što su bespovratna sredstva u vidu grantova, kojima se jača produktivnosti i efikasnosti poslovanja, inovativnost, internacionalizacija preduzeća i međusobna saradnja i umrežavanje. Ograničenja postoje i za početnike po pitanju pripreme za osnivanje i mogućnosti za početno finansiranje kao i praćenje i podrška radu preduzeća u prvim godinama poslovanja, što dovodi u pitanje opstanak start up preduzeća, rast, inovativnost i konkurentnost MMSP na međunarodnim tržištima.

Dodatno, Vlada u svom fokusu ima otklanjanje prepreka za jačanje poslovnog ambijenta, kao što su: unapređenje efikasnosti državne administracije, smanjenje troškova administrativnih postupaka i skraćivanje dužine njihovog trajanja. Crna Gora kao sigurna, ekonomski održiva i politički stabilna država, sa potencijalom za dalji ekonomski rast, iskoristiće ciljne napore da podstakne dalje poboljšanje poslovnog okruženja.

Rezultati ostvareni kroz Izvještaj o globalnom indeksu konkurentnosti, Izvještaje o Indeksu ekonomskih sloboda Heritidž fondacije i Frejze institut, kao i objave kreditnih rejting agencija "S&P" i "Moody's" o kreditnom rejtingu Crne Gore, potvrda su reformskih napora crnogorske Vlade u održanju stabilnosti javnih finansija i realizaciji mjera predviđenih fiskalnom strategijom.

U cilju unapređenja kvaliteta, efikasnosti i dostupnosti javnih usluga, kao i stvaranje boljeg i stimulativnijeg poslovnog ambijenta, Ministarstvo finansija, u saradnji sa kancelarijom Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj Gori, nastavlja rad na projektu „Bez barijera. Da posao ne stoji!“, kako bi se prepoznale barijere, kao i našla adekvatna rješenja za njihovo uklanjanje.

Takođe, u saradnji sa kancelarijom Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj Gori, Ministarstvo finansija je pokrenulo projekat na izradi Priručnika za analizu efekata propisa na lokalnom nivou, u cilju poboljšanja rada državne administracije, unapređenje koordinacije regulatornih aktivnosti i odgovornosti regulatora.

Analiza postojećeg poslovnog ambijenta je pokazala da su visoki troškovi građana i privrede u plaćanju velikog broja administrativnih taksi, shodno važećem zakonskom okviru kao i postojanje velikog broja plaćanja. Navedeno, ima za rezultat stvaranje negativnih implikacija u poslovanju privrednih subjekata kroz kreiranje dodatnih troškova i potrebe za odvajanjem dodatnog vremena kako bi se ispunio veliki broj propisanih procedura. Pored privrede, dodatnim troškovima su opterećeni i građani kojima je potrebno dodatno vrijeme za plaćanje potrebnih naknada. Dodatan problem predstavljaju i česte izmjene zakona koje su uglavnom imale za cilj uvođenje novih naknada ili povećanje postojećih, što negativno utiče na predvidivost postojanja i visinu takse.

U cilju daljeg unapređenja poslovnog ambijenta, neophodno je dalje unapređenje efikasnosti sprovođenja postupaka javnih nabavki, kako za javnu tako i privatnu stranu uz dodatno usklađivanje sa pravilima Evropske unije. Efikasan sistem javnih nabavki je neophodan za ostvarivanje ciljeva slobodnog tržišta i obezbjeđivanje uslova tržišnog nadmetanja.

Takođe, shodno obavezama u pregovaračkom procesu sa EU, *“Crna Gora mora uskladiti zakonodavni sistem javnih nabavki sa pravnom tekovinom EU u svim oblastima, s posebnim fokusom na oblast koncesija, javno-privatnog partnerstva (JPP) i nabavke u oblasti odbrane”*. Navedeno podrazumijeva i izradu Strategije razvoja JPP u CG kao komplementarnu Strategiji razvoja sistema javnih nabavki u CG za period 2016-2020.

Shodno trenutnom regulatornom okviru u Crnoj Gori, javno-privatno partnerstvo prepoznato je u nekim sektorskim propisima, ali nije utvrđen krovni propis kojim bi se riješila sva pitanja od značaja za realizovanje investicija putem ovog oblika ulaganja. Za realizaciju investicija u Crnoj Gori, posebno u oblastima od značaja za obavljanje poslova od javnog interesa, opredjeljenje je da bi donošenje propisa kojim bi se ova oblast regulisala dala istovremeno i promotivna poruka privatnom sektoru o spremnosti javnih službi da pristupe zajedničkom obavljanju određenih poslova. Navedeno prije svega u dijelu zdravstvene zaštite, obrazovanja, komunalnih poslova, kao i realizacije kapitalnih investicija u sektoru saobraćaja.

Izveštaj o sprovođenju smjernica politike od maja 2018. godine: Preporukom br. 5, tokom ministarskog dijaloga iz maja 2018.godine, Crnoj Gori je preporučeno da usvoji zakone o koncesijama i javno-privatnom partnerstvu u skladu sa pravilima EU i najboljim praksama praćene akcionim planom za izgradnju institucionalnih kapaciteta u ovoj oblasti. Zato donošenje Zakona o javno-privatnom partnerstvu, čiji je nacrt pripremljen i usaglašen sa EK; ima za cilj jedinstveno uređenje ove oblasti zaključivanja javnih ugovora kao koncesija za javne radove, odnosno koncesija za javne usluge, kao i ostalih ugovora o javno-privatnom partnerstvu za javne radove i javne usluge. Zakon o javno-privatnom partnerstvu treba da uskladi ovu oblast sa zahtjevima Evropskih direktiva, kao i da donese u naš regulatorni sistem najbolju praksu u dijelu zaključivanja ugovora o javnim radovima i javnim uslugama kroz sve oblike javno-privatnog partnerstva. Paralelno sa ovim Zakonom, pripremljen je nacrt izmjena Zakona o koncesijama kojim se reguliše koncesija, odnosno licenca na prirodna bogatstva shodno najboljim evropskim praksama.

Prioritetna reformska mjera br. 8: Implementacija novog regulatornog okvira politike javno-privatnog partnerstva

Opis mjere: Novi investicioni model uveden u regulatorni sistem Crne Gore kroz usvajanje Zakona o javno-privatnom partnerstvu, obuhvata koncept zajedničkog ulaganja države i privatnog sektora kroz javno-privatna partnerstva, kao i nove institute koncesija na radove i koncesija na usluge. Za implementaciju zakonskog okvira neophodno je obezbijediti institucionalne preduslove, kao i pripremiti strateški dokument koji će na sistemski način utvrditi dalje korake za unapređenje politike javnih

nabavki sa naglaskom na javno-privatnom partnerstvu. U ovom smislu posebno uvažavajući da se institucije predviđene kao nosioci razvoja javno-privatnog partnerstva kao nove politike treba da budu adekvatno pripremljene kroz aktivnosti koje slijede nakon usvajanja Zakona. Navedeno posebno u dijelu resornih institucija koje će biti nosioci projekata javno-privatnog partnerstva, zatim lokalnih samouprava i privrednih društava i pravnih lica koja obavljaju djelatnost od javnog interesa. U dijelu nove politike javno-privatnog partnerstva i obaveza koje će biti u nadležnosti Agencije za investicije i Ministarstva finansija, strateškim ciljevima se moraju utvrditi aktivnosti u dijelu jačanja administrativnih kapaciteta, pripreme metodologija i priručnika za realizaciju projekata javno-privatnog partnerstva.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Obezbeđivanje ekspertske podrške za donošenje podzakonskih akata koji slijede iz Zakona, zatim izradu strateškog dokumenta u saradnji sa iskustvima zemalja članica Evropske unije kao najbolje prakse, predstavlja važan preduslov za izradu dokumenta. U tom dijelu od posebne važnosti za donosiocce strateškog dokumenta jeste pregled trenutnog stanja sa osvrtom na novi regulatorni okvir. Navedeno ima za cilj i jačanje promotivne poruke države uz izražavanje spremnosti za nove investicije po ovom modelu. Obuke i informisanje resornih institucija, lokalnih samouprava, i privatnog sektora o novom regulatornom okviru neophodno je predvidjeti kao pripremu za utvrđivanje daljih koraka u razvoju ove politike. Izrada strateškog dokumenta sa predviđenim aktivnostima za naredni srednjoročni period trebala bi biti okončana usvajanjem u III kvartalu 2019. godine.
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Implementacija mjera trebala bi početi prvenstveno obukama za institucije sa javne strane, kako bi se pripremili kapaciteti za implementaciju novog zakonskog okvira. U tom segmentu predstoji i obezbeđivanje ekspertske pomoći za izradu metodologija i upustava za pripremu i realizaciju projekata javno-privatnog partnerstva. Evaluacija i priprema izvještaja o realizaciji predviđenih strateških ciljeva za 2020, godinu, uz realizaciju mjera predviđenih za ovaj period stateškim dokumentom.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Implementacija mjere će doprinijeti kreiranju jasnog okvira Vladine politike u cilju promocije ovog vida investiranja, zatim primjene principa i zahtjeva u ovoj oblasti u skladu sa najboljom praksom i odredbama direktiva Evropske unije.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU): Indikatori za 2019. su usvojen Zakon o javno-privatnom partnerstvu; donešeni podzakonski akti i usvojena Strategija za navedenu oblast.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Za implementaciju mjere su potrebna sredstva u iznosu od 70.000 eura a kroz dolje navedene aktivnosti.

Aktivnosti	Nosilac aktivnosti	Datum početka	Planirani datum završetka	Procjena troškova	Pozivanje na izvor finansiranja
Revizija postojećeg zakonskog okvira JPP i Javnih nabavki i relevantnih podzakonskih akata u cilju usaglašavanja sa EU zakonodavstvom	Ministarstvo finansija/Uprava za javne nabavke	2019	II kv	10.000 €	Donatorska podrška
Izrada nacrtu podzakonskih akata (uključujući formulare, standardnu tendersku dokumentaciju, modele ugovora i priručnik)	Ministarstvo finansija/ Agencija za investicije CG/ Uprava za javne nabavke	2019	II/III kv	20.000 €	Donatorska podrška

Aktivnosti	Nosilac aktivnosti	Datum početka	Planirani datum završetka	Procjena troškova	Pozivanje na izvor finansiranja
Obezbeđivanje obuka za državne službenike uključene u proces JPP	Ministarstvo finansija	2019	2020	20.000 €	Donatorska podrška
Materijal za trening za posebne ciljne grupe uključene u javne nabavke	Ministarstvo finansija/ Uprava za javne nabavke	2019	2019/20	10.000 €	Donatorska podrška
Sprovođenje kampanje za podizanje nivoa informisanosti javnosti	Ministarstvo finansija/ Agencija za investicije CG	2019	2019/20	10.000 €	Donatorska podrška

Istovremeno, očekivanja su da će realizaciju mjere podržati Evropske komisija i Evropske banke za rekonstrukciju i razvoj (EBRD) kao nastavak podrške za uvođenje regulatornog okvira za javno-privatno partnerstvo.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Mjera ima indirektan uticaj na zapošljavanje jer doprinosi razvoju novog vida investicija, inovativnosti, uspostavljanju i širenju sektora za realizaciju javnih radova i javnih usluga, pa samim tim i mogućnosti za novo zapošljavanje. Ovom mjerom se takođe doprinosi kreiranju novih okvira za razvoj sektora u kojima tradicionalno je realizacija bila na javnoj strani, dok će se primjenom javno-privatnog partnerstva u iste uključiti i privatni sektor.

Prioritetna reformska mjera br. 9: Usvajanje i implementacija Zakona o administrativnim taksama

Opis mjere: Imajući u vidu da je poslovno okruženje opterećeno brojnim administrativnim barijerama, u cilju unapređenja poslovnog ambijenta, stvorila se inicijativa za izradu novog Zakona o administrativnim taksama. Uvažavajući činjenicu da se Ministarstvo finansija opredijelilo za sprovođenje sveobuhvatne analize važećih, kao i novih predloženih rješenja od strane resornih institucija, pristupilo se izradi novog Zakona, a sve u cilju poboljšanja poslovnog ambijenta i pospješivanja ekonomske aktivnosti.

Poseban problem u primjeni postojećeg Zakona predstavljaju visoke administrativne takse, kao i njihov veliki broj (659 taksi), na šta kontinuirano ukazuju predstavnici privrednih udruženja u Crnoj Gori. Kao posljedice problema, odnosno primjene postojećeg zakona, su visoki troškovi za privredu, posebno mala i srednja preduzeća, zatim građane, kao i postojanje velikog broja plaćanja. Navedeno, ima za rezultat stvaranje negativnih implikacija u poslovanju privrednih subjekata kroz kreiranje dodatnih troškova i potrebe za odvajanjem dodatnog vremena kako bi se ispunio veliki broj propisanih procedura. Pored privrede, nepovoljan je uticaj i na hračane, kojima se takođe kreiraju dodatni troškovi i zahtijeva dodatno vrijeme za plaćanje potrebnih naknada. Dodatan problem predstavljaju i česte izmjene zakona koje su uglavnom imale za cilj uvođenje novih naknada ili povećanje postojećih, što negativno utiče na predvidivost postojanja i visinu takse.

Vremenski period sprovođenja mjere: Aktivnosti planirane u 2019. godini: Utvrđivanje predloga Zakona o administrativnim taksama i usvajanje u skupštinskoj proceduri;

Aktivnosti planirane u 2020. godini: Puna primjena zakona.

Ključni pokazatelji uspjeha (KPU): Ključni pokazatelj uspjeha u 2019. je donošenje Zakona u 2020. godini pokazatelj uspjeha je rang na Doing Biznis listi usljed implementacije zakona.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Primjena ovog zakona treba da omogući smanjenje troškova poslovanja privrede, kao i uštede u vremenu. Stoga se može očekivati pozitivan uticaj na konkurentnost. Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Za realizaciju mjere nijesu predviđena dodatna budžetska sredstva.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Očekuje se smanjenje troškova poslovanja privrede, čime će se otvoriti prostor za registraciju novih biznisa i otvaranje novih radnih mjesta.

Potencijalni rizici: Nijesu identifikovani mogući rizici u sprovođenju mjere.

Prioritetna reformska mjera br. 10: Donošenje Zakona o elektronskoj fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga i implementacija sistema elektronske fiskalizacije

Opis mjere: Predmetna prioritetna reformska mjera se prenosi iz prošle godine. U toku 2018. godine u saradnji sa Svjetskom bankom urađena je Implementaciona studija izvodljivosti sistema elektronske fiskalizacije. Kao jedan od zaključaka studije se navodi da u Crnoj Gori postoji poreski jaz i da postoji značajan prostor za prikupljanje dodatnih javnih prihoda. U periodu od 10.septembra do 10. oktobra 2018.godine Ministarstvo finansija je sprovedlo javnu raspravu o tekstu Nacrta Zakona. U toku trajanja javne rasprave održano je više okruglih stolova gdje je prepoznat otpor samih poreskih obveznika, koji kao glavne nedostatke novog sistema fiskalizacije ističu: veliki iznos troškova implementacije, nedovoljno jasna pravila fiskalizacije faktura kod žiralnog (bezgotovinskog) plaćanja, pokrivenosti internet signalom i sl. Prepoznati nedostaci koje treba otkoloniti su doveli do pomjeranja planiranih rokova implementacije.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Utvrđivanje predloga Zakona o elektronskoj fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga i usvajanje u skupštinskoj proceduri,
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Testiranje sistema i parcijalno uvođenje procesa dostavljanja podataka po sektorima.
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Potpuna implementacija sistema elektronske fiskalizacije i primjena ovog sistema u svim sektorima.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU): U 2019. godini, ključni pokazatelji uspješnosti su usvajanje zakona o elektronskoj fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga i usvajanje u skupštinskoj proceduri i podzakonskih akata, kao i uspješno sprovedeno testiranje sistema. Takođe i parcijalno uvođenje sistema.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Konkurencija koja dolazi iz neformalnog sektora predstavlja veliku prepreku obveznicima koji posluju u legalnim tokovima. Ova mjera bi se suočila sa ovim problemom, tako što bi se kroz efikasniji mehanizam kontrole koji stoji na raspolaganju poreskim inspektorima i boljoj analizi rizika povećao obim oporezivog prometa, a samim tim bi se smanjio nivo nelegalnog poslovanja konkurencije iz neformalnog sektora.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Procijenjeni ukupni troškovi za implementaciju sistema elektronske fiskalizacije su: 2,5 miliona eura u 2019 i 2020. godini za nabavku potrebnog hardvera i za izradu potrebnog softvera i konsultantskih usluga. Finansiranje projekta je planirano iz budžetskih sredstava. Očekivani rast prihoda prema studiji izvodljivosti, rađenoj u saradnji sa Svjetskom bankom, u najvažnijim poreskim oblicima bio bi između 13-17 miliona eura, dok se nakon pune implementacije sistema može očekivati da ovi prihodi budu i veći.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Očekuje se smanjenje nivoa neformalnog sektora u oblasti zapošljavanja ukoliko se usvoji rješenje koje će povezivati podatke o operatoru naplatnog uređaja sa podacima o uplaćenim porezima i doprinosima.

Potencijalni rizici: Uvođenjem sistema elektronske fiskalizacije zamijenio bi se trenutni model fiskalnih kasa, pa se od strane distributera postojećih kasa zbog uticaja na njihovo poslovanje može očekivati određeni otpor na implementaciju ovog sistema. Prelazak na novi sistem će iziskivati određene troškove kod obveznika koji posjeduju fiskalne kase koje neće moći da prilagode novom sistemu, zbog čega se i kod ove grupe obveznika može javiti određen otpor pri implementaciji.

Prioritetna reformska mjera br. 11: Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća

Opis mjere: Podrška sektoru MMSP, segment koji se odnosi na unapređenje pristupa izvorima finansija za MMSP, predstavlja mjeru koja je definisana Strategijom razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća 2018-2022, Pravcima razvoja 2018-2021 i preporukama EU Small Business Act –SBA. Reformska mjera 13. Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća je u PER 2019-2021, predstavljena kao kombinacija reformskih mjera 12. Unapređenje finansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća i 13. Unapređenje nefinansijske podrške sektoru malih i srednjih preduzeća, iz PER 2018-2020, uz napomenu da se finansijska podrška od strane IRFCG predstavljena u prethodnim dokumentima odvija u kontinuitetu i detaljnija implementacija se obrađuje u izvještaju (u periodu 01.-01. do 31.10.2018.godine, odobreno 330 kreditnih aranžmana i plasirano 164,1 mil€).

Podrška sektoru MMSP će biti usmjerena ka daljem unapređenju mogućnosti za obezbjeđenje finansijske podrške, posebno za jačanje inovativnosti, povezivanje u klustere, usvajanje međunarodnih standarda, jačanje podrške za osnivanje preduzeća i nesmetani razvoj i smanjenje broja neuspješnih privrednih subjekata.

Reformska mjera podrazumijeva realizaciju nekoliko programa bespovratne finansijske podrške za MMSP u vidu grantova i to: a) Programa za unapređenje inovativnosti malih i srednjih preduzeća 2018-2020. godine, kojim će se obezbijediti grantovi za MMSP u iznosu do 3.500€ za realizaciju inovativnih aktivnosti uz podršku konsultanata i saradnje sa naučnoistraživačkim ustanovama, naučno-tehnološkim parkom, centrom izvrsnosti, inovaciono-preduzetničkim centrom, poslovnim inkubatorima, konsultantskim firmama; b) Programa za povećanje regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja 2017-2020. godine, kojim će se obezbijediti grant podrška u iznosu do 5.000€ za MMSP, kako bi se usaglasili sa zahtjevima međunarodnih standarda za proizvode i usluge, sisteme menadžmenta, osoblje, ispitivanje, kontrolisanje i sertifikaciju, kao i za dobijanje akreditacije za ocjenu usaglašenosti; c) Programa podsticanja razvoja klastera u Crnoj Gori 2017-2020. godine, kojim će se obezbijediti bespovratna finansijska podrška do 15.000€ inovativnim klasterima u cilju podsticanja inovativne djelatnosti, razmjene znanja i stručnosti, umrežavanja, promocije, širenja informacija i saradnje preduzeća i drugih organizacija u klasteru. Dodatno, IRFCG će početi implementaciju kreditnih garancija u okviru LGF COSME programa i promociju i jačanje investicione spremnosti inovativnih start up preduzeća kako bi se unaprijedilo korišćenje ENIF fonda u okviru WB EDIF.

U cilju podrške osnivanju novih preduzeća i rješavanju problema u poslovanju i saradnja sa partnerima, predviđena je realizacija sljedećih aktivnosti: a) Programa finansijske pismenosti koji predstavlja kombinaciju nefinansijske i finansijske podrške kroz organizaciju ciklusa edukacije i obuka i b) Programa pružanja mentoring usluga za MMSP, kao vida neposrednog rada sa preduzećima u cilju analize trenutne situacije, podrške u pripremi razvojnih planova i njihovoj implementaciji i uspostavljanju poslovne saradnje. Posebna podrška internacionalizaciji MMSP će se pružiti kroz usluge EEN Montenegro mreže (COSME program), u segmentu pružanja savjetodavnih usluga o međunarodnim tržištima, tehnološkom transferu, organizaciji obuka za jačanje izvoznih mogućnosti i uključivanje u lance vrijednosti, poslovnom povezivanju, itd. Takođe, pružiće se tehnička podrška klasterima da razviju projekte sa kojima će aplicirati za Program podsticanja razvoja klastera.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Implemetacija programa finansijske podrške u vidu grantova: a) Programa za unapređenje inovativnosti MMSP 2018-2020, za 2019. godinu, b) Programa za povećanje regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja 2017-2020, za 2019. godinu, c) Programa podsticanja razvoja klastera u Crnoj Gori 2017-2020, za 2019. godinu - nadležna institucija za implementaciju aktivnosti Ministarstvo ekonomije. Implementacija LGF COSME kreditnih garancija i promotivne aktivnosti i obuke za korišćenje instrumenta ulaganja u vlasnički kapital

ENIF fonda- nadležna institucija za implementaciju aktivnosti IRFCG. Implementacija programa nefinansijske podrške: a) Program finansijske pismenosti za 2019. godinu - nadležna institucija za implementaciju aktivnosti Ministarstvo ekonomije, u saradnji sa IRFCG, b) Program pružanja mentoring usluga za MMSP za 2019. godinu, c) Pružanje savjetodavnih usluga EEN Montenegro - nadležna institucija za implementaciju aktivnosti Ministarstvo ekonomije.

- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Nastavak implementacije Programa finansijske podrške u vidu grantova, programa nefinansijske podrške za MMSP iz 2019. godine - nadležna institucija za implementaciju aktivnosti Ministarstvo ekonomije u saradnji sa IRFCG.
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Razvoj i implementacija programa finansijske i nefinansijske podrške za MMSP iz nacionalnih i međunarodnih izvora.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Implementacija mjere će doprinijeti većem učešću MMSP u izvozu, BDV i time uticati na unapređenje konkurentnosti ekonomije. Očekuje se i bolji rang u WEF indikatorima Finansiranje MSP i Inovaciona sposobnost.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU): Za navedenu mjeru pokazatelji uspješnosti na nivou rezultata su broj odobrenih projekata, vrijednost odobrenih subvencija, broj obuka. Na nivou indikatora uticaja, uspješnost će biti mjerena porastom broja MMSP i ulaganjem MMSP u inovativnost.

KPU	2018	2019	2020	2021
Broj odobrenih projekata MMSP	54	65	75	90
Vrijednost odobrenih subvencija	235.541,02€ (ugovoreni iznos)	350,000.00€	400,000.00€	450,000.00€
Broj obuka	5	8	12	15

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: U toku 2018. godine realizovano je ukupno 425,450.17€ (za 54 projekta dodjele grantova-finanjska podrška 235,541,02€ i 5 obuka i ostalih vidova nefinansijske podrške 189.909,15€). Dodatni troškovi za implementaciju mjere u 2019. godini iznose ukupno 412,112.78€ i to za dio finansijske podrške 184.458,98€, dok za nefinansijsku iznose 227,653.80€. Napomena: Ukupan iznos planiran za implementaciju reformske mjere za 2019. godinu iznosi 837,562.95€ (finansijska podrška za grantove za 420,000.00€, za nefinansijsku podršku 417,562.95€). Za 2020. i 2021. godinu planiran je najmanje isti iznos sredstava.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Mjera ima indirektan uticaj na zapošljavanje jer doprinosi razvoju poslovanja MMSP, inovativnosti, uspostavljanju i širenju izvoznih mogućnosti, pa samim tim i mogućnosti za novo zapošljavanje. Istovremeno doprinosi unapređenju inovacionih i razvojnih kapaciteta zaposlenih. Ovom mjerom se takođe doprinosi otvaranju novih preduzeća, njihovom opstanku i razvoju kroz povezivanje i učešće u poslovnim mrežama i lancima vrijednosti. Akcenat se daje realizaciji projekata žena i mladih, kao i projekata koji se implementiraju na sjeveru i u manje razvijenim opštinama.

Potencijalni rizici: Nedovoljna informisanost o procedurama i nedovoljna tražnja od strane MMSP, zahtjevnost procedure apliciranja, nedovoljna zainteresovanost za obuke i osnivanje preduzeća.

4.3.4 Istraživanje, razvoj i inovacije (RDI) i digitalna ekonomija

Analiza glavnih prepreka: Crna Gora uložila je sve napore u ovoj oblasti na kreiranje povoljnog, stimulativnog i održivog inovativnog i razvojnog okruženja. U tom smislu, glavno usmjerenje je pametna specijalizacija, odnosno razvoj i korišćenje inovacija za podsticanje ekonomskog rasta i konkurentnosti kroz primjenu postojeće baze znanja i kompetencija.

Na osnovu Globalnog inovativnog indeksa za 2018. godinu, Crna Gora se nalazi među 20 zemalja koje imaju bolje rezultate u inovacijama u poređenju sa nivoom razvoja. Najlošije je rangirana u segmentu rezultata znanja i tehnologija.

Jedan od identifikovanih izazova je niži stepen ulaganja, koji značajno utiče na konkurentnost istraživačke i inovativne zajednice na međunarodnoj sceni. Prema posljednjim zvaničnim podacima, ukupna domaća potrošnja na istraživanje i razvoj (IR) u 2016. godini iznosila je 0,32% BDP-a. Poslovno-preduzetnički sektor u Crnoj Gori čini relativno mali udio u ukupnoj potrošnji za IR, odnosno svega 0,05% BDP-a za 2016. godinu, dok je prosjek za EU28 iznosio 1,32% iste godine. Dostupni podaci ukazuju na to da ovaj sektor i dalje malo ulaže u IR, što se odražava na inovativne potencijale preduzeća, odnosno mogućnost za stvaranje novih proizvoda i usluga, kao i na njihove kapacitete za apsorpciju tehnologija iz inostranstva, a čime se značajno otežava komercijalizacija inovacija. Navedeno ukazuje na potrebu jačanja finansijskih instrumenata za istraživanja i inovacije.

Svega 1509 istraživača, odnosno izraženo ekvivalentom pune zaposlenosti 624 istraživača, čini mali udio u ukupnom stanovništvu Crne Gore, zbog čega je jačanje ljudskih resursa i istraživačkih kapaciteta glavni fokus. Univerziteti, na kojima je najveći broj istraživača, primarno su orijentisani na nastavu i istraživačke aktivnosti se realizuju u okviru redovnog radnog vremena. Poslovno preduzetnički sektor zapošljava oko 7,75% svih osoba angažovanih IR, sa još manjim udjelom zaposlenosti za istraživače. Sve ovo ima za posledicu slabiji intezitet naučnih rezultata i proizvodnje visokih tehnologija.

Crna Gora je na osnovu faktora tehnološke spremnosti u okviru Indeksa globalne konkurentnosti 2017-2018. godine na 48. mjestu, od ukupno 137 zemalja. Ono što karakteriše tehnologiju koja se koristi u industriji jeste njena zastarjelost i tehnološka nerazvijenost, niže faze obrade i odsustvo razvoja visoke tehnologije.

Odliv najboljih talenata još jedan je od izazova na koji je potrebno djelovati u narednom periodu.

Izveštaj o sprovođenju preporuka EK iz maja 2018. godine: Na ovu reformsku oblast odnosi se preporuka 4 sa sa Ministarskog sastanka održanog 25. maja 2018. godine. U dijelu statistike, Crna Gora aktivno radi na unapređenju kvaliteta statistike IR, dok će se u 2019. godini, u okviru g istraživanja za statistiku inovacija, uključiti širok spektar indikatora, a što će omogućiti priključivanje Crne Gore Tabeli inovacija EU. Kao odgovor na preporuku u dijelu koji se odnosi na fiskalne podsticaje istraživanju i razvoju i identifikovane probleme u reformskoj oblasti, prioritet je dat sveobuhvatnoj reformskoj mjeri »Jačanje nacionalnog inovativnog ekosistema«.

Prioritetna reformska mjera br. 12: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine

Opis mjere: U zaključcima sa Ministarskog sastanka iz maja 2018. godine je data preporuka da se na osnovu mapiranja infrastrukture i analize tržišta interesa, razvije sveobuhvatni akcioni plan o proširenju širokopojsnog pristupa i pokrivenosti. Takođe, preporuka je da se implementira EU Direktiva 2014/61 o mjerama za smanjenje troškova za razvoj elektronskih komunikacionih mreža velike brzine, kroz donošenje Zakona o pristupu i postavljanju elektronskih komunikacionih mreža velike brzine.

Mjera, odnosno donošenje Zakona o pristupu i postavljanju elektronskih komunikacionih mreža velike brzine, je bila dio prošlogodišnjeg PER-a. Kako Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata, donijet u III kvartalu 2017. godine, ima potpuno novi koncept uređenja ove oblasti, isti je potrebno usaglasiti sa Zakonom o mjerama za smanjenje troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina, čije donošenje je planirano za IV kvartal 2019. godine. Takođe, na osnovu Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata, dana 23.11.2017. godine, Vlada Crne Gore donijela je Uredbu o sadržaju i načinu vođenja dokumentacione osnove i informacionog sistema i indikatorima za praćenje sprovođenja planskih dokumenata. Ovom Uredbom predviđeno je da će se dokumentaciona osnova uspostaviti u roku od tri godine od dana stupanja na snagu. Naime, dok se ne uspostavi dokumentaciona osnova u

digitalnom obliku, Zakon o pristupu i postavljanju elektronskih komunikacionih mreža velike brzine, se ne može primijeniti, jer je taj sistem osnova za njegovu implementaciju.

U toku 2018. godine započeto je usaglašavanje Zakona o pristupu i postavljanju elektronskih komunikacionih mreža velike brzine sa Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata. Usvajanjem ovog Zakona će se olakšati postavljanje mreža velikih brzina na teritoriji cijele Crne Gore, osigurati dobra koordinacija i efikasnije izvođenje građevinskih radova, a time i smanjiti troškovi izgradnje kroz integrisani i koordinirani pristup svih infrastrukturnih operatera.

Kao preduslov za kreiranje nacionalnog plana za proširenje širokopojasnog pristupa i pokrivenosti stanovništva pristupnim mrežama nove generacije, potrebno je finalizovati započeti proces mapiranja telekomunikacione infrastrukture u sistemu georeferencirane baze podataka elektronske komunikacione infrastrukture koju razvija regulator. Proces mapiranja je u toku i plan je da u 2019. godini bude završen. Na osnovu mapiranja će se kreirati precizna i detaljna slika o trenutnom razvoju mreža, identifikovati područja bez dostupnosti širokopojasnog pristupa, a stvoriće se i uslovi za ispitivanje potencijala tržišta da eliminiše postojeći jaz u infrastrukturi, tj. definisati zone potencijalno neuspjelog djelovanja tržišta. U skladu sa rezultatima ove analize, potrebno je razviti nacionalni plan proširenja širokopojasnog pristupa i pokrivenosti stanovništva pristupnim mrežama nove generacije, kao i modalitete finansiranja daljeg razvoja mreža u javno-privatnom partnerstvu i korišćenjem sredstava za finansiranje infrastrukturnih projekata iz oblasti digitalizacije od strane Investicionog Fonda za Zapadni Balkan.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Utvrđivanje predloga Zakona na Vladi Crne Gore, završetak procesa mapiranja, ispitivanje tržišnog potencijala, rad na izradi nacionalnog plana za proširenje širokopojasnog pristupa i pokrivenosti stanovništva pristupnim mrežama nove generacije.
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Usvajanje Zakona u Skupštini Crne Gore, početak implementacije Zakona, završetak izrade nacionalnog plana za proširenje širokopojasnog pristupa i pokrivenosti stanovništva pristupnim mrežama nove generacije, podnošenje aplikacija za finansiranje projekata fondovima.
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Puna implementacija Zakona, primjena nacionalnog plana za proširenje širokopojasnog pristupa i pokrivenosti stanovništva pristupnim mrežama nove generacije.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Tržište elektronskih komunikacija u Crnoj Gori zasniva se na osnovama konkurentnosti i transparentnosti. Razvoj konkurencije u ovoj oblasti je važan faktor za ostvarenje ciljeva kao što su visok nivo pokrivenosti i kvaliteta širokopojasnog pristupa internetu. Mapiranje infrastukture, primjena EU Direktive 2014/61 i izrada nacionalnog plana razvoja mreža nove generacije su mjere koje direktno i snažno doprinose većoj transparentnosti podatka o postojećoj infrastrukturi i većem stepenu zajedničkog korišćenja iste, te smanjenju troškova i pojednostavljenju procedura za izgradnju nove infrastrukture. Sve ove mjere imaju direktan pozitivan uticaj na razvoj konkurencije i tržišta uopšte.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU): % pokrivenosti mrežama nove generacije

2019:

– Utvrđivanje Predloga Zakona o pristupu i postavljanju elektronskih komunikacionih mreža velike brzine na Vladi Crne Gore (shodno Programu rada Vlade-IV kvartal)

– Završetak procesa mapiranja

2020:

– Donošenje Zakona na Skupštinu Crne Gore i početak implementacije Zakona,

– Završetak izrade nacionalnog plana za proširenje širokopojasnog pristupa i pokrivenosti stanovništva pristupnim mrežama nove generacije

2021:

– Potpuna implementacija Zakona

– Implementacija nacionalnog plana za proširenje širokopojasnog pristupa i pokrivenosti stanovništva pristupnim mrežama nove generacije

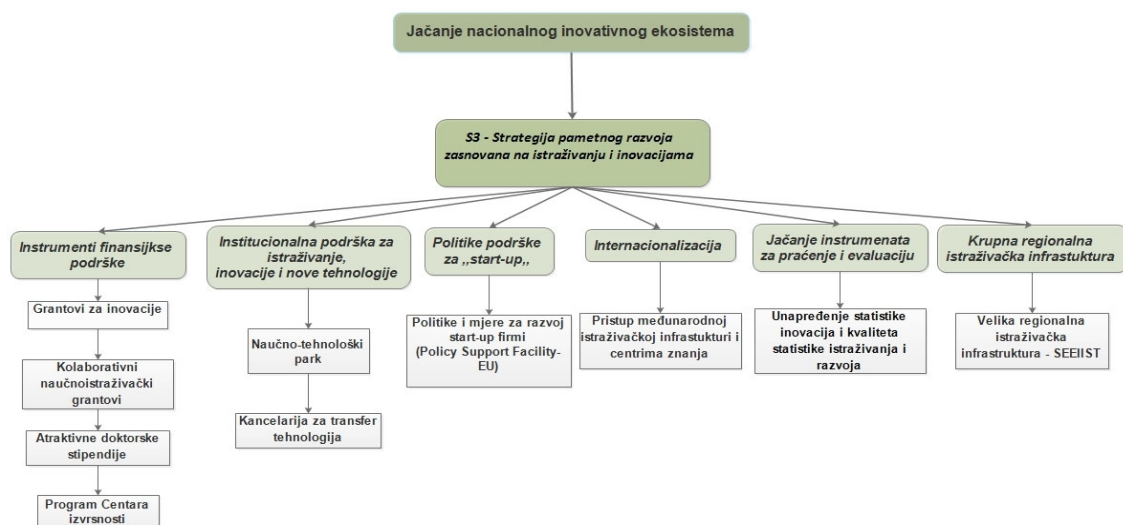
Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Usvajanje zakona i izrada plana ne utiče na Budžet Crne Gore, dok kasnije finansiranje izgradnje infrastrukture zavisi od modaliteta javno-privatnog partnerstva odnosno načina finansiranja, koji će se utvrditi nacionalnim planom, a u zavisnosti od raspoloživih sredstava iz pretpristupnih fondova.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Poboľšanjem širokopojasnog pristupa stvaraju se mogućnosti za kreiranje ambijenta za inovacije i investicije, a samim tim i za kreiranje novih radnih mjesta i ravnomjerniji regionalni razvoj. Brojne analize urađene u posljednje vrijeme od strane renomiranih institucija, jasno su identifikovale pozitivnu korelaciju između korišćenja širokopojasnog pristupa i zapošljavanja u nekoliko različitih industrija. Povećanje širokopojasnog pristupa direktno dovodi do povećanja broja zaposlenih.

Potencijalni rizici: Puna realizacija ove mjere značajno zavisi od primjene Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata i uspostavljanja informacione dokumentacione osnove, budući da će informacioni sistem o prostoru biti uspostavljen tek 2021. godine. Takođe, uticaj na realizaciju ove mjere imaće i obezbjeđenje sredstava iz pretpristupnih fondova za finansiranje projekata za izgradnju širokopojasnog pristupa u područjima u kojim ne postoji komercijalni interes za izgradnju.

Prioritetna reformska mjera br. 13: Jačanje nacionalnog inovativnog ekosistema

Opis mjere: Mjera se u potpunosti oslanja na Strategiju inovativne djelatnosti (2016-2020) i Strategiju naučnoistraživačke djelatnosti (2017-2021), a biće ključna karika Strategije pametne specijalizacije (S3), koja je u pripremi. Implementacija mjere započeta je u 2018. godini, jer je Crna Gora prepoznala da je ključ napretka u ovoj oblasti usmjeravanje na održivost inovativnog ekosistema i pretvaranje ciljanih ulaganja u inovacije u konkretne rezultate koji doprinose konkurentnosti zemlje. Na mjeru se odnosi preporuka 4 sa Ministarskog sastanka iz maja 2018. godine.

Jačanje nacionalnog inovacionog ekosistema podrazumijeva:

- Jačanje instrumenata finansijske podrške za istraživanja i inovacije kroz grant šeme za inovativne i naučnoistraživačke projekte i Program centara izvrsnosti, čiji je cilj stimulisanje saradnje naučnoistraživačkih ustanova i privrede, stimulisanje ulaganja od strane korisnika grantova i podsticanje izvrsnosti. U oblasti jačanja ljudskih resursa i istraživačkih kapaciteta fokus je na stipendijama za doktorska istraživanja sa ciljem ulaganja u 45 mladih istraživača i šemi zapošljavanja doktora nauka.
- Dalji razvoj institucionalne podrške s ciljem pružanja podrške privrednim subjektima u svim fazama i segmentima njihovog rasta i poslovanja, stvaranje uslova za tehnološki transfer i usvajanje novih tehnologija, podrška privlačenju fondova za istraživanja i inovacije i uspostavljanje saradnje sa akademskim sektorom. Ovaj segment mjere nadovezuje se na nadogradnju već uspješno realizovane mjere koja se odnosi na „Tehnopolis“ iz PER-a 2016 i mjere Naučno-tehnološki park u Podgorici iz PER-a 2018 čiji tok implementacije je prolongiran zbog dinamike pregovora o modalitetu osnivanja i načinu izrade tehničke dokumentacije.
- Razvoj podrške za start-up uz smjernice od strane Evropske komisije u okviru Instrumenta za podršku politikama (PSF) i kroz kreiranje mjera u okviru Programa za podsticanje start-up, s ciljem motivisanja preduzeća da se trajno orijentišu ka djelatnostima zasnovanim na znanju, kao i da se obezbijedi podrška početnicima u inovativnom biznisu.
- Razvoj regionalne krupne istraživačke infrastrukture, koja će okupiti najbolje talente i, bez obzira gdje bude smještena, omogućiti konkurentnost domaćih preduzeća kroz transfer tehnologija i brojne biznis šanse koje su povezane sa konstrukcijom tehnologije i objekta u kome će biti smještena, kao i njegovim održavanjem i unapređivanjem.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Aktivnosti se odnose na: Realizaciju Programa grantova za inovacije (MN), Programa centara izvrsnosti (MN), Konkursa za grantove za naučnoistraživačke projekte (MN), šeme stipendija za doktorske studije (MN) i Mjere 2.4. „Podrška zapošljavanju doktora nauka u akademskim institucijama i/li privredi“ (IPA II, Sektor „Obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika“) (MN, MF-CFCU). U kontekstu jačanja institucionalne podrške realizovaće se ekspertska pomoć u cilju pripreme specifikacije za nabavku opreme za dvije laboratorije IPC „Tehnopolis“ i data centra (AP IPA 2014, Sektor „Konkurentnost i inovacije - MN, MF-CFCU), osnivanje i izrada dizajna za NTP u Podgorici (MN), realizacija EUIF „Priprema za efikasno funkcionisanje NTP u Podgorici“ (MN), kao i aktivnosti na osnivanju Kancelarije za tehnološki transfer na UCG (UCG). Aktivnosti će obuhvatati početak Pripreme faze za Međunarodni institut za održive tehnologije na prostoru Jugoistočne Evrope (SEEIIST), kao i pripremu mjera za podsticanje start-up (MN i resorna ministarstva)
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Aktivnosti planirane u 2020. godini obuhvatiće kontinuitet započetih aktivnosti iz 2019. godine, dodatnu realizaciju AP IPA 2016 –nabavka opreme za dvije laboratorije IPC „Tehnopolis“ i data centar (MN, MF-CFCU), kao i aktivnosti na izgradnji Naučno-tehnološkog parka u Podgorici.
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Aktivnosti u 2021. godini odnosiće se na kontinuitet prethodno uspostavljenih aktivnosti.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost

Grant šeme predviđaju kao obavezno sopstveno ulaganje od strane korisnika granta, što će pozitivno reflektovati na stranu prihoda, kao i nova zapošljavanja, posebno u privrednom sektoru, koja će dodatno ojačati njihovu konkurentnost. Institucionalna podrška privrednim subjektima, njihovom povezivanju sa

naučnoistraživačkim institucijama i korišćenju raspoloživih fondova imaće takođe pozitivne efekte na konkurentnost. Realizacija Pripremne faze SEEIIST projekta kao efekat će imati komplementarne aktivnosti na različitim projektima jačanja kapaciteta, koji će dodatno jačati konkurentnost svih potencijalnih korisnika. Dugoročno, SEEIIST će kroz transfer tehnologija, omogućiti jačanje konkurentnosti domaćih preduzeća.

U kontekstu konkurentnosti, uticaj će se mjeriti putem:

- Globalnog inovativnog indeksa koji ima za cilj da obuhvati multidimenzionalne aspekte inovacija, pružajući bogatu i detaljnu bazu podataka za 126 zemalja.
- Globalnog indeksa konkurentnosti, posebno u dijelu praćenja indikatora „Inovativni kapaciteti“.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU):

Ključni pokazatelji uspješnosti mjere za sve tri godine su:

- Broj dodijeljenih grantova;
- Broj novih zapošljavanja u sektoru istraživanja i inovacija;
- Broj preduzeća koja uvode nove proizvode/usluge; i
- Stavljen u funkciju NTP i opremljene laboratorije u „Tehnoplisu“.

Prva tri indikatora odnose se na sve tri godine, dok se četvrti indikator odnosi na 2021. godinu.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Uz napomenu da su u tabeli unijeti samo dodatni troškovi, za 2019. godinu obezbijeđena su sredstva iz centralnog budžeta za finansiranje mjere u iznosu od 1.9 mil. eura, dok su predviđena sredstva za 2020. 6.4 mil. eura, a za 2021. 6.1 mil eura. Pored toga, obezbijeđena su i nebudžetska sredstva, i to: u 2019. 628.823,50 eura IPA II, 250.000 eura kredit Svjetske banke, 60.000 eura ostali grantovi i 1 mil. eura sredstva DG RTD-ija za Pripremnu fazu SEEIIST projekta, dok u 2020. godini 1.558.823,50 eura IPA II. Ukupni dodatni trošak mjere za 2019. godinu iznosi 3.088.823.50 mil € (od čega iz budžeta 1.450.000 mil €).

NAPOMENA: Procjena sredstava potrebnih za osnivanje Kancelarije za tehnološki transfer na Univerzitetu Crne Gore tek treba da se napravi tokom 2019. godine, dok će se tokom iste godine utvrditi i mjere za podsticanje start-up, zbog čega ova sredstva nije bilo moguće unijeti u budžet. Programiranje AP IPA 2020 Sektor „Konkurentnost i inovacije“ je u toku.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Sve aktivnosti u okviru mjere imaju za cilj nova zapošljavanja: grantovi za inovacije - 20 novih zapošljavanja, program centara izvrsnosti - 5 novih zapošljavanja, grantovi za naučnoistraživačke projekte - 20 novih zapošljavanja, stipendije za doktorska istraživanja - 45 angažovanih i obučeni mladih istraživača, Mjera 2.4. IPA II Operativni program 2015-2017 - 23 doktora nauka, dok se u NTP-a u Podgorici planira zapošljavanje 10 lica. Program za podsticanje start-up u Crnoj Gori, imaće za cilj i podsticanje samozapošljavanja.

Mjera je neutralna u odnosu na pol.

Potencijalni rizici:

Potencijalni rizici po segmentima mjere su:

- Za finansijske instrumente nedovoljan odziv ciljnih grupa, Vjerovatnoća: 30%, Mjera ublažavanja: Ojačane promotivne aktivnosti za instrumente (infodani, javne konsultacije, direktni sastanci, mediji i sl.).
- U pogledu institucionalne podrške, rizik je problem sa održivošću ovih infrastruktura, Vjerovatnoća: 50%, Mjere ublažavanja: Obezbeđivanje ekspertske podrške za definisanje osnovnih principa za izbor adekvatnog menadžmenta i osoblja u ovim infrastrukturama i obuke kadra.

- U pogledu politike podrške za start-up, rizik su nedovoljna sredstva, Vjerovatnoća: 30%, Mjere ublažavanja: Preporuke kroz EK PSF, Nacionalno partnerstvo za start-up sa otvorenim dijalogom svih relevantnih ciljnih grupa na ovu temu
- U pogledu SEIIST-a, rizik je obezbjeđivanje finansijske podrške projektu, Vjerovatnoća: 50%, Mjere ublažavanja: Uključivanje svih strana učesnica u Pripremnu fazu projekta, tokom koje će biti izrađen Biznis plan sa jasnom finansijskom konstrukcijom za projekat i plan aktivnosti za uključivanje na ESFRI Mapu puta

4.3.5 Reforme vezane za trgovinu

Opis/analiza glavnih problema i prepreka razvoju oblasti: Crnu Goru, i pored značajnih potencijala za jačanje izvoza i smanjenje eksterne ekonomske neravnoteže, karakteriše postojanje uske izvozne baze odnosno nizak stepen diverzifikacije izvoza, kao i nizak stepen dodate vrijednosti u proizvodnji. Dodatno, iako je trgovina u regionu potpuno liberalizovana još uvijek postoje netarifne barijere, koje negativno utiču na pristup tržištu. Takođe, struktura crnogorskog izvoza je značajno promijenjena u korist izvoza usluga. Ukupna spoljnotrgovinska robna razmjena Crne Gore za period januar-avgust 2018. godine, prema preliminarnim podacima iznosila je 1 945,2 miliona eura, što ukazuje na rast od 12,4% u odnosu na isti period prethodne godine. Izvoz robe imao je vrijednost od 260,9 milion eura, a uvoz 1 684,3 miliona eura. U odnosu na isti period prethodne godine izvoz je bio veći za 7,3%, a uvoz veći za 13,2%. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 15,5% i manja je u odnosu na isti period prethodne godine (16,3%). Najveći spoljnotrgovinski partneri u izvozu bili su: Srbija, Mađarska i Bosna i Hercegovina. Najveći spoljnotrgovinski partneri u uvozu bili su: Srbija, Kina i Njemačka. Spoljnotrgovinska robna razmjena bila je najveća sa potpisnicama CEFTA-e i sa Evropskom unijom.

Crna Gora je učestvovala u pregovorima o zaključivanju CEFTA Dodatnog protokola 6 koji podrazumijeva otvaranje tržišta usluga između CEFTA Strana, čime će se proširiti liberalizacija dostignuta u trgovini robama i na usluge. Sektor usluga igra rastuću ulogu u ekonomijama i trgovini svih CEFTA Strana sa velikim potencijalom povećanja unutarregionalne trgovine uslugama. Shodno navedenom, Dodatni Protokol 6 o trgovini uslugama prate i sljedeći aneksi: Privremeni ulazak i boravak fizičkih lica koja pružaju usluge (Aneks 1), Regulatorni principi vezani za telekomunikacije (Aneks 2) kao i Lista specifičnih obaveza u uslugama (Aneks 3). Protokol ima za cilj razvoj i unaprijeđenje trgovinske i ekonomske saradnje između CEFTA Strana, uspostavljanje adekvatnog pravnog okvira u trgovini uslugama, kao i uklanjanje postojećih ograničenja u pristupu tržištu. Tehnički dio pregovora je okončan decembra 2016. godine, a njegovo usvajanje se očekuje tokom 2019. godine. Dodatno, u okviru CEFTA struktura, dogovoreno je da je neophodno unaprijediti mehanizam rješavanja trgovinskih sporova posebno u dijelu definisanja sporova i bilateralnih konsultacija koje rijetko daju rezultate. Planiranim izmjenama biće uvedene jasne procedure i rokovi, kojima će se unaprijediti efikasnost ovog mehanizma, a što bi trebalo da dovede do dodatnog uklanjanja netarifnih barijera u regionalnoj trgovini. Vlada Crne Gore je u septembra 2018. godine utvrdila Osnovu za vođenje pregovora i zaključivanje Dodatnog protokola 7 i imenovala pregovarački tim.

Kada je u pitanju olakšanje trgovine, vrijeme i troškovi trgovine robom preko granica Crne Gore, prema istraživanju Doing Business Svjetske banke znatno su veći od prosjeka u EU zemljama članicama, kao i zemljama CEFTA regiona. Konkretno, Prema izvještaju Doing Business Svjetske banke za 2019. godinu, Crna Gora je po lakoći prekogranične trgovine rangirana na 47. mjestu, od ukupno 190 ekonomija, što je najmanje povoljno u odnosu na CEFTA strane²⁸.

U cilju pojednostavljenja, harmonizacije i smanjenja vremena i troškova sprovođenja procedura u prekograničnoj trgovini usvojena je Strategija trgovinskih olakšica 2018-2022 sa detaljnim akcionim

²⁸ Kosovo je jedino niže rangirano, na 51. mjestu.

planom za njenu implementaciju. Na ovaj način konsolidovane su sve obaveze predviđene STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama, CEFTA Dodatnim protokolom 5, uključujući obaveze iz procesa pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji u dijelu trgovinskih olakšica. Sprovedenjem mjera za olakšanje trgovine koje su definisane Strategijom biće otklonjene administrativne neefikasnosti i uska grla u prekograničnoj trgovini za koja se očekuje da će imati indirektan pozitivan uticaj na rast izvoza i direktan uticaj na povećanje konkurentnosti privrede.

Pored Strategije trgovinskih olakšica, mjere za olakšanje trgovine usko su povezane i imaju uticaja na realizaciju mjera iz Strategije integrisanog upravljanja granicom i Poslovne strategije Uprave carina. Takođe, s aspekta procesa pridruživanja Crne Gore Evropskoj uniji realizacija mjera za olakšanje trgovine od posebne je važnosti za ispunjenje zahtjeva iz pregovaračkog Poglavlja 30 – Vanjski odnosi, Poglavlja 29 – Carinska unija, Poglavlja 12 - Bezbjednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika; i Poglavlje 24 - pravosuđe, sloboda i bezbjednost, koje tretira granične kontrole. Iz tog razloga sve mjere biće realizovane na način koji je u potpunosti usklađen sa modelom EU.

Izvještaj o sprovođenju preporuka EK iz maja 2018. godine: Za ovu oblast nije bilo preporuka na ministarskom sastanku održanom 25. maja 2018. godine.

Prioritetna reformska mjera br. 17: Implementacija mjera za olakšanje trgovine u skladu sa STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnim protokolom 5

Opis mjere: Višegodišnji akcioni plan za uspostavljanje regionalnog ekonomskog područja na Zapadnom Balkanu (MAP) prepoznaje značaj trgovinskih olakšica. U cilju smanjenja vremena carinjenja robe predviđenih Strategijom trgovinskih olakšica, identifikovane su pet oblasti (operativnih ciljeva) na koje je potrebno aktivno djelovati, i to: unapređenje transparentnosti i pristupa informacijama; usklađivanje i racionalizacija formalnosti, dokumentacije i taksi; implementiranje procedura pojednostavljenog i ubrzanog carinjenja robe; unapređenje saradnje i povećanje efektivnosti graničnih kontrola; proširenje automatske obrade i elektronske razmjene podataka. U okviru svakog operativnog cilja definisane su pojedinačne mjere i sa njima povezane aktivnosti koje je potrebno realizovati u pravcu ispunjenja ciljeva. Za koordinaciju, praćenje i izvještavanje o realizaciji mjera i aktivnosti zadužen je Nacionalni komitet za trgovinske olakšice.

Očekuje se da će najveći izazov u implementaciji koncepta trgovinskih olakšica biti realizacija mjera koje spadaju u domen investicionih aktivnosti, i to: implementacija elektronskog podnošenje isprava; uspostavljanje Nacionalnog kompjuterizovanog tranzitnog sistema (NCTS); razvoj informacionog sistema Uprave za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove i uvezivanje sa SEED+²⁹ - Sistemskom elektronskom razmjenom podataka; i iniciranje projekta „jedininstvenog šaltera“ za sprovođenje procedura u prekograničnom prometu.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Formiranje kontakt tačaka; Implementacija programa Ovlašćenih privrednih subjekata; Nabavka IT opreme neophodne za uspostavljanje NCTS-a i uključivanje u SEED+ ;
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Razvoj i implementacija IT aplikacija za NCTS. Uspostavljanje funkcionalnog sistema u Upravi za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove kao osnov za uključivanje u SEED+;
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Razvoj i implementacija IT aplikacija za NCTS. Uvezivanje i uspostavljanje elektronske razmjene podataka između nacionalnih graničnih organa u okviru SEED+;

²⁹ SEED+ - Systematic Electronic Exchange of Data;

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Implementacija mjera uticaće na smanjenje vremena i trškova carinjenja robe i samim tim na povećanje konkurentnosti crnogorskih preduzeća (posebno malih i srednjih) na međunarodnim tržištima. Takođe, očekuje se da će se odraziti na unapređenje pozicije Crne Gore na Doing business listi - indikator prekogranične trgovine, kao i na rangiranje u okviru Logistics Performance Index-a i OECD Trade Facilitation Indicators-a.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU): Smanjenje vremena carinjenja robe za 10% godišnje u odnosu na prethodnu godinu.³⁰

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Sredstva za implementaciju finansiraće se iz Budžeta Crne Gore – u najvećem dijelu kao dio redovnih poslova državnih organa; kao i kroz različite projekte i programe međunarodnih donatora, instrumente pretpristupne pomoći i druge međunarodne izvore. S tim u vezi, za realizaciju navedene reformske mjere, za 2019. godinu predviđena su sredstva u iznosu od 1,179,000 €, od čega će 139,800 € biti finansirano iz Centralnog budžeta, dok će se preostali dio, u iznosu od 1,039,200€, finansirati iz drugih međunarodnih izvora finansiranja. Za mjere koje spadaju u domen investicionih aktivnosti, a za koje trenutno ne postoje planirani izvori finansiranja, kao što je mjera za uspostavljanje „jedinственог шалтера“ inicirane su konsultacije sa međunarodnom zajednicom kako bi se identifikovali optimalni modeli implementacije i finansiranja.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Aktivnosti će imati pozitivan uticaj na dodatno zapošljavanje i poštovanje rodne ravnopravnosti.

Potencijalni rizik 1.: Odlaganje početka implementacije SEED+ projekta na nivou CEFTA regiona;

Vjerovatnoća nastanka rizika 1.: 15%

Planirane mjere ublažavanja rizika 1: Aktivno učešće u CEFTA strukturama u cilju podsticanja aktivnosti na otpočinjanju implementacije SEED+ projekta;

Potencijalni rizik 2.: Raspoloživost tehničke-ekspertske pomoći za dodatno osposobljavanje i razvoj administrativnih kapaciteta za implementaciju mjera;

Vjerovatnoća nastanka rizika 2.: 10%

Planirane mjere ublažavanja rizika 2: Istražiti različite modele obezbjeđivanja tehničke podrške, uključujući učestvovanje i/ili organizovanje donatorskih konferencija i sl.; Organizovati obuke zaposlenih koji trenutno nemaju potrebna znanja i vještine; Identifikovati i izvršiti preraspoređivanje zaposlenih;

Potencijalni rizik 3.: Fleksibilnost privatnog sektora za prilagođavanje mjerama;

Vjerovatnoća nastanka rizika 3.: 15%

Planirane mjere ublažavanja rizika 3: Obezbijediti da mjere koje se implementiraju pružaju nedvosmislene i konkretne olakšice za privatni sektor i da privatni sektor bude pravovremeno upoznat sa planiranim mjerama.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomije/Ministarstvo finansija

4.3.6. Obrazovanje i vještine

Opis/analiza glavnih problema i prepreka razvoju oblasti: Podaci Zavoda za zapošljavanje pokazuju da postoji strukturna neusklađenost ponude i tražnje. Zapravo, ponuda radne snage ne odgovara tražnji, odnosno traže se kvalifikacije kojih nema na tržištu. S druge strane postoji ponuda lica sa kvalifikacijama koje se ne traže. Interesovanja učenika za upis na programe koje traži tržište rada nije na potrebnom nivou. Prisutan je i stav poslodavaca o neusklađenosti vještina i znanja koje učenici stiču u obrazovnom sistemu sa onim koje traži tržište rada. Zbog toga je neophodno u kontinuitetu raditi na poboljšanju kvaliteta stručnog obrazovanja i njegove relevantnosti za tržište rada. Potrebno je obrazovnu ponudu pripremati u saradnji sa poslodavcima, u skladu sa informacijama sa tržišta rada o nedostajućim

³⁰ Kao polazna osnova uzimaće se vrijeme iz Studije mjerenja prosječnog vremena carinjenja robe.

vještinama i kvalifikacijama. Obrazovni programi koji sadrže ishode učenja, urađeni na osnovu standarda zanimanja i standarda kvalifikacija, omogućit će bržu zapošljivost pojedinca, cjeloživotno učenje i mobilnost.

Izveštaj o sprovođenju preporuka EK iz maja 2018. godine: Mjera predstavlja odgovor na preporuku broj 6 Evropske komisije sa Ministarskog dijaloga iz maja 2018. godine u dijelu koji se odnosi na usaglašavanje upisne politike stručnog obrazovanja sa potrebama tržišta rada. Zato je neophodno obrazovnu ponudu usaglasiti sa potrebama tržišta rada i nakon toga promovirati upis u obrazovne programe za kvalifikacije koje su na tržištu rada prepoznate kao deficitarne.

Za školsku 2018/19. godinu pripremljeno 15 novih modularizovanih programa baziranih na ishodima učenja. U periodu od juna do septembra 2018. godine obučeno je oko 250 nastavnika za primjenu novih modularizovanih programa. Tokom maja i juna realizovana je promotivna kampanja „Stručno je ključno – Zaposli se, zaradi i sebe izgradi“. U okviru kampanje predstavnici srednjih stručnih škola su posjetili osnovne škole i organizovane tri regionalne promocije srednjeg stručnog obrazovanja.

Prioritetna reformska mjera br. 15: Razvoj kvalifikacija i obrazovnih programa u skladu sa potrebama tržišta rada

Opis mjere: U Strategiji razvoja stručnog obrazovanja do 2020. godine jedan od ciljeva je Osigurati relevantnost stručnog obrazovanja za tržište rada. Da bi se ovaj cilj ostvario i prevazišla strukturna neusklađenost ponude i tražnje radne snage, potrebno je razvijati kvalifikacije bazirane na ishodima učenja, usaglašene sa potrebama tržišta rada i, u skladu sa njima, pripremati modularizovane obrazovne programe.

Mjera se nadovezuje na istu mjeru, čije su aktivnosti realizovane u prethodnim godinama. Za školsku 2017/2018. godinu, vezano za navedenu mjeru, urađeno je 10 obrazovnih programa. Za školsku 2018/2019. godinu urađeno je 15 obrazovnih programa. Mjera predstavlja odgovor na preporuku broj 6 Evropske komisije sa Ministarskog dijaloga iz maja 2018. godine u dijelu koji se odnosi na usaglašavanje upisne politike stručnog obrazovanja sa potrebama tržišta rada.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Izrada standarda zanimanja, kvalifikacija i obrazovnih programa i obuka nastavnika za realizaciju programa. Ministarstvo prosvjete odgovorno je za implementaciju aktivnosti.
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Izrada standarda zanimanja, kvalifikacija i obrazovnih programa i obuka nastavnika za realizaciju programa. Ministarstvo prosvjete odgovorno je za implementaciju aktivnosti.
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Izrada standarda zanimanja, kvalifikacija i obrazovnih programa i obuka nastavnika za realizaciju programa. Ministarstvo prosvjete odgovorno je za implementaciju aktivnosti.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Povezivanje obrazovanja i tržišta rada na način da se razvijaju kvalifikacije i priprema obrazovna ponuda u saradnji sa poslodavcima, na bazi realnih potreba tržišta rada i projekcija razvoja djelatnosti, uz realizaciju programa u realnom radnom okruženju, doprinit će povećanju konkurentnosti i većoj zapošljivosti radne snage.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU): Pokazatelji uspješnosti su: a) U 2019. godini urađeno petnaest obrazovnih programa i obučeno najmanje 250 nastavnika; b) U 2020. godini urađeno deset obrazovnih programa i obučeno najmanje 300 nastavnika; c) U 2021. godini urađeno petnaest obrazovnih programa i obučeno najmanje 300 nastavnika.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj:

Tokom 2018. godina za implementaciju navedene reformske mjere planirana su i potrošena državna budžetska sredstva u iznosu od 246.080 €.

- 2019. godina – iz Budžeta 270.000 €
- 2020. godina – iz Budžeta 357.352,50€ (300.000 € i kofinansiranje IPE 57.352,50) i iz sredstava IPE 325.000 €
- 2021. godina – iz Budžeta 357.352,50 € (300.000 € i kofinansiranje IPE 57.352,50) i iz sredstava IPE 325.000 €

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Radna snaga sa kvalifikacijama za koje postoje iskazane potrebe tržišta rada biće konkurentnija, pa tim će i lakše dolaziti do posla. Obrazovni programi namijenjeni su sticanju kvalifikacija različitim ciljnim grupama (mladim, odraslim), nezavisno od pola.

Potencijalni rizici: Ne postoji rizik za implementaciju mjere.

Prioritetna reformska mjera br. 16: Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavaca

Opis mjere: U Strategiji razvoja stručnog obrazovanja do 2020. godine, u okviru prioriteta Kvalitetno i efikasno stručno obrazovanje, jedna od mjera je Učenje na radnom mjestu, uz rad. Praktično obrazovanje u stručnim školama može se realizovati u školskom ili dualnom obliku. Zakonom o stručnom obrazovanju propisano je da se sredstva za naknade učenicima u dualnom obliku obrazovanja za prvi i drugi razred obezbijavaju iz Budžeta, dok su naknade u trećem razredu obaveza poslodavca. Naknada za prvi razred je najmanje 10% prosječne neto zarade, za drugi razred najmanje 15% i za treći razred naknada je najmanje 20% prosječne neto zarade. Individualnim ugovorom o praktičnom obrazovanju utvrđuju se prava i obaveze učenika i poslodavca u dualnom obrazovanju.

Mjera Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavaca se nadovezuje na mjeru, realizovanu u prethodnoj godini. U školskoj 2017/2018. godini u dualnom obliku obrazovanja bilo je 276 učenika. Mjera predstavlja odgovor na preporuku broj 6 Evropske komisije sa Ministarskog dijaloga iz maja 2018.godine u dijelu koji se odnosi na usaglašavanje upisne politike stručnog obrazovanja sa potrebama tržišta rada.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Kod poslodavca će se u školskoj 2018/2019. godini obrazovati najmanje 500 učenika u dualnom obliku obrazovanja. Ministarstvo prosvjete odgovorno je za implementaciju aktivnosti.
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Kod poslodavca će se u školskoj 2019/2020. godini obrazovati najmanje 750 učenika u dualnom obliku obrazovanja. Ministarstvo prosvjete odgovorno je za implementaciju aktivnosti.
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Kod poslodavca će se u školskoj 2020/2021. godini obrazovati najmanje 1000 učenika u dualnom obliku obrazovanja. Ministarstvo prosvjete odgovorno je za implementaciju aktivnosti.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: a) U školskoj 2018/2019. godini u dualnom obliku obrazovanja najmanje 500 učenika; b) U školskoj 2019/2020. godini u dualnom obliku obrazovanja najmanje 750 učenika; c) U školskoj 2020/2021. godini u dualnom obliku obrazovanja najmanje 1000 učenika.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU): Osnov za uspješno stručno obrazovanje je kvalitetno praktično obrazovanje koje se realizuje u realnom radnom okruženju u saradnji sa poslodavcima. Pokazatelji uspješnosti su broj uključenih poslodavaca u dualno obrazovanje i broj učenika koji praktično obrazovanje realizuju kod poslodavca.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Za implementaciju reformske mjere predviđena su i potrošena državna budžetska sredstva u iznosu od 250.000 eura za 2018. godinu.

- 2019. godina – iz Budžeta 262.112 eura
- 2020. godina – iz Budžeta 300.000 eura
- 2021. godina – iz Budžeta 300.000 eura

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Sprovođenje praktičnog obrazovanja kod poslodavaca omogućit će lakši prelazak mladih koji se obrazuju u stručnim školama na tržište rada, smanjiti rizik od nezaposlenosti učenika koji završavaju stručno obrazovanje. Nema ograničenja po pitanju rodne ravnopravnosti – programi su dostupni svim učenicima, bez obzira na pol.

Potencijalni rizici: Nedovoljna zainteresovanost poslodavaca i učenika za uključivanje u dualno obrazovanje.

4.3.7. Zapošljavanje i tržište rada

Analiza glavnih prepreka: Na tržištu rada bilježe se pozitivni trendovi, koji se reflektuju na rast stope aktivnosti³¹ na 56,2%, stope zaposlenosti na 48,1% i pad stope nezaposlenosti na 14,4%. Istovremeno se bilježi i pad registrovane nezaposlenosti, odnosno smanjenje stope registrovane nezaposlenosti na 17,19%³². I pored zabilježenih pozitivnih trendova, ostaje izazov nedovoljne uključenosti radno sposobnog stanovništva na tržište rada, posebno žena kod kojih je stopa aktivnosti 47,7%, a stopa zaposlenosti 40,7%, kao i mladih (15-24) kod kojih je stopa aktivnosti 36,0%, odnosno nezaposlenosti 27,4%. Iako je stopa dugoročne nezaposlenosti zabilježila smanjenje u odnosu na prethodne godine i iznosi 10,5%, učešće dugoročno nezaposlenih lica u ukupnoj nezaposlenosti je i dalje visoko i iznosi oko 72,75% i predstavlja i dalje jedan od ključnih izazova na tržištu rada, koji dugoročno izaziva nesklad između ponude i tražnje na tržištu rada. Sa druge strane, još uvijek nedovoljno otvaranje novih radnih mjesta uz izraženo zapošljavanje strane radne snage, te prisustvo neformalnog rada i nedovoljne aktivnosti i motivisanosti osjetljivih ciljnih grupa i korisnika socijalno zaštitnih prava dodatan su faktor niske aktivnosti radno sposobnog stanovništva i rasta formalne zaposlenosti. Izmjena zakonskih rješenja iz oblasti tržišta rada, u cilju stvaranja uslova za veću fleksibilnost na tržištu rada i veću prilagodljivost mjera aktivne politike zapošljavanja potrebama tržišta rada, te jačanje uloge posredovanja pri zapošljavanju, još uvijek je u toku.

Izveštaj o sprovođenju preporuka EK iz maja 2018. godine: U skladu sa preporukom broj 6 sa ministarskog sastanka u Briselu 2018. godine, koja se odnosi na bolju pokrivenost i efikasnost aktivnih politika tržišta rada posebno za mlade, žene i dugoročno nezaposlene, pored standardnih programa, uveden je i pilot program aktivne politike zapošljavanja namijenjen ženama bivšim korisnicama naknada po osnovu rođenja troje ili više djece i korisnike materijalnog obezbjeđenja porodice.

U ukupnom broju nezaposlenih lica (3.649) uključenih u mjere aktivne politike zapošljavanja, lica ženskog pola učestvuju sa 64,1%, mladi sa 28,7%, dugoročno nezaposlenih 27,5%, a oko 47% učesnika su lica iz najmanje razvijenog regiona. Nadalje, u cilju podsticanja samozapošljavanja i razvoja preduzetništva, Zavod za zapošljavanje sprovodi i mjere dodjele kreditnih sredstava nezaposlenim licima te je kroz ovaj vid podrške otvoreno 96 novih radnih mjesta.

Dodatno kroz Program stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem uključeno je 3.055 nezaposlenih lica sa visokim obrazovanjem, od kojih su lica ženskog pola 58%.

Za posebne ciljne grupe, lica sa invaliditetom, realizuju se mjere aktivne politike kroz subvencionirano zapošljavanje i dodjelu bespovratnih sredstava za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje putem grant šema, putem kojih je uključeno 698 lica sa invaliditetom.

U cilju veće bolje pokrivenosti i efikasnosti mjera aktivne politike zapošljavanja, u saradnji sa MOR-a pripremaju se novi programi aktivne politike zapošljavanja, a koji će se sprovesti tokom 2019. godine.

³¹ Podaci Monstata ARS Q2/2018 za populaciju 15+

³² ZZZCG, na dan 8. oktobar 2018. godine

Kroz novi vid aktivacije korisnika socijalnih davanja, Zavod za zapošljavanje u saradnji sa centarima za socijalni rad, za prvih devet mjeseci 2018. godine uradio je 3.594 individualna plana aktivacije. Od ovog broja za 1.509 lica planirano je uključivanje u mjere aktivne politike zapošljavanja, dok je do sada uključeno 482 lica ili korisnika socijalnih davanja. U istom period 192 lica su i zaposlena.

U cilju bolje pokrivenosti aktivnih mjera tržišta rada u narednom trogodišnjem periodu sprovodiće se mjera podrške samozapošljavanju i jačanju lokalnih inicijativa za zapošljavanje.

Prioritetna reformska mjera br. 17: Podrška samozapošljavanju i jačanje lokalnih inicijativa za zapošljavanje

Opis mjere: Mjera je usmjerena ka ispunjavanju preporuke broj 6 u smislu većeg uključivanja u mjere aktivne politike zapošljavanja i njihovom prilagođavanju potrebama tržišta rada. **Realizovaće se kroz dvije aktivnosti i to:** sprovođenjem programa samozapošljavanja, kroz dodjelu 400 grantova nezaposlenim licima sa evidencije Zavoda za zapošljavanje kroz tri godišnja poziva i sprovođenjem projekta jačanja lokalnih inicijativa za zapošljavanje sa ciljem unapređenja kapaciteta aktera na lokalnom nivou kroz podršku u indentifikovanju deficitarnih zanimanja, izradi lokalnih strategija i planova za zapošljavanje, te izradu aktivnih mjera tržišta rada prilagođenih lokalnom nivou. Mjera će se realizovati u okviru Sektorskog operativnog programa za zapošljavanje, obrazovanje i socijalne politike 2015-2017

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Tokom 2019. godine planira se objavljivanje prvog poziva za dodjelu grantova za samozapošljavanje nezaposlenim licima. Otpočeće aktivnosti predviđene projektom jačanja lokalnih inicijativa za zapošljavanje. Aktivnosti će sprovesti Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo finansija i Zavod za zapošljavanje Crne Gore.
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Tokom 2020. godine planira se objavljivanje drugog poziva za dodjelu grantova za samozapošljavanje nezaposlenim licima. Nastaviće se aktivnosti predviđenih projektom jačanja lokalnih inicijativa za zapošljavanje. Aktivnosti će sprovesti Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo finansija i Zavod za zapošljavanje Crne Gore.
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Tokom 2021. godine planira se objavljivanje trećeg poziva za dodjelu grantova za samozapošljavanje nezaposlenim licima. Nastaviće se aktivnosti predviđenih projektom jačanja lokalnih inicijativa za zapošljavanje. Aktivnosti će sprovesti Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo finansija i Zavod za zapošljavanje Crne Gore.

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Mjera ima direktan uticaj na zaposlenost kroz uključivanje nezaposlenih lica u tržište rada kroz podršku samozapošljavanju i doprinijeće većoj ekonomskoj aktivnosti kroz dalji razvoj preduzetništva i samozapošljavanja u svim sektorima.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU): Za navedenu mjeru ključni pokazatelji uspješnosti je:

- za podršku samozapošljavanju najmanje 120 nezaposlenih lica godišnje je dobilo grant za pokretanje biznisa.

- za projekt jačanja lokalnih inicijativa za zapošljavanje, u 2019. g. pokazatelj je izrađena analiza potreba lokalnih tržišta rada, u 2020.g. uspostavljeno minimum 11 lokalnih partnerstava za zapošljavanje i izrađeno minimum 15 strategija za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa na lokalnom nivou.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj:

- **2019. godina** – iz Budžeta za podršku samozapošljavanju obezbijediće se 157.000,00 eura, dok će se iz sredstava EU obezbijediti 892.500,00€ odnosno ukupno 1.050.000,0 eura. Istovremeno za razvoj lokalnih partnerstava iz Budžeta će se obezbijediti 14.100,00 eura, dok će se iz sredstava EU obezbijediti 892.500,00 eura odnosno ukupno 94.000,00 eura;
- **2020. godina** – iz Budžeta za podršku samozapošljavanju obezbijediće se 157.000,00 eura, dok će se iz sredstava EU obezbijediti 892.500,00 eura, odnosno ukupno 1.050.000,00 eura.

Istovremeno za razvoj lokalnih partnerstava iz Budžeta će se obezbijediti 49.350,00 eura, dok će se iz sredstava EU obezbijediti 279.650,00 eura., odnosno ukupno 329.000,00 eura;

- **2021. godina** – iz Budžeta za podršku samozapošljavaju obezbijediće se 157.000,00 eura, dok će se iz sredstava EU obezbijediti 892.500,00 eura odnosno ukupno 1.050.000,00 eura. Istovremeno za razvoj lokalnih partnerstava iz Budžeta će se obezbijediti 7.050,00 eura, dok će se iz sredstava EU obezbijediti 39.950,00 eura odnosno ukupno 47.000,00 eura.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Realizacija mjere imaće pozitivan uticaj na zapošljavanje, jer će u trogodišnjem periodu do 400 nezaposlenih lica biti uključeno u tržište rada. Nema ograničenja po pitanju rodne ravnopravnosti, jer će mjera biti dostupna svim nezaposlenim licima bez obzira na pol.

Potencijalni rizici: Potencijalni rizik za implementaciju mjere, može biti kašnjenje u procesu javnog nadmetanja, ugovaranja ili sprovođenju projekta koje bi moglo ugroziti efikasno korišćenje sredstava. Nedovoljan kvalitet ponuđenih biznis planova od strane nezaposlenih lica. Nedovoljan nivo razumijevanja uloge i odgovornosti lokalnih institucija/organizacija pristupu zapošljavanju i aktivaciji. U cilju smanjenja potencijalnih rizika biće sprovedene mjere aktine promocije programa, kako kod nezaposlenih lica, tako i aktera na lokalnom nivou. Ponuđena stručna pomoć od strane Zavoda za zapošljavanje Crne Gore za kreiranje kvalitetnih biznis planova.

4.3.8 Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti

Analiza glavnih prepreka: Unapređenje socijalne i dječje zaštite, realizuje se u okviru projekata „Nastavak reforme sistema socijalne zaštite“ i „Razvoj kapaciteta za pružanje usluge socijalne zaštite u Crnoj Gori“, na osnovu Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti i njegovih izmjena i dopuna, kao i strateških dokumenata.

U 2017. godini donijet je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti kojim su povećana pojedina prava iz dječje zaštite (dodatak za djecu, naknada za novorođeno dijete, naknada po osnovu rođenja djeteta) a takođe je utvrđeno da korisnici prava na ličnu invalidninu ne mogu biti istovremeno i korisnici dodatka za njegu i pomoć i da im visina naknade ostaje ista, kada su ta prava koristili istovremeno.

Podaci ukazuju da je broj porodica korisnika materijalnog obezbjeđenja u avgustu 2018. godine bio 9.413, za koje namjene je opredijeljeno 918.905,29 eura, što je manje u odnosu na 14.737 porodica i opredijeljenih 1.338.798,01 eura u julu 2013. godine, kada je stupio na snagu Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti.

Poslije ukidanja naknada po osnovu rođenja troje ili više djece u 2017. godini, novo pravo po osnovu Zakona o izvršenju odluke Ustavnog suda CG koristi 2.174 žena za koje potrebe je opredijeljeno u avgustu 2018. godine 558.871,00 eura, kao i za doprinose za penzijsko i invalidsko 97.067,40 eura što je znatno manje od broja korisnika prava na naknadu po osnovu rođenja troje ili više djece, kojih je bilo oko 22.000 i za koje potrebe je u 2016. godine bilo opredijeljeno oko 59.000.000,00 eura, što je znatno više od izdataka za sva ostala prava iz socijalne i dječje zaštite.

U cilju daljeg unaprjeđivanja veze između tržišta rada i sistema socijalne zaštite, centri za socijalnu rad i Zavod za zapošljavanje donijeli su Platformu o saradnji, na osnovu koje je urađena informativna podrška u smislu da centri za socijalni rad i Zavod za zapošljavanje razmjenjuju podatke o korisnicima socijalne zaštite elektronskim putem.

Jedna od prepreka u oblasti socijalne i dječje zaštite je otežan pristup uslugama u sistemu socijalne i dječje zaštite posebno kada se radi o djeci, licima sa invaliditetom i starijim licima, koje su najosjetljivije grupe i koje su u riziku od siromaštva. Nastoji se da se oblast usluga unaprijedi. U narednom periodu će se poseban akcenat dati na zaštitu starijih lica u vidu razvoja usluga, imajući u vidu sve više izražen problem starenja u Crnoj Gori, posebno kada je u pitanju usluga dnevnog boravaka za starija lica, što će

uticati i na povećan broj pružalaca usluga i samim tim veću zaposlenost. Do kraja 2018. godine organizovaće se ukupno 10 dnevnih boravaka za starija lica sa oko 200 korisnika.

Kada je riječ o penzijskom sistemu, učešće opštih prihoda u finansiranju penzijskog sistema je u 2017. godini iznosilo oko 25% ukupnih izdataka Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja Crne Gore. Ukupan broj korisnika prava koje isplaćuje Fond PIO je 129.615 (podaci za septembar 2018. godine), od čega su 123.752 penzije (114.424 penzije u Crnoj Gori i 9.328 u inostranstvu) i 5.863 ostalih prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja. Stopa zavisnosti (odnos osiguranika prema broju penzionera) iznosi 1,64:1.

Izveštaj o sprovođenju smjernica politike od 2018. ukoliko je to relevantno za datu oblast: Sredinom 2017. godine donijet je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti kojim su povećana pojedina prava iz dječje zaštite tj. prije date preporuke br. 6 EK iz 2018. godine, na osnovu preusmjerenja sredstava poslije ukidanja naknada za majke po osnovu rođenja troje ili više djece, sa ciljem obezbjeđenja pravednije raspodjele socijalnih fondova. Unaprijeđena je saradnja između centara za socijalni rad i zavoda za zapošljavanje u cilju radne aktivacije korisnika socijalne zaštite.

U skladu sa preporukom broj 2 sa ministarskog sastanka u Briselu 2018. godine, koja se odnosi na pripremu penzione reforme kako bi se promijenila valorizacija i indeksacija penzija i suzile podobnosti za prevremene penzije, urađene su izmjene i dopune Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju. U pregovorima sa sindikatom znatno su izmijenjene mjere koje su bile predložene od strane Vlade, tako da zakonske izmjene obuhvataju: valorizaciju i indeksaciju penzija sa takozvanom rotirajućom formulom (prema kretanju zarada i potrošačkih cijena u procentu od 75% procenta koji je veći i 25% procenta koji je manji); zaustavljanje podizanja starosne granice za sticanje prava na starosnu penziju na 66 godina za muškarca (2019. godine) i 64 godine za ženu (2029. godine); podizanje starosne granice za sticanje prava na prijevremenu penziju sa 62 na 63 godine života (u prelaznom period od 2019. – 2024. (za po dva mjeseca svake sljedeće kalendarske godine); skraćivanje obračunskog perioda iz koga se uzimaju zarade za određivanje visine penzije za ¼ perioda koji je najnepovoljniji za osiguranika; povećanje nominalnog iznosa najniže penzije.

Prioritetni planovi reformi: U narednom periodu u oblasti usluga kao odgovor na rješavanje problema, prioritet će se dati razvoju usluge dnevnog boravaka za starije a u fokusu će biti i penzijska reforma koja se odnosi na prespitanje zakonskih uslova za penzionisanje i veću pravednost.

Prioritetna reformska mjera br. 18: Razvoj usluge dnevnog boravka za starije

Kratak opis mjere: Reformska mjera predviđa unaprjeđenje zaštite starijih lica u vidu povećanje broja dnevnih boravaka za tu kategoriju lica. U okviru projekta *Nastavak reforme sistema socijalne zaštite* koji sprovodi Ministarstva rada i socijalnog staranja, lokalnih samouprava u realizaciji uz tehničku podršku UNDP, realizuje se podrška usluzi Dnevni boravak za starije. Reformska mjera je u skladu sa Strategijom razvoja sistema socijalne zaštite za starija lica za period 2018-2022. Mjera je odgovor na jednu od 6 preporuka EK sa Ministarskog dijaloga iz maja mjeseca 2018. godine u dijelu „Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti“ gdje je između ostalog navedeno da „slabi rezultati na tržištu rada su povezani sa slabostima u sistemu socijalne zaštite, koji se odlikuju slabim uslugama i targetiranjem“.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: Navedena mjera se realizuje u kontinuitetu. U 2019. godini planirano je proširenje obima pružanja usluge otvaranjem još tri dnevna boravka. U 2020 i 2021. godini planirano je otvaranje najmanje po jednog dnevnog boravka za starije, u zavisnosti od zainteresovanosti lokalnih samouprava i raspoloživih sredstava iz budžeta Crne Gore.

Fiskalni uticaj: Zaključno sa 2018. godinom za otvaranje (adaptacija i oprema) i rad deset dnevnih boravaka ukupno je iz budžeta opredijeljeno 254.189,02 eura. Lokalna samouprava učestvuje putem ustupanja zemljišta ili objekta koji se adaptira za namjene dnevnog boravka. Za tri dnevna boravka koja su planirana u 2019. godini obezbijeđena su okvirno sredstva iz budžeta Crne Gore, stim da će se ukupan iznos naknadno utvrditi i zavisi od učešća lokalnih samouprava. Obzirom da se navedene aktivnosti rade

u kontinuitetu i da iste zavise i od zainteresovanosti lokalnih samouprava, planirano je da se u 2020. i 2021. godini otvori najmanje još po jedan dnevni boravak za starija lica.

Očekivani uticaj na konkurentnost: Realizacija mjere, imaće pozitivan uticaj na tržište rada u smislu povećanja broja zaposlenih lica koja će pružati uslugu dnevnog boravka, stim da će zaposlena lica biti u većini slučajeva ženskog pola. Radi se o mjeri koja će se odvijati u dugom roku što će uticati na dalje zapošljavanje.

Očekivani socijalni rezultat mjere: Realizacija mjere imaće pozitivan uticaj na zaštitu starijih lica, na smanjenje siromaštva i socijalizaciju, na povećanje zaposlenosti i u pojedinim slučajevima daje se mogućnost i članovima porodice koji se brinu o starijem licu da se za vrijeme njihovog boravka radno angažuju.

Potencijalni rizici u sprovođenju mjere: Manje vjerovatni rizici u sprovođenju mjere mogu se pojaviti u vidu smanjene zainteresovanosti lokalnih samouprava za tom vrstom usluge ili nedovoljna visina opredijeljenih sredstava iz budžeta Crne Gore. Mjere ublažavanja eventualnih rizika bile bi u vidu sačinjavanja odgovarajućih procjena za potrebama otvaranja dnevnih boravaka.

Prioritetna reformska mjera br. 19: Podsticaj za uključivanje djece u sportske aktivnosti

Opis mjere: Zakonom o sportu ('Sl. List CG' br. 44/18) propisan je način podsticanja uključivanja što većeg broja djece u bavljenje sportskim aktivnostima. Zakon propisuje pogodnosti u vidu sufinansiranja djece koja se bave sportom. Mjera predstavlja vid subvencioniranja za bavljenje sportom djece od 7 do 15 godina (djeca od 7 do 15 godina čine 10% ukupnog broja djece u Crnoj Gori) Podsticajne mjere propisane Zakonom imaće pozitivan uticaj prvenstveno na djecu koja će se baviti sportom, a zatim i na roditelje, tj. porodicu kojoj će u finansijskom smislu biti lakše da usmjeri svoju djecu na pravilan razvoj kroz bavljenje sportom, a na kraju i na sportske klubove u okviru kojih će se djeca baviti sportom, koji će na ovaj način biti sufinansirani. Kroz implementaciju odredaba Zakona u dijelu koji se odnosi na dječiji sport, olakšava se roditeljima uključivanje djece u sport i direktno utiče na poboljšanje njihovo socio-ekonomskog statusa. S druge strane sportski klubovi koji se budu uključili u sprovođenje ovih konkretnih zakonskih rješenja imaće održiv izvor finansiranja, s obzirom da će se naveden način sufinansirati iz budžeta putem javnog poziva za uključivanje djece u sportske aktivnosti.

Vremenski period sprovođenja mjere: 2019 i kontinuirano.

- a. **Aktivnosti planirane u 2019. godini:** Uspostaviti sistem u početku; Ministarstvo sporta, najmanje jednom u dvije godine donosi akt kojim određuje vrste sportova koji će se sufinansirati iz sredstava budžeta Crne Gore, podatke o uzrastu djece čije će se bavljenje sportom sufinansirati iz Budžeta, način uplate sredstava, period za koji se sufinansiranje vrši i period za koji se uplaćuju sredstva; Raspisivanje javnog poziva u roku od 30 dana od dana donošenja gore navedenog akta; Ministarstvo donosi odluku o izboru sportskih klubova u okviru kojih će sufinansirati uključivanje djece u sportske aktivnosti, u svakoj opštini u Crnoj Gori; Na osnovu odluke zaključuje se ugovor kojim se uređuju međusobna prava i obaveze sportskih klubova i Ministarstva.
- b. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Kada se uspostavi sistem, aktivnosti usmjeriti na broj uključene djece.
- c. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Usmjeriti aktivnosti na što veći broj uključene djece, fokusirati se na manje zastupljena područja Crne Gore (sjever).

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost Sprovođenje ove mjere doprinjeće unapređenju rada sportskih klubova i eventualnom novom zapošljavanju lica koja obavljaju stručne poslove u sportu, kako bi na taj način bili konkurentniji i kako bi obezbjedili bolje uslove, a sve u cilju njihovog izbora za sprovođenje aktivnosti, na javnom pozivu. U dugom roku mjera se može identifikovati kao svojevrsan vid ulaganja u

Research and development, razvijanje ljudskog potencijala i ulaganje u zdravu naciju, što će u dugom roku efektuirati pozitivnim uticajem na privredni rast i konkurentnost.

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPU): Povećan broj djece uključene u bavljenje sportskim aktivnostima kroz sistem dječijeg sporta; iznos sredstava uplaćenih sportskim klubovima na ime sufinansiranja članarina za djecu koja se bave sportom kroz opisani sistem (ovaj podatak pokazaće koliki je uticaj mjera proizvela na rasterećenje budžeta roditelja/staratelja djece, s jedne strane i koliko sredstava su po ovom osnovu dobili sportski klubovi, s druge strane).

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Do 500.000,00 eura iz Budžeta Crne Gore-sredstva planirana u budžetu za 2019. godinu.

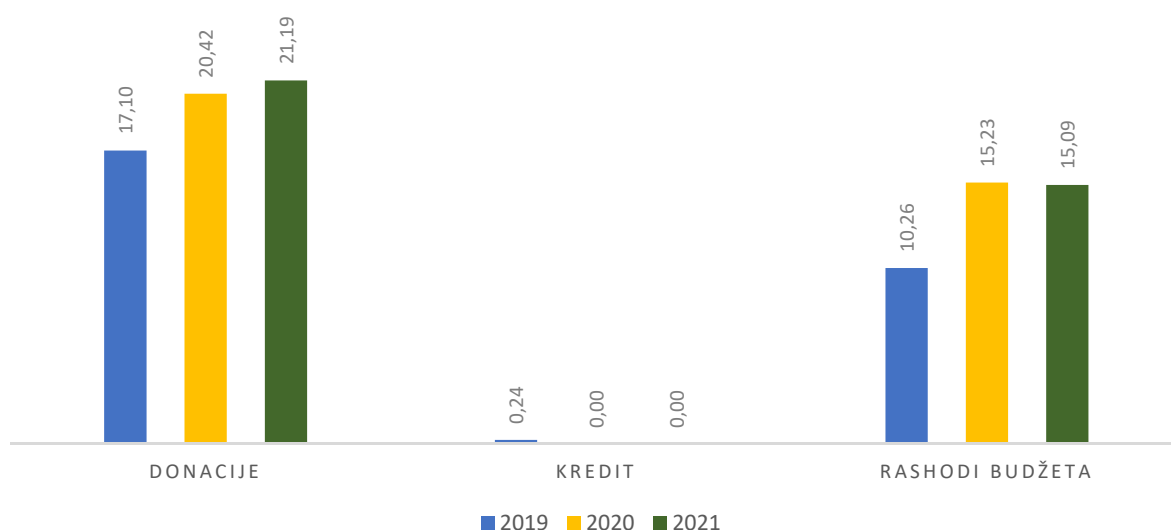
Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Očekivano je da će sprovođenje ove mjere indirektno uticati na zapošljavanje, imajući u vidu da će sportski klubovi morati da obezbjede dovoljan broj trenera u odnosu na broj djece koja se u tom klubu bave sportom.

Potencijalni rizici: Odustajanje velikog broja djece.

5. BUDŽETSKE IMPLIKACIJE STRUKTURNIH REFORMI

U skladu sa smjernicama EK, poglavlje pet Programa ekonomskih reformi 2019 – 2021. prikazuje ukupne direktne efekte realizacije prioriternih strukturnih reformi na budžetske prihode i rashode u 2019. godini, kao i okvirnu procjenu tih efekata u spovođenju mjera u 2020. i 2021. godini. Prikaz direktnog fiskalnog uticaja 19 prioriternih reformskih mjera dat je u tabeli 10 aneksa ovog dokumenta. Za svaku prioriternu reformsku mjeru uticaj na povećanje budžetskih rashoda je označen je znakom minus (-), dok su reforme koje uzrokuju rast prihoda ili pozitivan neto efekat označene znakom plus (+). Polazeći od tabele br. 10 u aneksu koja sadrži direktne fiskalne implikacije svake od 19 prioriternih strukturnih reformi, u narednom tekstu su date budžetske implikacije prioriternih reformskih mjera sadržanih u PER-u 2019.

Grafik 5.1 Procijenjeni troškovi implementacije prioriternih mjera etnh reformskih mjera za PER 2019-2021. godina (u mil.€)

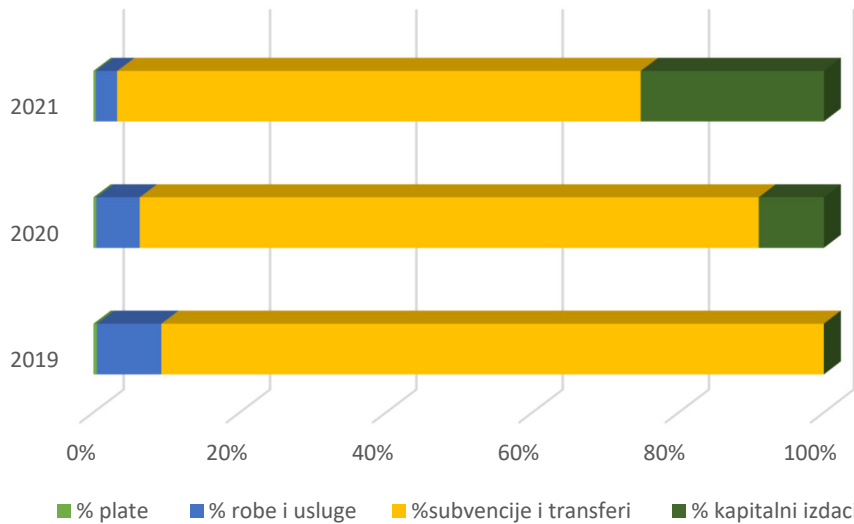
Sam pojam strukturalna reforma označava javne politike kojima se rješavaju prepreke osnovnim pokretačima rasta, kojima se omogućava upotreba resursa i proizvodnih činilaca na najefikasniji mogući način ili koji doprinose pravednijem i inkluzivnijem funkcionisanju ekonomije. U skladu sa tim, PER 2019-2021 obuhvata reformsku mjeru čiji je fokus na osavremenjavanju i jačanju fleksibilnosti tržišta rada, kreiranju adekvatnog biznis ambijenta za mala i srednja preduzeća, kao i obezbjeđenju socijalne inkluzije. Navedeno će značajno doprinijeti povećanju transparentnosti ekonomije, a kroz ulaganja u stvaranje novih radnih mjesta i prilagođavanje zakonskih i regulatornih okvira doprinijeće se povećanju produktivnosti i nivoa investicija.

Najznačajniji efekat na prihodnu stranu budžeta će imati reformska mjera broj 10 koja se odnosi na donošenje Zakona o elektronskoj fiskalizaciji i implementaciji sistema elektronske fiskalizacije, koja će početi sa primjenom 2020. godine, a čija će se puna implementacija očekuje u 2021., tako da će ista u prvoj godini primjene doprinijeti naplati dodatnih prihoda po osnovu poreza na dohodak, poreza na dobit i poreza na dodatu vrijednost u iznosu od 13 mil.€, a u godini pune implementacije premašiti iznos od 17 mil €.

Sa druge strane, najveća izdvajanja iz budžeta odnose se na mjeru broj 4 iz oblasti poljoprivrede, oko 17 mil. € za trogodišnji period, a sve u cilju usklađivanja sa EU standardima kvaliteta i bezbjednosti hrane. Sa aspekta izdvajanja sredstava iz budžeta, značajna je i reformska mjera broj 13, koja se odnosi na jačanje nacionalnog inovativnog ekosistema, (oko 13,0 mil.€ u srednjem roku) i predstavlja ulaganja u istraživanje i razvoj, što će u krajnjem doprinijeti povećanju produktivnosti, a samim tim i povećanju TFP koeficijenta.

Neto direktni uticaj implementacije prioriternih mjera na budžet u 2019. godini iznosiće -10,3 mil €, dok će isti u 2020. i 2021 godini biti -2,2 mil € i +1,9 mil €, respektivno.

Grafik 5.2. Struktura procijenjenih troškova implementacije prioritenih reformskih mjera za PER 2019-2021. godina (u mil.€)

Iz priloženog grafika 5.2 može se zaključiti da je karakter reformskih mjera koje su dio Programa ekonomskih reformi 2019-2021. godina administrativnog i zakonodavnog karaktera za razliku od prethodnih programa, kada je u fokusu bilo ulaganje u infrastrukturu kroz kapitalni budžet. Riječ je o mjerama koje će pozitivno efektivirati na budžet u dugom roku, dok će njihovi uticaji na zaposlenost, konkurentnost, pa samim tim i na privredni rast biti vidljivi u srednjem roku.

ANEKS 1: PROJEKCIJE FISKALNIH POKAZATELJA ZA PERIOD 2019 – 2021.

BDP (u mil. €)	4604,5		4788,6		4956,8		5138,3	
Lokalna samouprava	2018		2019		2020		2021	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Izvorni prihodi	217,09	4,71	231,84	4,84	238,68	4,82	242,48	4,89
Porezi	138,25	3,00	147,7	3,09	149,9	3,02	151,7	3,06
Porez na dohodak fizičkih lica	33,93	0,74	41,76	0,87	42,73	0,86	43,34	0,87
Porez na promet nepokretnosti	16,70	0,36	17,03	0,36	17,33	0,35	17,65	0,36
Lokalni porezi	87,63	1,90	88,94	1,86	89,83	1,81	90,73	1,83
Takse	6,69	0,15	6,76	0,14	6,96	0,14	7,10	0,14
Naknade	52,00	1,13	57,00	1,19	59,00	1,19	60,00	1,21
Ostali prihodi	16,15	0,35	16,31	0,34	16,83	0,34	17,17	0,35
Primici od otplate kredita	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Donacije	4,00	0,09	4,04	0,08	6,00	0,12	6,50	0,13
Izdaci	179,52	3,90	192,66	4,02	201,03	4,06	207,69	4,19
Tekuća potrošnja lokalne samouprave	132,94	2,89	141,1	2,95	146,4	2,95	150,0	3,03
Tekući izdaci	82,23	1,79	89,36	1,87	93,67	1,89	96,18	1,94
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	47,68	1,04	51,63	1,08	53,18	1,07	54,88	1,11
Ostala lična primanja	3,29	0,07	4,19	0,09	4,77	0,10	4,87	0,10
Rashodi za materijal i usluge	15,05	0,33	16,05	0,34	17,37	0,35	17,72	0,36
Tekuće održavanje	6,23	0,14	6,86	0,14	7,49	0,15	7,64	0,15
Kamate	4,19	0,09	4,47	0,09	4,56	0,09	4,65	0,09
Renta	0,60	0,01	0,61	0,01	0,62	0,01	0,63	0,01
Subvencije	1,24	0,03	1,26	0,03	1,29	0,03	1,31	0,03
Ostali izdaci	3,95	0,09	4,28	0,09	4,37	0,09	4,46	0,09
Transferi za socijalnu zaštitu	0,83	0,02	0,85	0,02	0,86	0,02	0,88	0,02
Prava iz oblasti socijalne zaštite	0,83	0,02	0,85	0,02	0,86	0,02	0,88	0,02
Transferi inst. pojedincima NVO i javnom sektoru	46,34	1,01	47,26	0,99	48,21	0,97	49,17	0,99
Kapitalni budžet	46,59	1,01	51,59	1,08	54,62	1,10	57,71	1,16
Pozajmice i krediti	1,50	0,03	1,53	0,03	1,56	0,03	1,59	0,03
Otplata neizmirenih obaveza iz prethodnog perioda	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Rezerve	2,04	0,04	2,08	0,04	2,1	0,04	2,2	0,04
Otplata garancija	0,00	0,00	0,0	0,00	0,0	0,00	0,0	0,00
Neto povećanje obaveza	0,00	0,00	0,0	0,00	0,0	0,00	0,0	0,00
Suficit/deficit	37,56	0,82	39,18	0,82	37,65	0,76	34,79	0,70
Korigovani suficit/dficit	37,56	0,82	39,18	0,82	37,65	0,76	34,79	0,70
Primarni deficit	41,75	0,91	43,65	0,91	42,21	0,85	39,45	0,80
Otplata duga	57,00	1,24	57,00	1,19	55,00	1,11	51,00	1,03
Otplata glavnice rezidentima	11,00	0,24	13,0	0,27	14,0	0,28	14,0	0,28
Otplata glavnice nerezidentima	4,00	0,09	4,0	0,08	4,0	0,08	4,0	0,08
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	42,00	0,91	40,0	0,84	37,0	0,75	33,0	0,67
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Nedostajuća sredstva	-19,44	-0,42	-17,82	-0,37	-17,35	-0,35	-16,21	-0,33
Finansiranje	19,44	0,42	17,82	0,37	17,35	0,35	16,21	0,33
Pozajmice i krediti	5,00	0,11	8,0	0,17	8,0	0,16	8,0	0,16
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	5,00	0,11	8,0	0,17	8,0	0,16	8,0	0,16
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	4,00	0,09	6,0	0,13	6,0	0,12	6,0	0,12
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	5,00	0,11	5,00	0,10	5,00	0,10	5,00	0,10
Korišćenje depozita lokalne samouprave	0,44	0,01	-6,18	-0,13	-6,65	-0,13	-7,79	-0,16
Transferi iz budžeta CG	5,00	0,11	5,0	0,10	5,0	0,10	5,0	0,10

BDP (u mil.€)	4299,0		4604,5		4788,6		4956,8		5138,3	
Budžet Crne Gore	2017		Procjena 2018		Procjena 2019		Procjena 2020		Procjena 2021	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	1566,27	36,4	1757,00	38,2	1828,00	38,2	1872,93	37,8	1901,57	37,0
Porezi	971,2	22,6	1082,4	23,5	1115,7	23,3	1161,0	23,4	1191,8	23,2
Porez na dohodak fizičkih lica	112,0	2,6	120,3	2,6	112,6	2,4	116,0	2,3	118,2	2,3
Porez na dobit pravnih lica	49,2	1,1	69,3	1,5	71,8	1,5	76,2	1,5	78,1	1,5
Porez na promet nepokretnosti	1,5	0,0	1,9	0,0	1,9	0,0	1,9	0,0	2,0	0,0
Porez na dodatu vrijednost	548,7	12,8	626,1	13,6	652,9	13,6	678,1	13,7	698,3	13,6
Akcize	225,1	5,2	228,6	5,0	239,6	5,0	251,2	5,1	257,1	5,0
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	25,4	0,6	26,8	0,6	27,3	0,6	27,8	0,6	28,3	0,6
Ostali državni prihodi	9,2	0,2	9,4	0,2	9,6	0,2	9,8	0,2	9,9	0,2
Doprinosi	495,0	11,5	521,5	11,3	531,0	11,1	539,6	10,9	545,1	10,6
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	303,0	7,0	315,8	6,9	321,7	6,7	327,0	6,6	330,2	6,4
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	167,4	3,9	180,4	3,9	183,6	3,8	186,6	3,8	188,4	3,7
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	12,6	0,3	12,8	0,3	13,1	0,3	13,3	0,3	13,4	0,3
Ostali doprinosi	11,9	0,3	12,5	0,3	12,7	0,3	12,8	0,3	13,0	0,3
Takse	13,6	0,3	17,3	0,4	14,7	0,3	15,1	0,3	15,4	0,3
Naknade	19,0	0,4	27,9	0,6	36,5	0,8	42,1	0,9	47,7	0,9
Ostali prihodi	35,7	0,8	71,4	1,6	70,8	1,5	72,1	1,5	58,4	1,1
Primici od otplate kredita	6,6	0,2	7,7	0,2	7,9	0,2	8,0	0,2	8,2	0,2
Donacije	25,3	0,6	28,8	0,6	51,4	1,1	35,0	0,7	35,0	0,7
Izdaci	1803,14	41,9	1930,09	41,9	1970,33	41,1	1865,02	37,6	1787,57	34,8
Tekuća budžetska potrošnja	1551,3	36,1	1641,0	35,6	1649,4	34,4	1646,1	33,2	1667,6	32,5
Tekući izdaci	781,8	18,2	812,6	17,6	845,3	17,7	836,0	16,9	843,6	16,4
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	445,4	10,4	461,8	10,0	472,8	9,9	469,5	9,5	464,5	9,0
Ostala lična primanja	10,6	0,2	13,3	0,3	14,8	0,3	14,3	0,3	14,3	0,3
Rashodi za materijal i usluge	95,9	2,2	98,4	2,1	99,7	2,1	101,0	2,0	105,0	2,0
Tekuće održavanje	20,2	0,5	22,3	0,5	23,1	0,5	22,8	0,5	23,1	0,4
Kamate	98,7	2,3	87,4	1,9	95,8	2,0	86,9	1,8	84,3	1,6
Renta	8,9	0,2	10,3	0,2	9,8	0,2	9,9	0,2	10,1	0,2
Subvencije	27,8	0,6	26,7	0,6	30,8	0,6	30,1	0,6	30,4	0,6
Ostali izdaci	38,2	0,9	39,3	0,9	42,1	0,9	42,4	0,9	42,9	0,8
Kapitalni izdaci u tekućem budžetu	36,0	0,8	53,0	1,2	56,4	1,2	59,0	1,2	69,0	1,3
Transferi za socijalnu zaštitu	538,1	12,5	558,9	12,1	554,5	11,6	571,2	11,5	582,9	11,3
Prava iz oblasti socijalne zaštite	98,7	2,3	82,8	1,8	81,0	1,7	81,3	1,6	81,5	1,6
Sredstva za tehnološke viškove	13,0	0,3	17,3	0,4	14,8	0,3	16,4	0,3	14,4	0,3
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	401,3	9,3	425,7	9,2	429,0	9,0	442,0	8,9	452,0	8,8
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	16,5	0,4	19,0	0,4	19,0	0,4	19,5	0,4	20,0	0,4
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	8,6	0,2	14,2	0,3	10,6	0,2	12,0	0,2	15,0	0,3
Transferi institucijama pojedincima nevladinom i javnom sektoru	166,9	3,9	206,7	4,5	208,8	4,4	199,0	4,0	203,0	4,0
Kapitalni budžet	251,9	5,9	289,1	6,3	320,9	6,7	218,9	4,4	120,0	2,3
Pozajmice i krediti	4,9	0,1	2,9	0,1	2,3	0,0	2,4	0,0	2,6	0,0
Rezerve	19,7	0,5	29,6	0,6	20,0	0,4	17,0	0,3	15,0	0,3
Otplata garancija	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	40,0	0,9	30,2	0,7	18,5	0,4	20,5	0,4	20,5	0,4
Neto povećanje obaveza	14,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Suficit/ Deficit	-236,9	-5,5	-173,1	-3,8	-142,3	-2,97	7,9	0,2	114,0	2,2
Korigovani deficit/ suficit	-250,9	-5,8	-173,1	-3,8	-142,3	-3,0	7,9	0,2	114,0	2,2
Primarni deficit	-152,2	-3,5	-85,6	-1,9	-46,6	-1,0	94,8	1,9	198,3	3,9
Otplata duga	358,6	8,3	512,2	11,1	373,6	7,8	518,3	10,5	412,7	8,0
Otplata duga rezidentima	226,0	5,3	50,7	1,1	44,1	0,9	104,7	2,1	43,7	0,9
Otplata duga nerezidentima	132,6	3,1	461,5	10,0	329,5	6,9	413,6	8,3	369,0	7,2
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0,0	0,0	70,0	1,5	40,2	0,8	0,0	0,0	0,0	0,0
Nedostajuća sredstva	-609,5	-14,2	-755,3	-16,4	-556,1	-11,6	-510,4	-10,3	-298,7	-5,8
Finansiranje	609,5	14,2	755,3	16,4	556,1	11,6	510,4	10,3	298,7	5,8
Pozajmice i krediti	612,8	14,3	739,3	16,1	370,1	7,7	504,4	10,2	292,7	5,7
Prihodi od privatizacije	6,2	0,1	16,0	0,3	6,0	0,1	6,0	0,1	6,0	0,1
Povećanje/smanjenje depozita	-9,6	-0,2	0,0	0,0	180,0	3,8	0,0	0,0	0,0	0,0

BDP (u mil. €)	4299,0		4604,5		4788,6		4956,8		5138,3	
Javna potrošnja	2017		2018		2019		2020		2021	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Izvorni prihodi	1785,39	41,53	1974,08	42,87	2059,85	43,0	2111,61	42,6	2144,06	41,7
Porezi	1104,35	25,69	1220,61	26,51	1263,40	26,4	1310,90	26,4	1343,53	26,1
Porez na dohodak fizičkih lica	145,62	3,39	154,21	3,35	154,39	3,2	158,78	3,2	161,55	3,1
Porez na dobit pravnih lica	49,23	1,15	69,34	1,51	71,80	1,5	76,24	1,5	78,07	1,5
Porez na promet nepokretnosti	15,17	0,35	18,55	0,40	18,92	0,4	19,26	0,4	19,61	0,4
Porez na dodatu vrijednost	548,71	12,76	626,09	13,60	652,86	13,6	678,08	13,7	698,26	13,6
Akize	225,08	5,24	228,59	4,96	239,56	5,0	251,15	5,1	257,10	5,0
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	25,42	0,59	26,79	0,58	27,33	0,6	27,81	0,6	28,32	0,6
Lokalni porezi	85,91	2,00	87,63	1,90	88,94	1,9	89,83	1,8	90,73	1,8
Ostali državni porezi	9,20	0,21	9,41	0,20	9,60	0,2	9,77	0,2	9,89	0,2
Doprinosi	494,95	11,51	521,49	11,33	531,02	11,1	539,64	10,9	545,05	10,6
Takse	20,17	0,47	23,98	0,52	21,46	0,4	22,01	0,4	22,52	0,4
Naknade	79,77	1,86	79,94	1,74	93,50	2,0	101,13	2,0	107,72	2,1
Ostali prihodi	49,10	1,14	87,57	1,90	87,16	1,8	88,92	1,8	75,59	1,5
Primici od otplate kredita	6,58	0,15	7,71	0,17	7,87	0,2	8,00	0,2	8,15	0,2
Donacije	30,46	0,71	32,79	0,71	55,44	1,2	41,00	0,8	41,50	0,8
Javna potrošnja	2012,46	46,81	2109,61	45,82	2163,00	45,2	2066,05	41,7	1995,26	38,8
Tekuća javna potrošnja	1714,46	39,88	1773,95	38,53	1790,49	37,4	1792,51	36,2	1817,55	35,4
Tekući izdaci	862,06	20,05	894,86	19,43	934,65	19,5	929,64	18,8	939,79	18,3
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	492,11	11,45	509,50	11,07	524,47	11,0	522,68	10,5	519,38	10,1
Ostala lična primanja	13,88	0,32	16,55	0,36	18,98	0,4	19,07	0,4	19,17	0,4
Rashodi za materijal i usluge	110,66	2,57	113,48	2,46	115,75	2,4	118,37	2,4	122,72	2,4
Tekuće održavanje	26,37	0,61	28,52	0,62	29,98	0,6	30,29	0,6	30,74	0,6
Kamate	102,51	2,38	91,63	1,99	100,23	2,1	91,46	1,8	88,98	1,7
Renta	9,52	0,22	10,94	0,24	10,43	0,2	10,52	0,2	10,73	0,2
Subvencije	29,02	0,67	27,97	0,61	32,08	0,7	31,41	0,6	31,74	0,6
Ostali izdaci	41,97	0,98	43,27	0,94	46,38	1,0	46,82	0,9	47,33	0,9
Kapitalni izdaci tekućeg budžeta	36,01	0,84	53,00	1,15	56,36	1,2	59,00	1,2	69,00	1,3
Transferi za socijalnu zaštitu	538,86	12,53	559,76	12,16	555,32	11,6	572,06	11,5	583,78	11,4
Prava iz oblasti socijalne zaštite	99,52	2,31	83,61	1,82	81,84	1,7	82,16	1,7	82,38	1,6
Sredstva za tehnološke viškove	12,97	0,30	17,30	0,38	14,83	0,3	16,40	0,3	14,40	0,3
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	401,26	9,33	425,67	9,24	429,03	9,0	442,00	8,9	452,00	8,8
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	16,49	0,38	19,00	0,41	19,00	0,4	19,50	0,4	20,00	0,4
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	8,62	0,20	14,18	0,31	10,63	0,2	12,00	0,2	15,00	0,3
Transferi instit. pojed. NVO i javnom sektoru	212,76	4,95	253,02	5,50	256,10	5,3	247,21	5,0	252,17	4,9
Kapitalni budžet	298,00	6,93	335,66	7,29	372,51	7,8	273,54	5,5	177,71	3,5
Kapitalni budžet CG	251,88	5,86	289,08	6,28	320,93	6,7	218,93	4,4	120,00	2,3
Kapitalni budžet lokalne samouprave	46,12	1,07	46,59	1,01	51,59	1,1	54,62	1,1	57,71	1,1
Pozajmice i krediti	7,20	0,17	4,38	0,10	3,81	0,1	3,99	0,1	4,14	0,1
Rezerve	21,68	0,50	31,68	0,69	22,08	0,5	19,12	0,4	17,16	0,3
Otplata garancija	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,0	0,00	0,0	0,00	0,0
Neto povećanje obaveza	13,99	0,33	0,00	0,00	0,00	0,0	0,00	0,0	0,00	0,0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	71,90	1,67	30,24	0,66	18,53	0,4	20,50	0,4	20,50	0,4
Suficit/deficit	-227,07	-5,28	-135,53	-2,94	-103,15	-2,2	45,55	0,9	148,80	2,9
Korigovani suficit/deficit	-241,06	-5,61	-135,53	-2,94	-103,15	-2,2	45,55	0,9	148,80	2,9
Primarni deficit	-138,55	-3,22	-43,89	-0,95	-2,92	-0,1	137,02	2,8	237,77	4,6
Otplata duga	371,79	8,65	569,18	12,36	430,60	9,0	573,29	11,6	463,67	9,0
Otplata glavnice rezidentima	236,29	5,50	61,68	1,34	57,10	1,2	118,71	2,4	57,70	1,1
Otplata glavnice nerezidentima	135,50	3,15	465,50	10,11	333,50	7,0	417,58	8,4	372,97	7,3
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0,00	0,00	42,00	0,91	40,00	0,8	37,00	0,7	33,00	0,6
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti			70,00	1,52	40,22	0,84	0,00	0,00	0,00	0,00
Nedostajuća sredstva	-598,86	-13,93	-774,71	-16,82	-573,97	-12,0	-527,74	-10,6	-314,88	-6,1
Finansiranje	598,86	13,93	774,71	16,82	573,97	12,0	527,74	10,6	314,88	6,1
Pozajmice i krediti	612,85	14,26	774,71	16,82	573,97	12,0	527,74	10,6	314,88	6,1
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	264,39	6,15	5,00	0,11	188,00	3,9	24,17	0,5	58,00	1,1
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	353,34	8,22	743,26	16,14	196,15	4,1	494,21	10,0	248,67	4,8
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	9,27	0,22	21,00	0,46	11,00	0,2	11,00	0,2	11,00	0,2
Transferi iz budžeta CG	3,63	0,08	5,00	0,11	5,00	0,1	5,00	0,1	5,00	0,1
Korišćenje depozita države	-31,77	-0,74	0,44	0,01	173,82	3,6	-6,65	-0,1	-7,79	-0,2

ANEKS 2

Tabela 1a: Makroekonomski izgledi

Procenata ako nije naznačeno drugačije	ESA kod	2017	2017	2018	2019	2020	2021
		(mlrd .)	Stopa promjene				
1. Realni BDP u tržišnim cijenama	B1*g	4.141	4.7	4.1	2.8	2.3	2.4
2. BDP tržišne tekuće cijene	B1*g	4.299	8.7	7.1	4.0	3.5	3.7
Komponente realnog BDP-a							
3. Potrošnja domaćinstava	P3	3.155	3.9	1.6	1.4	1.3	0.8
4. Potrošnja države	P3	0.765	-1.4	0.3	-0.5	-0.5	-0.5
5. Bruto kapital u osnovna sredstva	P51	1.162	18.7	20.7	3.5	1.5	-4.4
6. Promjena zaliha i neto nabavka vrijednosti	P52+P53	0.130	:	-2.0	0.0	0.0	0.0
7. Izvoz roba i usluga	P6	1.634	1.8	6.9	4.2	3.9	3.9
8. Uvoz roba i usluga	P7	2.704	8.4	8.5	1.5	1.0	-2.4
Učešće u realnom rastu BDP							
9. Domaća tražnja		5.1	7.4	6.8	2.0	1.3	-0.9
10. Promjena zaliha i neto nabavka vrijednosti	P52+P53	0.1	1.9	-0.1	0.0	0.0	0.0
11. Neto izvoz	B11	-1.1	-4.6	-2.7	0.8	1.0	3.3

Tabela 1b: Kretanje cijena

Procenatna promjena, godišnji prosjeci	ESA kod	2017	2018	2019	2020	2021
1. BDP deflator		3.8	2.9	1.2	1.2	1.2
2. Potrošnja domaćinstava deflator		1.9	3.0	1.4	1.4	1.5
3. HICP-promjena		2.0	:	:	:	:
4. Nationalni CPI - promjena		2.7	0.5	-1.1	0.0	0.1
5. Deflator potrošnje države		3.6	4.3	2.5	2.5	2.5
6. Investicioni deflator		-0.4	2.1	1.5	1.5	1.5
7. Izvoz cijene deflator (roba i usluga)		8.0	3.3	1.3	1.3	1.3
8. Uvoz cijene deflator (roba i usluga)		2.5	3.2	2.0	2.0	2.0

Tabela 1c: Kretanje na tržištu rada

	ESA							
	Kod	2017	2017	2018	2019	2020	2021	
			Nivo/stopa promjene					
1. populacija (hiljada)			623.1	623.8	624.5	625.2	625.9	
2. populacija (stopa rasta u %)			0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	
3. Radno aktivna populacija (osoba)[1]			417.9	416.4	415.0	413.7	412.4	
4. Stopa učešća			0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	
5. Zaposlenost, osoba [2]			229.3	234.3	236.7	238.8	240.1	
6. Zaposlenost, radni sati[3]			:	:	:	:	:	
7. Zaposlenost (stopa rasta %)			2.3	2.2	1.0	0.9	0.5	
8. Javni sektor - Zaposlenost (osoba)			:	:	:	:	:	
9. Javni sektor- Zaposlenost (stopa rasta)			:	:	:	:	:	
10. Nezaposlenost . stopa [4]			:	:	:	:	:	
11. produktivnost rada[5]		18.1	2.4	1.8	1.8	1.4	1.8	
12. Produktivnost rada, radni časovi[6]			:	:	:	:	:	
13. Primanja zaposlenih	D1	:	:	:	:	:	:	
[1] Starosna grupa od 15-64 godina								
[2] Zaposleno stanovništvo, nacionalni koncept u skladu s nacionalnim računima.								
[3] Definicija iz nacionalnih računa								
[4] Harmonizovana definicija- Eurostat								
[5] Realni BDP po zaposlenom								
[6] Realni BDP po radnim satima								

Tabela 1d: Sektorski bilansi

Procenata BDP	ESA kod	2017	2018	2019	2020	2021
		2017	2018	2019	2020	2021
1. Balans prema ostatku svijeta	B.9	-16.1	-18.1	-17.0	-15.9	-12.5
<i>od čega:</i>						
- Balans roba and usluga		-23.4	-25.1	-24.2	-23.1	-19.8
- Bilans primarnih i sekundarnih dohodaka		7.4	7.1	7.1	7.2	7.3
- Kapitalni račun						
2. Neto balans privatnog sektora	B.9/ EDP B.9					
3. Neto balans javnog sektora		6.7	6.5	6.6	6.6	6.6
4. Statistička razlika		9.3	9.2	9.2	9.2	9.2

Tabela 1e: BDP, investicije i bruto dodata vrijednost

	ESA kod	2017	2018	2019	2020	2021
BDP i investicije						
BDP nivo u tekućim tržišnim cijenama u nacionalnoj valuti	B1g	4.3	4.6	4.8	5.0	5.1
Učešće investicija (% BDP)		26.9	31.0	31.3	31.1	29.1
Rast bruto dodate vrijednosti u procentima-realne cijene						
1. Poljoprivreda		-3.1	2.0	3.0	2.0	2.0
2. Industrija (isključujući građevinarstvo)		-0.6	7.3	4.7	3.5	3.6
3. Građevinarstvo)		24.5	23.0	6.0	5.0	4.0
4. Usluge		4.7	1.8	2.0	1.7	1.9

Tabela 1f: Kretanje spoljnog sektora

mlrd. € ako nije naznačeno drugačije		2017	2018	2019	2020	2021
1. Bilans tekućeg računa(% BDP)	% BDP	-16.1	-18.1	-17.0	-15.9	-12.5
2. Izvoz roba	mlrd. NV ili EUR	0.4	0.4	0.4	0.5	0.5
3. Uvoz roba	mlrd. NV ili EUR	2.2	2.5	2.6	2.7	2.7
4. Trgovinski bilans	mlrd. NV ili EUR	-1.9	-2.1	-2.2	-2.2	-2.2
5. Izvoz usluga	mlrd. NV ili EUR	1.4	1.5	1.6	1.7	1.8
6. Uvoz usluga	mlrd. NV ili EUR	0.5	0.6	0.6	0.6	0.6
7. Bilans usluga	mlrd. NV ili EUR	0.9	0.9	1.0	1.1	1.2
8. Neto kamate	mlrd. NV ili EUR	-0.1	:	:	:	:
9. Ostali neto transferi iz inostranstva	mlrd. NV ili EUR	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1
10. Tekući transferi	mlrd. NV ili EUR	0.2	0.2	0.3	0.3	0.3
11. Od čega iz EU	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:
12. Bilans tekućeg računa	mlrd. NV ili EUR	-0.7	-0.8	-0.8	-0.8	-0.6
13. Kapitalni i finasijski račun	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:
14. SDI	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:
15. Inostrane rezerve	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:
16. Ukupni spoljni dug	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:
17. od čega: javni	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:
18. od čega: Denominirani spoljni dug u spoljnim valutama	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:
19. od čega: od čega dospjelo refinansiranje	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:
20. Devizni kurs vis-à-vis EUR (kraj godine)	NV ili EUR	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Devizni kurs vis-à-vis EUR (kraj godine) % promjene	% g/g	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
21. Devizni kurs vis-à-vis EUR peosjek)	NV ili EUR	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Devizni kurs vis-à-vis EUR peosjek) % promjene	% g/g	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
22. Neto strana štednja	% BDP	:	:	:	:	:
23. Domaća privatna štednja	% BDP	:	:	:	:	:
24. Domaće privatne investicije	% BDP	:	:	:	:	:
25. Domaća javna štednja	% BDP	:	:	:	:	:
26. Domaće javne investicije	% BDP	:	:	:	:	:

Table 1g: Indikatori održivosti

	mjera	2014	2015	2016	2017	2018
1. Bilans tekućeg računa	% BDP	-12.4	-11.0	-16.2	-16.1	-18.1
2. Neto inostrana investiciona pozicija	% BDP	:	:	:	:	:
3. Učešće u ukupnom izvoznom tržištu	%, g/g	:	:	:	:	:
4. Realni efektivni devizni kurs [1]	%, g/g	:	:	:	:	:
5. Nominalni jedinični troškovi rada	%, g/g	3.7	-2.7	-3.2	-4.2	-4.6
6. Privatni krediti	% BDP	:	:	:	:	:
7. Privatni dug	% BDP	:	:	:	:	:
8. Javni sektor- Dug	% BDP	:	:	:	:	:

Tabela 2a: Budžetski proračun šire vlade

	ESA	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2017	2017	2018	2019	2020	2021
		Nivo	% BDP-a				
Neto kreditiranje (B9) po podsektorima							
1. Šira vlada	S13	-0,23	-5,28	-2,94	-2,15	0,92	2,90
2. Centralna vlada	S1311	-0,24	-5,51	-3,76	-2,97	0,16	2,22
3. Državna vlada	S1312	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
4. Lokalna uprava	S1313	0,01	0,23	0,82	0,82	0,76	0,68
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Šira vlada (S13)							
6. Ukupni prihodi	TR	1,79	41,53	42,87	43,02	42,60	41,73
7. Ukupni rashodi ³³	TE	2,01	46,81	45,82	45,17	41,68	38,83
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-0,23	-5,28	-2,94	-2,15	0,92	2,90
9. Rashodi za kamate	EDP.D41	0,10	2,38	1,99	2,09	1,85	1,73
10. Primarni saldo ³⁴		-0,12	-2,90	-0,95	-0,06	2,76	4,63
11. Jednokratne i ostale privremene mjere ³⁵							
Stavke prihoda							
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		1,01	23,48	24,40	24,33	24,44	24,19
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	0,80	18,59	19,14	19,21	19,31	19,14
12b. Tekući porezi na prihod i bogatstvo	D5	0,19	4,53	4,86	4,72	4,74	4,66
12c. Porez na kapital	D91	0,02	0,35	0,40	0,40	0,39	0,38
13. Socijalni doprinosi	D61	0,49	11,51	11,33	11,09	10,89	10,61
14. Prihodi od imovine	D4	0,09	2,00	1,90	1,86	1,81	1,77
15. Ostalo (15 = 16-(12+13+14)) ³⁶		0,20	4,54	5,24	5,74	5,46	5,16
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	1,79	41,53	42,87	43,02	42,60	41,73
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995) ³⁷		1,50	34,99	35,73	35,42	35,32	34,80
Odabrane stavke rashoda							
17. Zajednička potrošnja	P32	:	:	:	:	:	:
18. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	0,54	12,53	12,16	11,60	11,54	11,36
18a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
18b. Ostali socijalni transferi osim novčanih	D62	0,54	12,53	12,16	11,60	11,54	11,36
19 = 9. Rashodi za kamate	EDP.D41	0,10	2,38	1,99	2,09	1,85	1,73
20. Subvencije	D3	0,03	0,67	0,61	0,67	0,63	0,62
21. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	0,30	6,93	7,29	7,78	5,52	3,46
22. Ostalo (22 = 23-(17+18+19+20+21)) ³⁸		1,04	24,29	23,77	23,03	22,14	21,66
23 = 7. Ukupni rashodi	TE ³⁹	2,01	46,81	45,82	45,17	41,68	38,83
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1	:	:	:	:	:	:

³³ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

³⁴ Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

³⁵ Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

³⁶ P.11+P.12+P.131+D.39+D.7+D.9 (osim D.91).

³⁷ Uključujući one poreze koje prikuplja EU i uključujući prilagođavanje za neprikupljene poreze i socijalne doprinose (D995), po potrebi.

³⁸ D.29+D4 (osim D.41)+ D.5+D.7+D.9+P.52+P.53+K.2+D.8

³⁹ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

Tabela 2b: Budžetski proračun šire vlade

	ESA	Godina 2017	Godina 2018	Godina 2019	Godina 2020	Godina 2021
Bn NCU						
Neto kreditiranje (B9) po podsektorima						
1. Šira vlada	S13	-0,2	-0,1	-0,1	0,0	0,1
2. Centralna vlada	S1311	-0,2	-0,2	-0,1	0,0	0,1
3. Državna vlada	S1312	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Lokalna uprava	S1313	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Šira vlada (S13)						
6. Ukupni prihodi	TR	1,8	2,0	2,1	2,1	2,1
7. Ukupni rashodi ⁴⁰	TE	2,0	2,1	2,2	2,1	2,0
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-0,2	-0,1	-0,1	0,0	0,1
9. Rashodi za kamate	EDP.D41	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
10. Primarni saldo ⁴¹		-0,1	0,0	0,0	0,1	0,2
11. Jednokratne i ostale privremene mjere ⁴²		:	:	:	:	:
Stavke prihoda						
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		1,0	1,1	1,2	1,2	1,2
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	0,8	0,9	0,9	1,0	1,0
12b. Tekući porezi na dohodak i bogatstvo	D5	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
12c. Porez na kapital	D91	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13. Socijalni doprinosi	D61	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
14. Prihodi od imovine	D4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
15. Ostalo (15 = 16-(12+13+14)) ⁴³		0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	1,8	2,0	2,1	2,1	2,1
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995) ⁴⁴		1,5	1,6	1,7	1,8	1,8
Odabrane stavke rashoda						
17. Zajednička potrošnja	P32	:	:	:	:	:
18. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6
18a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
18b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6
19 = 9. Rashodi za kamate	EDP.D41	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
20. Subvencije	D3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
21. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	0,3	0,3	0,4	0,3	0,2
22. Ostalo (22 = 23-(17+18+19+20+21)) ⁴⁵		1,0	1,1	1,1	1,1	1,1
23 = 7. Ukupni rashodi	TE ⁴⁶	2,0	2,1	2,2	2,1	2,0
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1	:	:	:	:	:

⁴⁰ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

⁴¹ Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

⁴² Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

⁴³ P.11+P.12+P.131+D.39+D.7+D.9 (osim D.91).

⁴⁴ Uključujući one poreze koje prikuplja EU i uključujući prilagođavanje za neprikupljene poreze i socijalne doprinose (D995), po potrebi.

⁴⁵ D.29+D4 (osim D.41)+ D.5+D.7+D.9+P.52+P.53+K.2+D.8

⁴⁶ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

Tabela 3: Rashodi šire vlade po funkciji

% BDP-a	COFOG	Godina 2017	Godina 2018	Godina 2019	Godina 2020	Godina 2021
1. Opšte javne usluge	1	19,1	23,9	19,6	20,8	17,9
2. Odbrana	2	0,9	1,1	1,0	1,0	1,2
3. Javni red i bezbjednost	3	3,7	3,5	3,3	3,4	3,3
4. Ekonomski poslovi	4	8,8	8,5	8,8	6,3	4,1
5. Zaštita životne sredine	5	0,0	0,2	0,2	0,2	0,2
6. Usl. unapr. stanovanja i zajednice	6	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
7. Zdravstvo	7	4,7	5,0	5,0	5,0	4,9
8. Rekreacija, kultura i religija	8	0,9	1,1	1,0	1,0	1,0
9. Obrazovanje	9	4,2	4,1	4,0	3,8	3,7
10. Socijalna zaštita	10	12,8	12,2	11,7	11,5	11,3
11. Ukupni rashodi (stavka 7 = 23 u Tabeli 2)	TE	55,4	59,7	54,9	53,3	47,7

Tabela 4: Kretanje zaduženja šire vlade

% BDP-a	ESA	Godina 2017	Godina 2018	Godina 2019	Godina 2020	Godina 2021
1. Bruto zaduženost ⁴⁷		63,2	70,0	67,0	64,6	60,4
2. Promjena koeficijenta bruto zaduženosti			6,8	-3,0	-2,4	-4,1
Doprinosi promjeni bruto duga						
3. Primarni saldo ⁴⁸		2,9	1,0	0,1	-2,8	-4,6
4. Rashodi za kamate ⁴⁹		2,4	2,0	2,1	1,8	1,7
5. Usklađivanje toka i stanja od čega:		-5,3	-2,9	-2,2	0,9	2,9
- Razlike obračunskog i novčanog pristupa ⁵⁰						
- Neto akumulacija finansijskih sredstava ⁵¹						
od čega:						
- Prihodi od privatizacije						
- Efekti vrednovanja i ostalo ⁵²						
p.m. implicitna kamatna stopa na dug ⁵³		4,1	3,4	3,1	2,9	2,8
Ostale relevantne varijable						
6. Likvidna finansijska sredstva ⁵⁴						
7. Neto finansijski dug (7 = 1 - 6)						

⁴⁷ Kao što je definisano u Regulativi 3605/93 (ne prema ESA konceptu).

⁴⁸ Cf. stavka 10 u Tabeli 2.

⁴⁹ Cf. stavka 9 u Tabeli 2.

⁵⁰ Razlike koje se odnose na rashode za kamate, ostali rashodi i prihodi mogu biti pobliže označeni prema potrebi.

⁵¹ Likvidna imovina, imovina u trećim državama, javna preduzeća i razlika između imovine koja kotira i one koja ne kotira mogu se, prema potrebi, pobliže označiti.

⁵² Promjene izazvane kretanjima deviznog kursa i operacijama na sekundarnom tržištu mogu se prema potrebi pobliže označiti.

⁵³ Procijenjeno prema rashodima za kamate podijeljeno sa stanjem duga prethodne godine.

⁵⁴ AF1, AF2, AF3 (konsolidovano prema tržišnoj vrijednosti, AF5 (ukoliko kotira ne berzi; uključujući udjele u zajedničkim fondovima).

Tabela 5: Ciklična kretanja

% BDP	ESA kod	2017	2018	2019	2020	2021
1. Realni rast BDP (% g/g)	B1g	4,7	4,1	2,8	2,3	2,4
2. Neto pozajmice javnog sektora	EDP.B.9	-5,3	-2,9	-2,2	0,9	2,9
3. Rashodi za kamate	EDP.D.41	2,4	2,0	2,1	1,8	1,7
4. Jednokratne i postale privremene mjere		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Potencijalni rast BDP (% g/g)		3,2	3,7	3,5	3,2	2,7
Učešće						
- rad		2,4	2,9	3,4	3,1	2,8
- kapital		0,7	1,5	1,4	0,7	0,6
- ukupna faktorska produktivnost		-0,2	0,3	-0,8	-1,0	-1,1
6. Output gap		1,6	1,9	1,2	0,3	0,0
7. Ciklična budžetska komponenta		0,5	0,7	0,4	0,1	0,0
8. Ciklični budžetski balans (2-7)		-5,8	-3,6	-2,6	0,8	2,9
8. Ciklični primarni budžetski balans		-3,4	-1,6	-0,5	2,7	4,6
10. Strukturni balans (8-4)		-5,8	-3,6	-2,6	0,8	2,9

Tabela 6: Odstupanje od prethodne verzije programa

	2017	2018	2019	2020	2021
1. BDP rast (g/g)					
Prethodni program	4.0	3.0	2.7	2.6	:
Posljednje ažuriranje	4.7	4.1	2.8	2.3	2.4
Razlika (procentnih poena)	0.7	1.1	0.1	-0.3	:
2. Javni sektor deficit (BDP)					
Prethodni program	-3,1	-1,6	0,1	5,4	:
Posljednje ažuriranje	-5,3	-2,9	-2,2	0,9	2,9
Razlika (procentnih poena)	-5,3	-2,9	-2,2	0,9	:
3. Javni sektor bruto dug (BDP)					
Prethodni program	65,5	66,5	66,1	59,7	:
Posljednje ažuriranje	63,2	70,0	67,0	64,6	60,4
Razlika (procentnih poena)	-2,2	3,5	0,9	4,9	:

Tabela 7: Dugoročna stabilnost javnih finansija

% BDP-a	2007	2010	2020	2030	2040	2050	2060
Ukupni rashodi							
<i>od čega:</i> starosni rashodi							
- Rashodi za penzije							
- Penzije po osnovu socijalnog osiguranja							
- Starosne i prijevremene penzije							
- Ostale penzije (invalidska, porodična)							
- Radničke penzije (ukoliko su u široj vladi)							
- Zdravstvo							
- Dugoročna zdravstvena zaštita (<i>ranije bilo uključeno u zdravstvo</i>)							
Rashodi za obrazovanje							
Ostali starosni rashodi							
Rashodi za kamate							
Ukupni prihodi							
<i>od čega:</i> prihodi od imovine							
<i>od čega:</i> od doprinosa za penzije (ili socijalnih doprinosa, prema potrebi)							
Rezervni fond sredstava za penzije							
<i>od čega:</i> imovina konsolidovanog javnog penzijskog fonda (osim državnih obaveza)							
Pretpostavke							
Stopa rasta produktivnosti rada							
Stopa rasta realnog BDP-a							
Stopa učešća muškaraca (između 20 i 64 godine)							
Stopa učešća žena (između 20 i 64 godine)							
Ukupne stope učešća (između 20 i 64 godine)							
Stopa nezaposlenosti							
Odnos stanovništva sa 65 i više godina i ukupnog stanovništva							

Tabela 7a: Potencijalne obaveze

% BDP-a	Godina 2018	Godina 2019
Državne garancije	13,4	
<i>Od čega: povezano sa finans. sektorom</i>		

Tabela 8: Osnovne pretpostavke spoljnog okruženja [1]

	Dimenzija					
		2017	2018	2019	2020	2021
Kratkoročne kamatne stope [1]	god. prosjek	-0.3	-0.3	-0.2	0.2	:
Dugoročne kamatne stope	god. prosjek	0.3	0.5	0.7	0.9	:
USD/EUR Devizni kurs	god. prosjek	1.13	1.18	1.15	1.15	:
Nominalni efektivni devizni kurs	god. prosjek	102.1	105	100.6	100	:
Devizni kurs vis-à-vis EUR	god. prosjek	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
Globalni BDP rst isključujući EU	god. prosjek	3.9	4.0	3.8	3.8	:
EU BDP rast	god. prosjek	2.4	2.1	1.9	1.8	:
Rast relevantnih stranih tržišta	god. prosjek	-0.5	-0.3	0.7	1.7	:
Vrijednost svjetskih uvoza isključujući EU	god. prosjek	5.5	4.8	4	3.7	:
Cijene (Brent, USD/barrel)	god. prosjek	54.8	75.1	80.6	76.7	:
[1] Ukoliko su neophodne; tehničke pretpostavke						

Tabela 9: Matrica obaveza politike

Opis politike	2018	2019	2020	2021
<i>Prioritetna reformska mjera br. 1: Unapređenje vlasničke, upravljačke i organizacione strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu</i>				
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)			-15,000.00	-15,000.00
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)			15,000.00	15,000.00
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 2: Unapređenje zakonodavno - regulatornog i institucionalnog okvira za integraciju u regionalno tržište električne energije</i>				
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)				
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 3: Kreiranje efikasnog i nezavisnog regulatornog tijela i tijela za bezbjednost u željezničkom saobraćaju</i>				
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-315,000.00	-315,000.00	-315,000.00
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		315,000.00	315,000.00	315,000.00
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				

-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 4: Podrška investicijama za razvoj i modernizaciju sektora industrije</i>				
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-920,000.00	-1,420,000.00	-1,770,000.00
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		920,000.00	1,420,000.00	1,770,000.00
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 5: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanja standarda EU</i>				
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-5,000,000.00	-5,500,000.00	-6,250,000.00
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		5,000,000.00	5,500,000.00	6,250,000.00
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)		15,000,000.00	16,500,000.00	18.750.000,00
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)		15,000,000.00	16,500,000.00	18.750.000,00
<i>Prioritetna reformska mjera br. 6: Diverzifikacija turističkog proizvoda</i>				
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-189.000,00	-32.000,00	-60.000,00
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		-189.000,00	-32.000,00	-60.000,00
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				

-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 7: Podsticanje rješavanja NPL-a uz jačanje okvira za prudencioni nadzor i solventnost banaka</i>				
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)				
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)		200,000.00	100,000.00	
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)		200,000.00	100,000.00	
<i>Prioritetna reformska mjera br. 8: Donošenje strateškog okvira za javno-privatno partnerstvo kao dodatnog dijela Strategiji razvoja sistema javnih nabavki u CG</i>				
A. Trajanje reforme*		*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)				
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 9: Usvajanje i implementacija Zakona o administrativnim taksama</i>				
A. Trajanje reforme*		*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				

B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)				
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 10: Donošenje Zakona o elektronskoj fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga i implementacija sistema elektronske fiskalizacije</i>				
A. Trajanje reforme*		*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-1.500.000	+12.000.000	+17.000.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)			13.000.000	17.000.000
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		1.500.000	1.000.000	
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 11: Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća</i>				
A. Trajanje reforme*		*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-206,533.38	-206,533,39	-206,533.40
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		206,533.40	206,533.41	206,533.42
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)		205,579.40	205,579.40	205,579.40
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 12: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine</i>				
A. Trajanje reforme*		*	*	*

B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)				
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 13: Jačanje nacionalnog inovativnog ekosistema</i>				
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-1.450.000,00	-5.850.000,00	-5.550.000,00
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		1.450.000,00	5.850.000,00	5.550.000,00
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)		688.823,5	1.558.823,5	
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)		628.823,5	1.558.823,5	
<i>Prioritetna reformska mjera br. 14: Implementacija mjera za olakšanje trgovine definisanih STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnim protokolom 5</i>				
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-139,800.00	-59,250.00	-59,250.00
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		139,800.00	59,250.00	59,250.00
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)		953,200.00	733,250.00	733,250.00
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)		853,200.00	533,250.00	533,250.00
<i>Prioritetna reformska mjera br. 15: Razvoj kvalifikacija i obrazovnih programa u skladu sa potrebama tržišta rada</i>				
A. Trajanje reforme*		*	*	*

B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-23.920,00	-111.272,50	-111.272,50
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		23.920,00	111.272,50	111.272,50
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)			325.000	325.000
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)			325.000	325.000
<i>Prioritetna reformaska mjera br. 16: Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavaca</i>				
A. Trajanje reforme*		*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-12.112,00	-50.000,00	-50.000,00
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		12.112,00	50.000,00	50.000,00
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
<i>Prioritetna reformaska mjera 17: Aktivacija nezaposlenih lica kroz podršku samozapošljavanju i jačanje lokalnih inicijativa za zapošljavanje</i>				
A. Trajanje reforme*		*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)			-171.600	-206.850
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)			171.600	206.850
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)			972.400	1.172.150
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)			972.400	1.172.150

<i>Prioritetna reformska mjera br. 18: Razvoj usluge dnevnog boravka za starije</i>				
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)				
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)				
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				
<i>Prioritetna reformska mjera br. 19: Podsticaj za uključivanje djece u sportske aktivnosti</i>				
A. Trajanje reforme*	*	*	*	*
B. Neto direktni uticaj na budžet(ukoliko postoji) (u€)		-500.000	-500.000	-500.000
B.1 Direktni uticaj na prihodnu stranu budžeta (u€)				
B.2 Direktni uticaj na rashodnu stranu budžeta (u€)		-500.000	-500.000	-500.000
B.3 Moguće finansiranje koje nije iz budžeta (u€)				
-B.3.1 Od čega opredijeljeno finansiranje od strane Ipe uključujući finansiranje u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan (u€)				

Tabela 10a Procjena dodatnih troškova mjera strukturnih reformi

Prioritetna reformska mjera br. 1: Unapređenje vlasničke, upravljačke i organizacione strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	100.000,00	0	0	100.000,00
2020	0	15.000,00	0	0	15.000,00
2021	0	15.000,00	0	0	15.000,00
Prioritetna reformska mjera br. 2: Unapređenje zakonodavno - regulatornog i institucionalnog okvira za integraciju u regionalno tržište električne energije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0
Prioritetna reformska mjera br. 3: Kreiranje efikasnog i nezavisnog regulatornog tijela i tijela za bezbjednost u željezničkom saobraćaju					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	180.000,00	125.000,00	0	10.000,00	315.000,00
2020	180.000,00	110.000,00	0	25.000,00	315.000,00
2021	190.000,00	115.000,00	0	10.000,00	315.000,00
Prioritetna reformska mjera br. 4: Podrška investicijama za razvoj i modernizaciju sektora industrije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	0	920.000,00 ⁵⁵	0	920.000,00
2020	0	0	1.420.000,00	0	1.420.000,00
2021	0	0	1.770.000,00	0	1.770.000,00
Prioritetna reformska mjera br. 5: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanja standarda EU					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	0	28.000.000,00	0	28.000.000,00
2020	0	0	30.800.000,00	0	30.800.000,00
2021	0	0	35.000.000,00	0	35.000.000,00
Prioritetna reformska mjera br. 6: Diverzifikacija turističkog proizvoda					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	39.000,00	150.000,00	0	189.000,00

⁵⁵ Navedeni iznos daje prikaz sredstava koja predstavljaju dodatni trošak za implementaciju mjere kao razliku između realizacije u 2018.g. i budžetskog izdvajanja za 2019.g. Ukupan iznos budžetskih izdvajanja za realizaciju mjere po godinama, dat je u tekstu mjere.

2020	0	22.000,00	10.000,00	0	32.000,00
2021	0	40.000,00	20.000,00	0	60.000,00
Prioritetna reformska mjera br. 7: Podsticanje rješavanja NPL-a uz jačanje okvira za prudencioni nadzor i solventnost banaka					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0
Prioritetna reformska mjera br. 8: Donošenje strateškog okvira za javno-privatno partnerstvo kao dodatnog dijela Strategiji razvoja sistema javnih nabavki u CG					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	50.000,00	0	0	50.000,00
2020	0	20.000,00	0	0	20.000,00
2021	0	0	0	0	0
Prioritetna reformska mjera br. 9: Usvajanje i implementacija Zakona o administrativnim taksama					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0
Prioritetna reformska mjera br. 10: Donošenje Zakona o elektronskoj fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga i implementacija sistema elektronske fiskalizacije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	1.500.000,00	0	0	1.500.000,00
2020	0	1.000.000,00	0	0	1.000.000,00
2021	0	0	0	0	0
Prioritetna reformska mjera br. 11: Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	227.653,00	184.458,98	0	412.112,78 ⁵⁶
2020	0	227.653,00	184.458,98	0	412.112,78
2021	0	227.653,00	184.458,98	0	412.112,78
Prioritetna reformska mjera br. 12: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine					

⁵⁶ Navedeni iznos od 412,112.78€ prikazuje sredstva koja predstavljaju dodatni trošak za implementaciju mjere kao razliku između realizacije u 2018.g. i budžetskog izdvajanja za 2019.g. Ukupan iznos planiran za realizaciju mjere po godinama, dat je u tekstu mjere.

Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	10.000.000	10.000.000
Prioritetna reformska mjera br. 13: Jačanje nacionalnog inovativnog ekosistema					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	0	3.088.823	0	3.088.823,50
2020	0	0	3.408.823,50	4.000.000	7.408.823,50
2021	0	0	1.050.000	4.000.000	5.550.000
Prioritetna reformska mjera br. 14: Implementacija mjera za olakšanje trgovine definisanih STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnim protokolom 5					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	1.179.000,00	0	0	1.179.000,00
2020	0 ⁵⁷	792.500,00	0	0	792.500,00
2021	0 ⁵⁸	792.500,00	0	0	792.500,00
Prioritetna reformska mjera br. 15: Razvoj kvalifikacija i obrazovnih programa u skladu sa potrebama tržišta rada					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	23.920,00	0	0	23.920,00
2020	0	436.272,50	0	0	436.272,50
2021	0	436.272,50	0	0	436.272,50
Prioritetna reformska mjera br. 16: Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavaca					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	0	12.112,00	0	12.112,00
2020	0	0	50.000,00	0	50.000,00
2021	0	0	50.000,00	0	50.000,00
Naziv prioritetne reformske mjere br. 17: Podrška samozapošljavanju i jačanje lokalnih inicijativa za zapošljavanje					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	0	0	0	0
2020	0	0	1,144,000.00	0	1,144,000.00
2021	0	0	1,379,000.00	0	1,379,000.00

⁵⁷ Za ove potrebe mogu biti potrebna dodatna sredstva, međutim u ovom trenutku nije moguće izvršiti navedene procjene. Dodatne analize biće sprovedene tokom 2019..

⁵⁸ Za ove potrebe mogu biti potrebna dodatna sredstva, međutim u ovom trenutku nije moguće izvršiti navedene procjene. Dodatne analize biće sprovedene tokom 2019..

Prioritetna reformska mjera br. 18: Razvoj usluge dnevnog boravka za starije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0
Naziv prioritetne reformske mjere br 19: Podsticaj za uključivanje djece u sportske aktivnosti					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2019	0	0	500.000,00	0	500.000,00
2020	0	0	500.000,00	0	500.000,00
2021	0	0	500.000,00	0	500.000,00

Tabela 10b: Finansiranje mjere strukturnih reformi

Prioritetna reformska mjera br. 1: Unapređenje vlasničke, upravljačke i organizacione strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	0	0	0	0	0	0	100.000,00 ⁵⁹	100.000,00
2020	15.000,00	0	0	0	0	0	0	15.000,00
2021	15.000,00	0	0	0	0	0	0	15.000,00
Prioritetna reformska mjera br. 2: Unapređenje zakonodavno - regulatornog i institucionalnog okvira za integraciju u regionalno tržište električne energije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	0	0	0	0	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0	0	0	0
Naziv prioritetne reformske mjere br. 3: Kreiranje efikasnog i nezavisnog regulatornog tijela i tijela za bezbjednost u željezničkom saobraćaju								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	315.000,00	0	0	0	0	0	0	315.000,00
2020	315.000,00	0	0	0	0	0	0	315.000,00

⁵⁹ Ovaj iznos za finansiranje mjere će obezbijediti elektroenergetske kompanije

2021	315.000,00	0	0	0	0	0	0	315.000,00
Prioritetna reformaska mjera br. 4: Podrška investicijama za razvoj i modernizaciju sektora industrije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	920.000,00	0	0	0	0	0	0	920.000,00
2020	1,420,000.00	0	0	0	0	0	0	1,420,000.00
2021	1,770,000.00	0	0	0	0	0	0	1,770,000.00
Prioritetna reformaska mjera br. 5: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanja standarda EU								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Učešće privatnog sektora	Ukupno
2019	5.000.000,00	0	0	15.000.000,00	0	0	8.000.000,00	28.000.000,00
2020	5.500.000,00	0	0	16.500.000,00	0	0	8.800.000,00	30.800.000,00
2021	6.250.000,00	0	0	18.750.000,00	0	0	10.000.000,00	35.000.000,00
Prioritetna reformaska mjera br. 6: Diverzifikacija turističkog proizvoda								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	189.000,00	0	0	0	0	0	0	189.000,00
2020	32.000,00	0	0	0	0	0	0	32.000,00
2021	60.000,00	0	0	0	0	0	0	60.000,00
Prioritetna reformaska mjera br. 7: Podsticanje rješavanja NPL-a uz jačanje okvira za prudencioni nadzor i solventnost banaka								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	0	0	0	cca 200.000,00	0	0	0	0
2020	0	0	0	cca 1000.000,00	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0	0	0	0
Prioritetna reformaska mjera br. 8: Donošenje strateškog okvira za javno–privatno partnerstvo kao dodatnog dijela Strategiji razvoja sistema javnih nabavki u CG								

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	0	0	0	0	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0	0	0	0
Prioritetna reformska mjera br. 9: Usvajanje i implementacija Zakona o administrativnim taksama								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	0	0	0	0	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0	0	0	0
Prioritetna reformska mjera br. 10: Donošenje Zakona o elektronskoj fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga i implementacija sistema elektronske fiskalizacije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	1.500.000,00	0	0	0	0	0	0	1.500.000,00
2020	1.000.000,00	0	0	0	0	0	0	1.000.000,00
2021	0	0	0	0	0	0	0	0
Prioritetna reformska mjera br. 11: Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	206.533,38	0	0	0	205.579,40	0	0	412.112,78
2020	206.533,38	0	0	0	205.579,40	0	0	412.112,78
2021	206.533,38	0	0	0	205.579,40	0	0	412.112,78
Naziv prioritetne reformske mjere br. 12: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	0	0	0	0	0	0	0	0

2020	0	0	0	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0	0	10.000.000	10.000.000
Prioritetna reformska mjera br. 13: Jačanje nacionalnog inovativnog ekosistema								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	1.450.000,00	0	0	628.823,50	60.000,00	150.000,00	0	3.088.823,50
2020	5.850.000,00	0	0	1.558.823,50	0	0	0	7.408.823,50
2021	5.550.000	0	0	0	0	0	0	5.550.000
Naziv prioritetne reformske mjere br. 14: Implementacija mjera za olakšanje trgovine definisanih STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnim protokolom								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	139.800,00	0	0	853.200,00	100.000,00	86.000,00	0	1.179.000,00
2020	59.250,00	0	0	533.250,00	200.000,00	0	0	792.500,00
2021	59.250,00	0	0	533.250,00	200.000,00	0	0	792.500,00
Naziv prioritetne reformske oblasti br. 15: Razvoj kvalifikacija i obrazovnih programa u skladu sa potrebama tržišta rada								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	23.920,00	0	0	0	0	0	0	23.920,00
2020	111.272,50	0	0	325.000,00	0	0	0	436.272,50
2021	111.272,50	0	0	325.000,00	0	0	0	436.272,50
Prioritetna reformska mjera br. 16: Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavaca								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	12.112,00	0	0	0	0	0	0	12.112,00

2020	50.000,00	0	0	0	0	0	0	50.000,00
2021	50.000,00	0	0	0	0	0	0	50.000,00
Prioritetna reformaska mjera br. 17: Podrška samozapošljavanju i jačanje lokalnih inicijativa za zapošljavanje								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	0	0	0	0	0	0	0	0
2020	171.600,00	0	0	972.400,00	0	0	0	1.144.000,00
2021	206.850,00	0	0	1.172.150,00	0	0	0	1.379.000,00
Prioritetna reformaska mjera br. 18: Razvoj usluge dnevnog boravka za starije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	0	0	0	0	0	0	0	0
2020	0	0	0	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0	0	0	0
Prioritetna reformaska mjera br. 19: Podsticaj za uključivanje djece u sportske aktivnosti								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2019	500.000,00	0	0	0	0	0	0	500.000,00
2020	500.000,00	0	0	0	0	0	0	500.000,00
2021	500.000,00	0	0	0	0	0	0	500.000,00